

Neriman VELİOĞLU

**T.C
FATİH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**HZ. AİŞE’NİN HADİS İLMİNDEKİ YERİ
VE METİN TENKİDİ YÖNTEMLERİ**

**Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi**

**Ocak
2014**

NERİMAN VELİOĞLU

Ocak 2014

Neriman VELİOĞLU

T.C
FATİH ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

HZ.AİŞE’NİN HADİS İLMİNDEKİ YERİ
VE METİN TENKİDİ YÖNTEMLERİ

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Ocak
2014

NERİMAN VELİOĞLU

Ocak 2014

ONAYLAMA SAYFASI

Enstitüsü : **Sosyal Bilimler**
Anabilim Dalı : **Temel İslam Bilimleri**
Tez Konusu : **Hz. Aişe'nin Hadis İlmindeki Yeri Ve Metin**
Tenkidi Yöntemleri
Tez Danışmanı : **Yrd. Doç. Dr. Hasan YENİBAŞ**
Tez Tarihi : **Ocak 2014**

Bu tezin şekil ve içerik açısından Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Yazım Klavuzunda belirtilen kurallara uygun formatta yazıldığını onaylıyorum.

Prof. Dr. Muhit MERT

Anabilim Dalı Başkanı

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı 51191117 numaralı öğrencisi Neriman Velioğlu tarafından hazırlanan bu tezin Yüksek Lisans Tezinde bulunması gereken yeterliliğe, kapsama ve niteliğe sahip olduğunu onaylıyorum.

Yrd. Doç. Dr. Hasan YENİBAŞ

Tez Danışmanı

Tez Sınavı Jüri Üyeleri

Prof. Dr. Muhit MERT

Yrd. Doç. Dr. Hasan YENİBAŞ

Yrd. Doç. Dr. Cihat ŞEKER

Bu tezin Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tez Yazım Klavuzunda belirtilen kurallara uygun formatta yazıldığını onaylıyorum.

Doç. Dr. Mehmet KARAKUYU

Müdür

ÖNSÖZ

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla...

Resûlullah'ın yanında yetişen ve ona en yakın kişi olan Hz. Aişe, Hz. Peygamber'in vefatından sonraki yarım asra yakın ömründe Müslüman toplumda hemen pek çok alanda önemli roller oynamıştır. Özellikle de Resûlullah ile olan beraberliğinin kazandırdığı sünnet ve hadis bilgisi onda ön plana çıkmış, gerek Kuran tefsir ederken gerekse diğer İslâmi ilimlerde bu bilgisini vazgeçilmez bir unsur olarak kullanmıştır.

İslam ilimlerinde çok önemli bir yere sahip olduğu genel kabul görmüş olan Hz. Aişe, hadis alanında da önemli bir yer işgal etmektedir. Zira, çok zeki, ilme iştiaklı ve fevkalade bir öğrenme kabiliyetine sahip olması onu, ashabin en çok parlayan yıldızı yapmıştır. Bunlar arasında Hz. Ebû Bekir gibi bir babanın evinde yetişmiş, daha sonra zihninin en parlak ve duru döneminde Hz. Peygamber'le yıllarca aynı ortamı paylaşmış, birçok ayetin nüzûlüne şahitlik etmiş, bir kısmında inmesine sebep ve vesile olmuş, tüm kazanımlarını hem Sahâbeye hem de diğer Müslümanlara ulaştırma gayretini göstermiş olan Hz. Aişe'nin yeri daha ayrı bir önem arz etmektedir. Mûksirun arasında olması da onun hadisdeki yerini ve ehemmiyetini göstermesi bakımından oldukça önemlidir.

Görebildiğimiz kadarıyla yapılan araştırmalarda onun belli bir yönü üzerinde yoğunlaşmış ve hadis alanında bütün bir çalışmaya ulaşamamıştır. Yapılan çalışmaların hemen hepsinin hadis ilmindeki yeri açısından sınırlı kaldığı görülmektedir. Bu nedenle Hz. Aişe'nin hadis ilmindeki rolü ve metin tenkidinde kullandığı yöntem, çalışmamızı dikkate değer kılmıştır.

Hz. Aişe'nin hadis ilmindeki yeri ve metin tenkidi yöntemleri ele alan çalışmamız bir giriş iki bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, çalışmamızın amacı, yöntemi ve kullanılan kaynaklar hakkında bilgi verdik.

Birinci bölümde, Onun hayatı hakkında bilgiler vermekle beraber esasen Hz. Aişe'nin ilmi şahsiyetini ortaya koymaya çalıştık. Aynı zamanda Hz. Aişe'nin talebelerini ve hocalarını inceleyerek ne kadar geniş bir kitleye hitap ettiğini ortaya koymaya çalıştık. Gerek kendisinin gerek talebelerinin kullandığı edâ lafızlarını inceledik. Şu ana kadar Bâkî b. Mahled'in Müsned'ine göre muksirûn'da dördüncü sırada olan Aişe validemizin Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde ikinci sırada olduğuna vurgu yaparak, örnek bir çalışma olması hasebiyle de Buhârî'deki rivayetlerini inceleyip onun her alanda söz sahibi olduğuna dikkat çekmek istedik.

İkinci bölümde, Resûlullah döneminde başlayan metin tenkidi çalışmalarında Hz. Aişe'nin rivayetlere uyguladığı yöntemi tespit etmeye çalıştık.

Çalışmamızın başından sonuna kadar yardımlarını esirgemeyen danışmanım Yr. Doç. Dr. Hasan Yenibaş'a, emeği geçen bütün hocalarıma, benden manevi desteklerini esirgemeyen aileme ve yakın dostlarıma teşekkür ve şükranlarımı sunmayı bir borç bilirim.

NERİMAN VELİOĞLU / İSTANBUL 2014

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	i
İÇİNDEKİLER	ii
KISALTMALAR	iv
ÖZET.....	vi
ABSTRACT.....	vii
GİRİŞ	1
ARAŞTIRMANIN AMACI, YÖNTEMİ VE KULLANILAN KAYNAKLAR	1
BİRİNCİ BÖLÜM	5
HZ. AİŞE’NİN HAYATI VE HADİŞÇİLİĞİ.....	5
1.1.1. DOĞUMU.....	5
1.1.2. HZ. PEYGAMBER İLE EVLİLİĞİ	6
1.1.3. HİCRETİ VE HZ.PEYGAMBER İLE ARALARINDAKİ SEVGİ	8
1.1.4. İFK HADİSESİ.....	15
1.1.5. TEYEMMÜME AİT AHKÂMIN İNMESİ	19
1.1.6. TAHRÎM, İLÂ VE TAHYÎR HADİSELERİ.....	20
1.1.7. HZ.PEYGAMBERDEN SONRAKİ HAYATI	22
1.1.8. VEFATI.....	26
1.2. İLMİ ŞAHSİYETİ VE HADİS BİLGİSİ	27
1.3. HZ.AİŞE’NİN HADİŞÇİLİĞİ.....	33
1.3. 1. HZ. AİŞE’NİN HOCALARI VE TALEBELERİ.....	33
1.3.2. HZ. AİŞE’NİN MEŞHUR TALEBELERİ	34
1.3.2.1. KÂSİM B. MUHAMMED B. EBÛ BEKİR.....	34
1.3.2.2. ABDULLAH B. ZÛBEYR B. AVVÂM	35

1.3.2.3. AMR B. ÂS.....	36
1.3.2.4. ALKAME B. KAYS	37
1.3.2.5. ALKAME B. VAKKÂS	38
1.3.2.6. ESVED B. YEZÎD	38
1.3.2.7. ATÂ B. EBÛ REBÂH	39
1.3.2.8. AMR B. MEYMÛN.....	40
1.3.2.9. MESRÛK B. ECDA	41
1.3.2.10. TÂVÛS B. KEYSÂN	42
1.3.2.11. ABDULLAH B. ŞEDDAD.....	42
1.3.2.12. AİŞE BİNT TALHA B. UBEYDULLAH.....	43
1.3.2.13. AMRE BİNT ABDURRAHMAN.....	43
1.3.3. HZ.AİŞE’NİN BUHÂRİ DE KULLANDIĞI EDÂ SİĞALARI .	44
1.3.4. HZ.AİŞE’NİN TALEBELERİNİN BUHÂRÎ DE KULLANDIĞI EDÂ SİĞALARI.....	45
1.3.5. RİVAYET ETTİĞİ HADİSLERİN SAYISI	45
1.3.6. HZ. AİŞE’NİN SAHİH-İ BUHÂRÎDEKİ RİVAYETLERİNİN İNCELENMESİ	49
1.3.6.1 SAHİH-İ BUHARİ	49
1.3.6.2 RİVAYETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	55
İKİNCİ BÖLÜM.....	57
HZ.AİŞE’NİN METİN TENKİDİNDE KULLANDIĞI YÖNTEM.....	57
2.1. HADİSTE METİN TENKİDİ.....	57
2.2. SAHABE DÖNEMİ METİN TENKİDİ.....	60
2.3. HZ. AİŞE’YE GÖRE HADİSTE METİN TENKİDİ.....	64
2.3.1. HADİSLERİN KURAN’A ARZI.....	64
2.3.2.HADİSLERİN SÜNNETE ARZI.....	77
2.3.3. HADİSLERİN HADİSLERE ARZI.....	84

2.3.4. HADİSLERİN TARİHE- VAKAYA ARZI.....	90
2.3.5. HADİSLERİN AKLINA VE KANAATİNE ARZI.....	94
2.3.6.HADİSLERİN MANTIK VE DİLE ARZI.....	100
SONUÇ	102
KAYNAKLAR	106

KISALTMALAR

age.	: Adı geçen eser
agm.	: Adı geçen madde
A.Ü.İ.F.D	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
a.s	: Aleyhisselam
b.	: Bint, ibn, bin
Bkz.	: Bakınız
ty.	: Basım tarihi yok
yy.	: Basım yeri yok
c.	: Cilt
çvr.	: Çeviren
D.E.Ü.İ.F.D	: Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
DİB	: Diyanet İşler Başkanlığı
DİA	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
E.Ü.İ.F.D	: Eskişehir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
F.Ü.S.E.D	: Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi
Hzl.	: Hazırlayan
Hz.	: Hazreti
İA.	: İslam Ansiklopedisi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
mtr.	: Mütercim
M.Ü.İ.F.	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Neşr.	: Neşreden
O.M.İ.F	: Ondokuz Mayıs İlahiyat Fakültesi
r.a	: Radıyallahü anh
s.	: Sayfa
say.	: Sayı
sav	: Sallallâhü aleyhi ve sellem
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
thk.	: Tahkik eden
trc.	: Tercüme eden
trç.	: Türkçesi
Vb.	: Ve benzeri
Yay.	: Yayınları
YYÜİFD	: Yüzüncüyıl Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi

ÖZET

Enstitüsü	:	Sosyal Bilimler
Anabilim Dalı	:	Temel İslam Bilimleri
Tez Danışmanı	:	Yrd. Doç. Dr. Hasan YENİBAŞ
Tez Tarihi	:	Ocak 2014

KISA ÖZET

HZ. AİŞE’NİN HADİS İLMİNDEKİ YERİ VE METİN TENKİDİ YÖNTEMLERİ

Neriman VELİOĞLU

Bu tezde Hz. Aişe’nin hadis ilmindeki yeri ve metin tenkidinde kullandığı yöntem üzerine çalışılmıştır. Bu çalışmamız bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde, çalışmamızın amacı, yöntemi ve kullanılan kaynaklar hakkında bilgi verdik.

Birinci bölümde, Hz. Aişe’nin hayatı ve ilmî kişiliği üzerinde durduk. Bununla beraber Hz. Aişe’nin meşhur talebelerinden bir kısmının kısaca hayatlarına değinerek, Buhârî’deki rivayetleri bağlamında kendisinin ve öğrencilerinin kullandığı eda lafızlarını inceledik. Ayrıca, Hz. Aişe’nin hadis bilgisinin derinliğini göstermesi açısından Buhârî’nin Sahih’i üzerinde örnek bir inceleme yaptık. Böylece, onun hemen her konuyla ilgili rivayette bulunmuş olduğunu göstermeye çalıştık.

İkinci bölümde de, Hz. Aişe’nin metin tenkidinde kullandığı yöntemi ve Hadisleri yorumlamadaki metodunu inceleyerek, onun Hadis ilminin önde gelen muhaddislerinden biri olduğunu örneklerle göstermeye çalıştık.

Anahtar Kelimeler

Aişe, Hadis, Metin tenkidi, Rivayet, Yöntem

Institute : **Social Sciences**
Department : **İslamic Studies**
Thesis Advisor : **Assistant Professor Doctor Hasan YENIBAS**
Thesis Date : **January 2014**

ABSTRACT

THE PLACE OF HAZRAT AISE IN HADITH SCIENCE AND HER METHOD IN TEXTUAL CRITICISM

Neriman VELIOGLU

In this thesis, it is studied on the place of Hazrat Aise in hadith science, of hadith and her method in textual criticism. Our study consists of an introductory chapter and three other chapters.

In introductory chapter, we have given information about the aim of our study, and its method, and its resources.

In the first chapter, we have but emphasis on the life of Hazrat Aise and her scholarly personality.

In the second chapter, by mentioning the life of her some famous students briefly, we have examined Hazrat Aise's and her students' performance wordings in terms of their hearsay evidences in Buhari. Also, to show the profundity of Hazrat Aise about hadith knowledge, we have researched on Sahih of Buhari as an example. In this way we have attempted to show that she narrated a lot of hadith about almost every matter

In the third chapter, by examing the method of Hazrat Aise in textual criticism and on hadith interpretation, we have attempted to exemplify that she is one of the prominent muhaddiths.

Keywords

Aise, Hadith, Textual Criticism, Hearsay evidence, Method

GİRİŞ

ARAŞTIRMANIN AMACI, YÖNTEMİ VE KULLANILAN KAYNAKLAR

İslam Dini'nin temel kaynaklarının başında Kuran'ı Kerim yer almaktadır. Kuran'ı Kerim'den sonra Hz. Peygamber'in sünnetini oluşturan Hadis-i Şerifler gelmektedir. İslam'ın ikinci kaynağı olan Allah Resûlü'nün hadislerinin sağlıklı bir şekilde bizlere ulaşmasındaki en önemli faktörlerden birisi sened zinciridir. Bu zincirin başında Hz. Peygamber (sav) bulunmaktadır. Hz. Peygamber'den sonra ise Ashâb-i Kirâm gelmektedir.

Biz bu araştırmamızda Hz. Aişe'yi ve onun meşhur olduğu ilim dallarının hepsini konu edinmeyip, asıl amacımız onun tarafından hadislerin nasıl anlaşıldığını ve yorumlandığını tespit ederek, bunlardan hareketle benzer rivayetlerin anlaşılmasında nasıl bir yöntemle hareket etmek gerektiği konusunda bir bakış açısı oluşturmaktır. Şunu da ifade edelim ki, Hz. Aişe'nin bütün rivayetlerini belli başlı hadis kaynaklarının tamamında teker teker aramak ve incelemek bir yüksek lisans çalışmasının çerçevesini aşmaktadır. Bu yüzden belli başlı rivayetler üzerinden gidilecektir.

Yöntem belli bir amaca erişmek için belli bir düzene göre belli ilkelere bağlı olarak bir şeyi söyleme ve yapma biçimidir.¹

Araştırma yöntemi; araştırmanın amacını gerçekleştirebilmek için kullandığı genel yaklaşımdır. Araştırma tekniği ise, araştırma yönteminin gerçekleştirilmesi için kullanılan bilgi toplama aracıdır. Bir yaklaşım çerçevesinde bir ya da daha çok veri toplama tekniği kullanılabilir.² Araştırmalar, yapıldıkları çevreye ya da araştırma ortamına göre laboratuvarlar ve saha (alan) araştırmaları düzeylerine göre kuramsal ve

¹Aysel Aziz, *Araştırma Yöntemleri-Teknikleri ve İletişim*, Turhan Kitabevi, Basın Yayın Ltd. Şti., Ankara 1994, s. 20.

²Orhan Türkdoğan, *Bilimsel Araştırma Metodolojisi*, Timaş Yay., İstanbul 2000, s. 9.

uygulama araştırmaları, yöntem ya da zamana göre, tarihi, betimleme ve deneysel araştırmalar olarak gruplanabilir ya da isimlendirilebilir.³

Bir konu hakkında araştırma yapmak isteyenlerin, o konu hakkında geçmişte yapılan çalışmaları incelemesi yani literatür taraması yine bu yöntemin kapsamı içindedir.⁴ Literatür taraması, veri toplama ve toplanan verilerin öneminin tartışılması, toplanan verilerin problemle ilişkisinin kurulması ve bilginin sınıflandırılması aşamalarından oluşan bir süreçtir. Literatür şu kaynakları içerir: mesleki dergiler, raporlar, bilimsel kitaplar, hükümet dökümanları.⁵

Tarihsel yöntem kullanılırken; verilerin değerlendirilmesi aşamasında, belgelerin kime ait olduğunun, orijinalliğinin, yer ve zaman yani dış geçerliliğin; belgelerin anlamının, doğruluğunun, yani iç geçerliliğin dikkat ve özenle saptanması gerekmektedir.⁶

Çalışmamızda tarihsel yöntemi yani literatür tarama yöntemini kullandık. Araştırma içeriğinde de belirtildiği gibi bu yöntem her araştırmacının kullandığı bir yöntemdir. Araştırma yapılırken öncelikle Hz. Aişe hakkında az veya çok bilgi veren ulaşabildiğimiz bütün kaynaklar taranmıştır. Elde edilen bilgiler kendi aralarında konularına göre belli bir tasnife tabi tutulmuş, daha sonra bu bilgiler mukayese edilmiştir. Kaynakların üzerinde ittifak ettiği bilgiler tercih edilmiştir.

Konu bir bütünlük içinde ele alınıp belli bir plan dâhilinde işlenmiştir. Birinci bölümde, kısaca hayatı ve ilmi kişiliği üzerinde, ana bölümlerde ise hadisçilik yönü ele alınmış sonuç bölümünde de ulaşılan bilgilerin kısa bir özeti ve değerlendirilmesi ile çalışma bitirilmiştir.

Çalışmamız bir giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Hz. Aişe'nin hayatı ve ilmi şahsiyeti bölümünde İbn Sad'ın 'Tabakâtu'l-Kübrâ', Zehebî'nin Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ', İbn Hacer'in el-İsâbe', İbn Esir'in Üsdü'l-Gâbe, Kehhâle'nin A'lamu'n-Nisa, İbn Abdülber Neberi'nin el-İstîâb, Ebû Nuaym'ın Hilyetü'l Evliyâ Ve Tabakâtu'l- Asfiyâ, Hayreddin Ziriklî'nin 'el-Alâ'm', eserleri en çok istifade ettiğimiz eserler arasındadır. Bunun yanı sıra Hüseyin Algül'ün ' İslam Tarihi', Muhammed Hamidullah'ın 'İslam Peygamberi', Asım Köksal'ın 'İslam Tarih'i',

³Saim Kaptan, *Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri*, Tekişik, Web Ofset, Ankara 1991, s. 45.

⁴Salih Çepni, *Araştırma ve Proje alışmalarına Giriş*, Erol Ofset, Trabzon 2001, s. 44.

⁵Ali Balcı, *Sosyal Bilimlerde Araştırma, Yöntem ve İlkeler*, Pegem A Yay., Ankara 2001, s. 64.

⁶Kaptan, *Bilimsel Araştırma ve İstatistik Teknikleri*, s. 56.

Elmalılı'nın Hak Dini Kur'an Dili adlı eserinden ve çeşitli tefsir kaynaklarından önemli ölçüde istifade ettik. Araştırmamızda verdiğimiz mealler Suat Yıldırım'a aittir. Hz. Aişe'nin hayatını anlatan Türkçe eserlerden olan Nevzat Âşık'ın 'Hz. Aişe'nin Hadisçiliği', Reşit Haylamaz'ın 'Mü'minlerin en mümtaz annesi Hz. Aişe', İsmail Mutlu'nun 'Müminlerin annesi Hz. Aişe', ve Seyyid Süleyman Nedvî'nin 'Hz. Aişe' adlı eserleri önemli ölçüde istifade ettiğimiz eserler arasındadır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde, belli başlı öğrencilerinin hayatları hakkında bilgi verirken yukarıda belirttiğimiz eserlerden yararlanmakla birlikte 'Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisine' sıklıkla başvurduk. Kendisinin ve öğrencilerinin kullandığı edâ lafızlarını için ise belli başlı hadis kaynaklarından istifade ettik. Hz. Aişe'nin rivayet ettiği hadis sayısı ile ilgili de İbn Hazm'ın 'Esmâü's-sahâbe', İbnü'l-Cevzî'nin 'Telkîh' ve hadis sayıları üzerinde çalışma yapan Mustafa Karataş hocanın 'Hadislerin Sayısı' kitabından önemli ölçüde istifade ettik. Bunların yanı sıra birçok Hadis Tarihi ve Hadis Edebiyatı kitaplarından yararlandık.

Çalışmamızın üçüncü bölümünde ise, onun hadislerde kullandığı metin tenkidlerini incelerken sıklıkla kullandığımız eserler şöyledir: Nureddin İtr'in 'Menhecü'n-Nakd', İbnu's-Salâh'ın 'Ulumü'l-Hadis', Suyûtî'nin 'Tedrîbu'r-ravi', türkçe eserlerden ise Salahattin Polat'ın 'Metin Tenkidi', 'Hadis Araştırmaları' ve 'Hadis Araştırma Ve Tenkit Kılavuzu' Enbiya Yıldırım'ın 'Hadiste Metin Tenkidi' adı doktora tezi, Dümeynî 'Hadiste Metin Tenkidi Metodları', Zerkeşî'nin Bünyamin Erul tarafından Türkçeye çevrilen 'el-İcâbe', Mehmet Efendioğlu'nun 'Sahabeye Yöneltilen Tenkidler' adlı eserlerinden yararlandık. Bunun yanı sıra birçok makalelerden ve tezlerden istifade ettik. Sıklıkla başvurduğumuz makaleler ise şöyledir: M. Said Hatipoğlunun 'Hz. Aişe'nin Hadis Tenkitçiliği', Bünyamin Erul'un 'Hadiste Eleştirel Yaklaşımın Öncüsü Olarak Hz. Aişe', Ahmet Keleş'in 'Kuran'a Arzı'... Sıklıkla başvurduğumuz tezler ise şöyledir: Hatice Görmez 'Hz. Aişe'nin tefsir Rivayetleri', Nilgöl Öztürk'ün 'Hz. Aişe Ve Tefsir İlmindeki Yeri', Enbiya Yıldırım'ın 'Hadiste Metin Tenkidi'...

Araştırmamıza büyük katkı sağlayan bir çalışmayı burada zikretmek istiyoruz: Hz. Aişe'nin dini konularda, özellikle de Hz. Peygamber'in sözlerinin anlaşılmasında meydana gelen yanlışlıkları düzeltmesi ile ilgili rivayetlerini içeren Zerkeşî'nin 'el-İcâbe' adlı eseri yine onun ilim gücünü ifade eden bir çalışmadır.

Araştırmamızda Hz. Aişe'yi konu edinirken pek çok kaynağı da taramayı gerekli gördük. Her ne kadar doğrudan konumuzla alakalı olmasa da onlarında incelenmesinin önemli olduğuna inanıyoruz.

Çalışmamızda Türkçe eserlerin yanında İngilizce eserlere ve makalelere de yer vermeye zen gösterdik. Onlardan bazıları ise Őyledir: Nabia Abbott 'Aish The Beloved Of Mohammed', Wilhelm Dilthey, 'Introduction to the Human Sciences'.

Dijital ortamda istifade ettiğimiz kaynaklar, el-MektebetuŐ-Őmile isimli program ile birlikte tez2.yok.gov.tr, isam.org.tr, belgeler.com, almaany.com isimli sitelerdir.

BİRİNCİ BÖLÜM

HZ. AIŞE'NİN HAYATI VE HADİŞÇİLİĞİ

1.1.1. DOĞUMU

Ümmü'l- Mü'minîn Aişe bint Ebû Bekir es-Sıddîk Hz. Ebû Bekir'in kızı ve Hz. Peygamberin de hanımıdır. Babası 'Sıddîk' lakabıyla tanındığı için kendisine Aişe es-Sıddîka (es-Sadîka) binti's-Sıddîk denilmiştir. Annesi, Kinâne kabilesinden Ümmü Rûmân bint Âmir b. Uveymir'dir.⁷ Hz. Peygamber'le Hz. Aişe'nin baba tarafından nesepleri yedinci, sekizinci batında; anne tarafından nesepleri on birinci, on ikinci batında birleşmektedir.⁸

Ne Hz. Peygamber (sav) dönemine yakın yaşayan Araplarda, ne de ilk Müslümanlarda, doğan çocukların doğum tarihini tespit konusunda özel bir çabaya rastlanmaktadır.⁹ Genel görüşe göre Hz. Aişe miladi 614 yılında Mekke'de doğmuştur.¹⁰

Hz. Aişe için en büyük imtiyaz, Câhiliye devrine ait olumsuzluklara hiç bulaşmayan Hz. Ebû Bekir gibi bir babanın kızı olmasıdır. Nezih bir evde neş'et ettiği gibi aynı zamanda hassas ve duyarlı bir babanın terbiyesi altında büyümüştür.¹¹

Hz. Aişe yıllar sonra bu durumu şu sözlerle dile getirmiştir: 'Ben kendimi bildim bileli ebeveynimi dindar olarak görüp tanıdım.'¹² Çoğunluğun görüşüne göre,

⁷İbn Sa'd, *Tabakâtü'l-Kübrâ*, Dâru Sadır, Beyrut, ty., VIII, 59; Zehebî, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ*, thk. Şuayb el-Arnâvût, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut 1985, II, 135; İbn Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî Temyîzi's-Sahâbe*, Daru'l-Fikr, Beyrut 1978, IV, 359; Seyyid Hârûn Âşûr, *Nisâ'un-Nebi*, el-Kahire Hadîse, s. 46; Mustafa Fayda, *Aişe, DİA*, TDV Yay., İstanbul 1989, II, 201.

⁸Zehebî, *Siyer*, II, 135; Seyyid Süleyman Nedvi, *Hz. Aişe*, çvr. Ahmet Karataş, Timaş Yay., İstanbul 2005, s. 259.

⁹Selçuk Coşkun, *'Hadislerin Tarihe Arzı'nın Uygulamadaki Bazı Problemleri'* (Hz. Aişe'nin Evlilik Yaşı Örnekleminde Bir İnceleme), Ekev Dergisi, say. 20, (Yaz 2004), s. 190.

¹⁰İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 79; İbn Hacer, *İsâbe*, IV, 359; Fayda, *Aişe, DİA*, II, 201; Nedvi, *Aişe*, s. 260.

¹¹Reşit Haylamaz, *Mü'minlerin En Mümtaz Annesi Hz. Aişe*, Işık Yay., İstanbul 2012, s. 16.

¹²Buhârî, *Salât* 86, *Kefalet* 4, *Edeb* 64

Hız. Aişe'nin hiç çocuğu olmamıştır. Bazı rivayetlerde, Hız. Aişe'nin düşük yaptığına veya çocuğunun çok küçük yaşta öldüğüne dair bilgiler yer almışsa da, bu rivayetler

sabit değildir.¹³ Hız. Aişe'nin künyesinde adı geöen Abdullah, Hız. Aişe'nin kız kardeşi Esmâ'nın oğludur. Bizzat Peygamberimiz tarafından künyelenmiştir.¹⁴ Hız. Aişe'nin çocukluğuyla ilgili pek bilgi yoktur. Onun çocukluk yıllarına ait bazı anekdotlar, Kur'an'ın yanı sıra, Hız. Peygamber ve Hız. Ebû Bekir'in onun üzerinde ne denli etkin olduklarını gösterir. Oyuncakları iöerisindeki atın kanatlı oluşunun sebebini soran Hız. Peygamber'e, Hız. Süleyman'ın atlarının kanatlı olduđu¹⁵ şeklinde Peygamberimizi hoşnut eden cevabı, onun küçük yaştan itibaren sahip olduğu zekâsını ve muhakeme gücünü ortaya koymaktadır.¹⁶ Hız. Aişe oyun oynarken bile, oyununda ailesinden aldığı terbiyenin asaleti, bilhassa Müslümanlığı ilk kabul edenler arasında olan babasının Müslümanlığı temsil eden hal ve hareketi, edep ve terbiyesi tecelli ederdi.¹⁷

1.1.2. Hız. PEYGAMBER İLE EVLİLİĞİ

Hız. Hatice'nin vefatından sonra Osman b. Maz'ûm'un hanımı Havle b. Hakîm b. el-Evkaş'ın dünürü olmasıyla Hız. Peygamber ile Hız. Aişe'nin evlilikleri hicretin birinci yılı Şevval ayında¹⁸ geröekleşmiştir.¹⁹ Eski zamanlarda şevval ayında Arabistanda veba baş göstermiş, bu yüzden şevval ayı uğursuz bir ay olarak tanınmış ve bu ayda evlenmemek adet olmuştu.²⁰ Hız. Aişe, düğünlerin şevval ayında yapılmasını teşvik eder ve nikâhıyla düğünün de bu ayda yapıldığını, en güzel, en kısmetli, en talihli ve en bahtiyar kadının da kendisi olduğunu söylerdi.²¹

¹³Bkz. İbn Hacer, *İsâbe*, IV, 360; Zerkeşî, *el- İcâbe li İradi Mâ'stedrekethu Aişe alâ's-Sahâbe (Hız. Aişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler)*, Otto Yay., Ankara 2010, s. 131.

¹⁴İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 64; İbn Hacer, *İsâbe*, IV, 360; Hayreddin ez-Zirikî, *el-A'lâm*, Dâru'l-İlm li'l-Melâyin, Beyrut 1984, III, 24; İbn Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, thk. Halil Me'mun Şiha, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut 1997, V, 341; Nedvi, *Aişe*, s. 259.

¹⁵İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 63; Zehebî, *Siyer*, II, 150-151; Nedvi, *Aişe*, s. 267-268.

¹⁶Zerkeşî, *İcâbe*, s. 178.

¹⁷Nedvi, *Aişe*, s. 267.

¹⁸İbn Hacer, *İsâbe*, IV, 359; Kehhâle, *A'lâmu'n- Nisâ fi Aleml- Arab ve'l- İslam*, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, ty., III, 11; Hicri ikinci yılda geröekleştiği de söylenmiştir. Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 59; Fayda, *Aişe*, DİA, II, 201.

¹⁹İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 59, 60, 61; Kehhâle, *A'lâmu'n-Nisâ*, III, 9

²⁰İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 62; Nedvi, *Aişe*, s. 274; Mevlana Şibli Numâni, *Son Peygamber Hazreti Muhammed Sireti'n-Nebi*, övr. Yusuf Karaca, İz Yay., İstanbul 2003, I-II, 664.

²¹Müslim, Nikâh 73 'Resûlullah, benimle şevval ayında nişanlandı ve yine şevval ayında nikâh kıydı; söyler misiniz, Resûlullah nezdinde hangi hanımı, muhabbet yönüyle benden daha öndedir.' Buna benzer bir rivayet için Bkz. Nesâî, Nikâh 18, 77

Hız. Peygamber'in Hız. Aişe ile şevval ayında evlenmesi bu aydaki evliliklerin uğursuz sayılması anlayışını ortadan kaldırmış ve kendi mutluluğunu nazara vererek kimsenin endişe duymaması gerektiğini ifade etmiştir.²²

Hız. Aişe'nin Resûlullah'la evlenme yaşı görüş ayrılıklarına sebep olmuştur. Hadis ve Tabakat kitaplarında²³ onun altı yaşında iken Mekkede nikâhının kıyıldığını, dokuz yaşındayken de Medine'de zifafa girdiğine dair rivayetler yer almaktadır.²⁴ Bununla beraber Hız. Aişe'nin evlendiğinde yaşının dahada büyük olduğunu söyleyenler de vardır.²⁵ Aslında bu düşünceler, olayların geçtiği zaman ve şartlar içerisinde değil de, kendi zaman ve şartlarımız içerisinde değerlendirilmesinden kaynaklanmaktadır.²⁶ O günün şartlarına göre kızların küçük yaşlarda evlendirilmeside örf ve adet olarak bir sakınca bulunmamaktadır.²⁷ O dönem için böyle bir şeyin garip karşılanması söz konusu değildir. Zira Hız. Aişe'nin evlilik yaşı o dönemin toplumuna göre çok küçük olsa idi, ya bizzat kendisinden bir şikâyet gelirdi ya da o dönemde İslam karşıtı kişilerin bu konu hakkında mutlaka yorumları bulunurdu. Sıcak iklimlerde çocukların daha erken yaşlarda bûluğa ermeleri de herkesçe kabul edilen bir gerçektir.

²²Haylamaz, *Aişe*, s. 58.

²³Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 59; İbn Hacer, *İsâbe*, IV, 359; İbn Abdülber Neberi, *İstîâb fi ma'rifeti'l-ashab*, thk. Ali Muhammed Bicavi, Dâru Nehdati, Mısır ty., IV, 1881-1882; Zehebî, *Siyer*, II, 148; İbn Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 341; İbn Kuteybe, *el-Maarif Nebiler Ve Sahabilerin Sireti*, trc. Hasan Ege, Şelale Yay., İstanbul, ty., s. 95; İbn Kayyım el-Cevziyye; *Zâdu'l-Meâd Rahmet Peygamber'i Ve Devleti*, trc. ve thk. Muzaffër Can, Cantaş Yay., İstanbul 1989, s. 135-136.

²⁴Nesâî, Nikâh 78; Buhârî, Nikâh 39, 40 rivayetler ise şöyledir: ' Urve Hız. Aişe'den tahdîs etti ki, Peygamber (as) Aişe ile Aişe altı yaşında iken evlenmiş, Aişe dokuz yaşında iken de zifâfa girmiş, Peygamber'in yanında da dokuz sene kalmıştır.'

²⁵Annemiz'in evlenme yaşıyla ilgili rivayetler, sadece bunlarla sınırlı değildir. Onun 17, 18 veya 19 yaşlarındayken Allah Resûlü ile evlendiği söylenmektedir. Bkz. Haylamaz, *Aişe*, s. 433-454; Rıza Savaş, '*Hız. Aişe'nin Evlenme Yaşı İle İlgili Farklı Bir Yaklaşım*', D.E.Ü.İ.F.D, say. IX, İzmir 1995

²⁶İsmail Mutlu, '*Mü'minlerin Annesi Hız. Aişe*', Mutlu Yay., İstanbul 1996, s. 19; Nisâ'un-Nebi kitabının müellifi bu konu hakkında ki görüşlerini şöyle ifade etmektedir:

Hız. Aişe'nin peygamber efendimizle yaş farkını tartışma haline getirenler olayın zamanını, mekanını ve çevre şartlarına göre değerlendirmediler. Birkaç noktayı göz ardı ediyorlar:

-Hız. Aişe Peygamber Efendimizden önce Cubeyr b. Mut'im ile nişanlıydı.

-Peygamber Efendimizin Hız. Aişe ile nikâhlanmasını öneren hanım erkek-kadın ilişkilerini bilen bir kadındı.

-Ümmü Rûmân kızının Peygamber Efendimiz ile evleneceğinden dolayı çok sevinmişti ve o kızının evliliğe uygun olup olmadığını bilen bir anneydi.

-Hız. Ebû Bekir'in hicretten sonra efendimiz kızını yanına almasını ve evlilik hayatını yaşamasını teklif eder. Bkz. Âşûr, *Nisâ'un-Nebi*, s. 49.

²⁷Ziya Kazıcı, '*Hız. Muhammed'in Aile Hayatı Ve Eşleri*', Çamlıca Yay., İstanbul 2009, s. 140.

Ayrıca Hz. Peygamber'den önce Cubeyr b. Mut'im ile nişanlı olması²⁸ Hz. Aişe'nin evlilik çağına gelmiş olduğunu gösterir.²⁹

Bazı rivayetlere göre Hz. Peygamber'in Hz. Aişe ile evlenmesinde vahiy etkili olmuştur. Kaynaklarda bildirildiği üzere Hz. Peygamber bir gün rüyasında Hz. Cebrâil'i gördü. Cebrâil (a.s) Hz. Aişe'nin suretini Peygamberimize takdim etti ve 'Ey Allah'ın Resûlü, bu kız Hatice'ye karşılık senin hüznü ve yalnızlığını bir parça giderip, sana hanım olacaktır' dedi. Hz. Peygamber kendisine takdim edilen kızın yüzünü açtığı anda Hz. Aişe olduğunu gördü.³⁰

Bu rivayetlerden de anlaşılacağı üzere, bu evliliğin vahyin yönlendirmesi ile gerçekleşmesi, Hz. Aişe'nin Peygamberimizden önce Cubeyr b. Mut'im'in oğluna nişanlanmış olması; Hz. Peygambere dönürlük yapan Hz. Havle'nin böyle bir teklifte bulunması, dokuz yaşına eriştiğinde Hz. Ebû Bekir'in Peygamberimizden artık Hz. Aişe'yi yanına almasını istemesi, bu evliliğin normal olduğunu göstermektedir.³¹

1.1.3. HİCRETİ VE HZ. PEYGAMBER İLE ARALARINDAKİ SEVGİ

Hz. Peygamber'e Mekke'den hicret etmek için izin verildiğinde bunu Hz. Ebû Bekir ile paylaşmış ve o da bu hicrette ona yol arkadaşı olacağını öğrendiğinde mutluluktan ağlamıştı. Nitekim bu durumu Hz. Aişe şu sözleri ile ifade etmektedir: 'Vallahi daha önceleri bir insanın sevinçten ağladığını bilmezdim. O gün Ebû Bekir'i gördüğümde, sevinçten ağlıyordu.'³² Geride Hz. Peygamber'in hanımı Sevde bint-i Zem'a'yı, kızları Fâtıma ve Ümmü Külsümü ve Hz. Ebû Bekir'in ailesini bırakmışlardı. Şartlar müsait olduğunda Hz. Peygamber Zeyd bin Hârise'yi Medinede kalan ailesini getirmesi için görevlendirmiş, Hz. Ebû Bekir de oğlu Abdullah'a mektup yazarak Hz. Peygamber'in ailesini de alarak gelmelerini söylemişti. Böylece hem Hz. Peygamber'in ailesi hem de Hz. Ebû Bekir'in ailesi Medine'ye getirilmişlerdi.³³

Medine'ye geldiklerinde Hz. Ebû Bekir Resûlullah'a (sav) kızını neden yanına almadığını sorduğunda mehrin temin edilemediği cevabını almıştı. Bunun

²⁸Hz. Ebû Bekir Müslüman olmadan önce Hz. Aişe'yi Cubeyr b. Mut'im ile nişanlamıştı. Daha sonra Hz. Aişe'nin Müslüman olmasıyla beraber, Cubeyr'in ailesi oğullarını atalarının yolundan edeceğinden endişelendikleri için nişan bozulmuştu.

²⁹Nilgöl Öztürk, *Hz. Aişe Ve Tefsir İlmindeki Yeri*, Şanlıurfa 2007, s. 3.

³⁰Buhârî, Nikâh 9, 36; Müslim, Fezâilu's-sahâbe 79; Tirmizî, Menâkıb 92

³¹Mutlu, *Hz. Aişe*, s. 20.

³²M. Yusuf Kandehlevî, *Hayatu's-Sahabe*, Hzl. Ömer Lütfi Erdal, Işık Yay., İstanbul 2010, I, 268.

³³İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 63.

üzerine Hz. Ebû Bekir borç vererek bu evliliğin gerçekleşmesine yardımcı olmuştur.³⁴ Bu evlilik, kardeş gibi olan insanlar arasında damatlık bağlarının teessüs edemeyeceğine dair Araplar arasında yaygın olan bir kanaatin kaldırılmasına da hizmet etmiştir.³⁵

Hz. Aişe, babası Hz. Ebû Bekir ve annesi Ümmü Rûmân'ın verdikleri terbiye ve kazandırdıkları yüksek şahsiyetle Peygamberimizin hanesine geçmiş ve burada O'nunla olan ailevi münasebetlerinin dışında dokuz sene devam eden bir tahsil ve ilim hayatı yaşama imkânı bulmuştur. O, hane-i saadette gördüğü bu tahsil sayesinde, insanlığın kemale ulaşmasına, kadınlığın yükselmesine, insani ve dini ahlakın tahakkukuna, dini esasların izahına, Kur'an'ın tefsirine, İslami kanun ve kaidelerin yerli yerine oturmasına en büyük hizmeti yapmıştır.³⁶

Hz. Aişe Peygamberimizin hanımları içerisinde ona en sevgili olanıydı. Zaman zaman Resûlullah'a 'İnsanlardan sana en sevgili olan kimdir?' şeklindeki suale 'Aişe', erkeklerden kimdir diye sorulduğunda 'Babası' cevabını alıyordu.³⁷ Ebû Bekir demeyi tercih etmemesi onun yerine Hz. Aişe'ye nispetle 'Babası' şeklindeki cevabı bile oldukça anlamlıdır.

Nitekim bir gün Hz. Fâtıma babasının yanında Aişe validemizi anarken Hz. Peygamber'in 'O babanın sevgilisidir'³⁸ diye buyurması bu duruma işaret etmektedir.

Hz. Aişe zaman zaman Resûlullah'ın ona olan sevgisini sorma ihtiyacı hisseder, o da ona olan sevgisini göstermekten çekinmezdi. Bir gün Hz. Aişe 'Bana olan sevgin nasıl?' sorusuna 'gördüğüm gibi' cevap veren Hz. Peygamber, peki 'düğüm ne halde' sualine de 'ilk günki gibi' cevabını vermişti.³⁹

Hz. Peygamber'in, eşi Hz. Aişe'ye olan sevgisini bilen herkes, hediyelerini onun gününde vermeyi tercih ederdi⁴⁰. Hz. Peygamber'in eşi Hz. Aişe'ye olan sevgisi diğer hanımlar tarafından kıskanıldığı için onlar bu problemi Hz. Peygamber'e anlatması üzere Ümmü Seleme validemizi görevlendirmişlerdi. Ümmü

³⁴Hz. Ebû Bekir mehri temin edemediği için Resûlullah'a 500 dirhem borç vermiş böylelikle evliliğin önündeki engeli ortadan kaldırmıştır. Bkz. İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 60; Fayda, *Aiše*, DİA, II, 201

³⁵Nedvi, *Aiše*, s. 274; Haylamaz, *Aiše*, s. 37; Mutlu, *Hz. Aiše*, s. 18.

³⁶İsmet Demir, *Hz. Muhammed'in Özel, Ailevi ve Sosyal Hayatı*, Seçil Ofset, İstanbul 2003, s. 176-177.

³⁷Buhârî, *Meğâzî* 63; Fezâilü'l-Ashâb 5; Müslim, *Fezâilü'l-Ashâb* 8; Tirmizî, *Menâkıb* 92

³⁸Ebû Nuaym el-İsbehânî, *Hilyetü'l-Evliyâ Ve Tabakâtü'l-Asfiyâ*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, ty., II, 45.

³⁹Kehhâle, *A'lâmu'n-Nisâ*, III, 15; Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 44; Âşûr, *Nisâ'un-Nebi*, s. 56.

⁴⁰Zehebî, *Siyer*, II, 141-142; İbn Hacer, *İsâbe*, IV, 360.

Seleme bu mevzuyu üç kere Hz. Peygamber'e açmasına rağmen O (sav): 'Ey Ümmü Seleme! Aişe, konusunda bana eziyet vermeyin! Allah'a yemin ederim ki, sizden, Aişe'den başka hiçbirinizin örtüsü altındayken bana vahiy inmedi'⁴¹ demiştir.

Bu hadis 'evinde' ve 'örtüsü altında' olmak üzere iki farklı lafızla rivayet edilmiştir. Zerkeşî 'örtüsü altında' rivayetini daha isabetli bulduğunu belirterek delil olarak da Hz. Peygamber'e Hz. Hatice'nin evindeyken de vahyin geldiğini söylemektedir.⁴²

Hz. Peygamber'in Hz. Aişe'ye olan sevgisi o kadar derin ve aşikârdır ki, bunu bilen ve gören Hz. Ömer, kerimesi Hz. Hafsa'ya 'Ey kızcağazım, sakın ola ki güzelliğinin farkında olan ve bu yönüyle de Resûlullah'ın sevgisini kazanan bu kadının konumu seni bir yanlışlığa sevk etmesin.'⁴³ diye tembihte bulunmuştur. Hz. Aişe'nin güzelliğinden bahseden yegâne söz de budur.

Hz. Peygamber Hz. Aişe'yi o kadar iyi tanıyordu ki, kurduğu cümlelerden onun dargın mı yoksa barışık mı olduğunu bilirdi. Bir gün Hz. Peygamber Hz. Aişe validemize şu sözleri söyledi: 'Ey Aişe, ben senin benden razı olduğun ve bana kızgın olduğun zamanları iyi bilirim' dedi. Hz. Aişe 'Nasıl Ey Allah'ın Resûlü' dedi. Sen benden razı olduğun zaman Muhammed'in Rabbine yemin olsun ki dersin; kızgın olduğun zaman ise İbrahim'in Rabbine yemin olsun ki dersin.'⁴⁴

Resûlullah'ın bizzat Hz. Aişe için ettiği duaları da aralarındaki sevginin boyutunu gösteriyordu. Nitekim bir gün Resûlullah (a.s) hanımı için şu duayı etmişti. 'Allah'ım Aişe'nin gelmiş, gelecek, aşikâr günahlarını bağışla. Hz. Aişe başı kucağına düşünceye kadar güldü. Bunun üzerine Hz. Peygamber buyurdular ki: Duam seni sevindirdi mi? Dedi ki: Nasıl sevinmeyeyim Hz. Peygamber buyurdular ki: 'Bu her namazımda ümmetim için yaptığım duadır.'⁴⁵

Hz. Aişe hiç kimsenin Resûlullah'a kötü bir muamelede bulunmasına tahammül edemez ve tepkisini hemen gösterirdi. Bir gün Yahudilerden bir heyet Hz. Peygamber'i ziyarete gelmişti. Resûlullah'a hitaben 'es-samü aleyküm (ölüm üzerine

⁴¹Kehhâle, *A'lâmu'n-Nisâ*, III, 13; Âşûr, *Nisâ'ün-Nebi*, s. 52-53.

⁴²Zerkeşî, *İcâbe*, s. 149.

⁴³Müslim, Talak 30,31; Tirmizî, Tefsiru'l-Kur'an 387.

⁴⁴Müslim, Fezâilu's-sahâbe 80; Buhârî, Nikâh 109. Aişe'nin, Peygamber arasından Hz. İbrahim'in ismini seçmesi, Peygamberimizin ve Tevhid Dini'nin büyükbabası olması cihetiyledir ki, bu seçim, onun yüksek fetânet ve zekâsının burhânıdır. Bkz. Medmed Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî ve Tercemesi*, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1988, XI, 5306-5307.

⁴⁵Zehebî, *Siyer*, II, 199-200.

olsun)’ diyerek muamelede bulunmuşlardı. Bu sırada Hz. Aişe de orada bulunuyordu. Bu sözlere çok kızan Hz. Aişe ‘Allah’ın laneti, gazabı sizin üzerinize olsun’ diye karşılıklıta bulundu. Hz. Peygamber ‘Ey Aişe, yavaş ol! Allah yumuşaklıkla muamele etmeyi sever.’ Hz. Aişe: ‘Ya Rasulallah, söylediklerini işitmedin mi?’ diye sorduğunda Resûlullah şöyle cevap verdi: ‘Ben de ‘Ve aleyküm (sizin üzerinize) dedim. Benim onlar hakkında duam kabul olunur, fakat onların benim hakkımdaki dilekleri kabul edilmez.’⁴⁶

Hz. Peygamber, Ümmül-mü’minîn olan Hz. Aişe ile gece yolculuklarına çıkmayı, uzun uzun muhabbet etmeyi, bir yere davet edildiğinde onunla beraber gitmeyi severdi. Bir gün İranlı bir komşusu Peygamber Efendimizi (sav) davet etmişti. Bunun üzerine Hz. Aişe’nin davetli olup olmadığını sordu, hayır cevabını alan Hz. Peygamber ‘o halde ben de gelemeyeceğim’ diye mukabelede bulundu. Ne zaman ki İranlı komşu Hz. Aişe’yi de davet edince işte o zaman Peygamberimiz onu da alıp birlikte bu davete icabet etti.⁴⁷

Hz. Peygamber bir eş olarak sevgiye sebep olacak davranışlarda bulunur, bu davranışlarıyla eşlerine derin mesajlar bırakırdı. Hz. Aişe bu hususa işaret için şunları söylemiştir; Bazen ‘bardağı benim ağzımın değdiği yerden içer, yemeğe benim ağzımın değdiği yerden başlar⁴⁸, hatta oruçlu iken bile beni öper⁴⁹, benimle koşu yarışı yapardı⁵⁰, onun omzuna dayanarak Mescid-i Nebevi’de mızraklarıyla savaş oyunu oynayan Habeşlileri seyredirdim.⁵¹

Hz. Aişe’nin ailesinin Peygamberimiz (sav) ile diğer ailelerden farklı olarak çok eskiye dayanan dostluğu vardı. Bu yüzden Hz. Peygamber eşleri arasında adil davranmayı prensip edinmesine rağmen ona elinde olmayarak gösterdiği sevgiden dolayı Allah’ın kendisini bağışlamasını dilerdi. O’ndaki bu aşırı sevgi çoğu insanların zannettiği gibi ne Hz. Aişe’nin kız olarak alınışından, ne de fiziki yapı ve güzelliğinden kaynaklanmıyordu. Çünkü O’nun aileleri arasında hem fizik itibariyle, hem de yüz güzelliği yönüyle Cüveyriye ve Safiye validelerimiz Hz. Aişe’den çok daha güzeldi. O’nun Hz. Aişe’ye olan muhabbetinin kaynağı; aileleri arasında Hz.

⁴⁶Buhârî, Edeb 38; Müslim, Selam 10

⁴⁷Bkz. Müslim, Eşribe 139

⁴⁸Müslim, Hayz 14; Ebû Dâvûd, Tahare 103; İbn Mâce, Tahare 125

⁴⁹Buhârî, Savm 24; Müslim, Savm 65, 66, 68; Tirmizî, Savm 31, 32

⁵⁰Bkz. Ebû Dâvûd, Cihad 61; İbn Mâce, Nikâh 50

⁵¹Buhârî, Salât 69; İydeyn 2, 3, 25; Cihad 80; Menâkıb 15

Aişe'nin İslam'a olan hizmeti, İslami meseleleri kavrayışı, hafıza gücü ve değişik meselelerde soru sorma becerisi idi.⁵²

Hiz. Aişe Medine'de 9 yıl boyunca Resûlullah'ın en yakın ve en samimi dostu olmuş ve bunun bir sonucu olarak da Hiz. Muhammed (sav)'in hayatı ile ilgili çok miktarda hadis onun sayesinde bize kadar ulaşabilmiştir. Onun hukukî, tıbbî, matematik, edebî, tarihî ve folklorik meselelerde büyük kabiliyeti herkesçe bilinen bir gerçektir. Hatta sportif tarafları da vardı. Resûlullahla beraber zaman zaman açık arazide koşu yarışı bile yapıyordu.⁵³

Hanımları arasında Resûlullah'ı en fazla kıskanan ve onun sevgisini kazanma yolunda en fazla mücadele edeni Aişe validemiz idi. Bu konuda mazurdu. Çünkü o, Resûlullah'ın Hiz. Hatice'den sonra kalbini açtığı ilk kadındı ve o aynı zamanda Hiz. Ebû Bekir'in kızıydı.⁵⁴ Aişe annemizin Resûlullah'ı kıskanması ile ilgili birkaç örneği zikretmek istiyoruz.

Bir defasında Hiz. Aişe'nin başı ağrımış, Hiz. Peygamber de 'Ah Aişe, sen benden evvel ölsen de senin techiz ve tekfinini ben yapsam ve sana dua etsem' demişti. Bunun üzerine Hiz. Aişe 'evet, ben öleyim de siz benim hücreme yeni birini getiriniz.' diye cevap vermiş ve Hiz. Peygamber de gülümsemişti.⁵⁵

Resûlullah yirmi beş yıl birlikte mes'ud bir hayat geçirdiği Hiz. Hatice'yi vefatından sonra da sık sık anardı. Hiz. Hatice'nin cömertliğini, en sıkışık anında kendine yaptığı büyük yardımları her zaman zikrederdi. Hiz. Hatice'nin yakınlarından biri yanına gelse, halini hatırlarını sorar, ikramda bulunurdu. Öyle ki, Hiz. Hatice hayatta olmadığı halde, Hiz. Aişe onu kıskanırdı.⁵⁶

Bir gün Hiz. Peygamber yine Hiz. Hatice'nin iyiliklerinden bahsederken Hiz. Aişe 'devamlı Hiz. Hatice'den bahsediyorsunuz. Hâlbuki Allah size ondan daha genç ve güzel hanımlar verdi.' diye karşılık verdi. Resûlullah (a.s) : 'Hayır' dedi. 'Allah ondan daha hayırlısını bana vermedi. Çünkü herkesin küfür içerisinde olduğu zaman o bana iman etti. Herkesin beni yalanladığı bir zamanda beni tasdik etti. Herkesin her şeyi benden esirgediği bir zamanda, beni malına ortak etti. Ve Allah bana ondan

⁵²Demir, *Hiz. Muhammed*, s. 176-177.

⁵³Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, çevr. Salih Tuğ, İmaj Basım, Ankara 2003, s. 679.

⁵⁴Abdurrahmân, Aişe Abdurrahman b. Şâti', *Rasulullah'ın Annesi ve Hanımları*, çevr. İsmail Kaya, Uysal Kitabevi, Konya 1991, I, 255.

⁵⁵Buhârî, Merdâ 16; İbn Mâce, Cenâiz 9

⁵⁶Zehebî, *Siyer*, II, 165; Âşûr, *Nisâü'n-Nebi*, s. 55.

çocuklar verdi. Hz. Aişe bu sözler karşısında mahcup olmuş ve şöyle demişti: ‘Ey Allah’ın Resûlü, seni peygamber olarak gönderen Allah’a yemin ederim ki, bundan sonra Hatice’nin hatıralarını bana anlatmanı istiyorum’ diyerek Peygamber’den özür dilemişti.⁵⁷

Hz. Peygamber bir sefere çıkacağı vakit hanımları arasında kura çekerdi. Bir defasında kurada Aişe ile Hafsa validemiz çıkmışlardı. Hz. Hafsa’nın teklifi üzerine annelerimiz yerlerini değiştirmiş ve Resûlullah (a.s) Hz. Hafsa validemiz ile muhabbet etmeye başlamıştı. Bu durumu kıskanan Hz. Aişe’nin kıskançlığı şu kelimelerle ortaya dökülüyordu: ‘ Ey Rabbim! Bana bir akrep veya yılan musallat kıl da o beni ısırсын! İşte Resûl’ün gidiyor ve ben O’na hiç bir şey diyemiyorum!’⁵⁸

Ulaşabildiğimiz rivayetlerden de anlaşılacağı üzere Hz. Aişe bazı geceler uyandığında yanında Resûlullah’ı göremediğinde endişe eder, kadınlığın verdiği bir içgüdü ile onun diğer hanımlara gittiğini düşünürdü. Ama etrafına bakındığında ya O’nu ibadet ederken bulur, ya da kabristanda dua eder vaziyette görürdü.⁵⁹

Hz. Aişe ile Resûlullah arasında karşılıklı bir muhabbet, nezih bir arkadaşlık, iki taraflı bir samimiyet mevcuttu. Sevgileri son derece feragat ve samimiyet esaslarına dayanıyordu. Dokuz yıllık evlilik süresince ikisi arasında önemli bir geçimsizlik olmamış, ifk hadisesinden başka dikkate değer bir olay vuku bulmamıştı.⁶⁰

Hz. Peygamber’i sadece eşi Aişe validemiz kıskanmıyordu. Bir eş olarak diğer hanımları da kocalarını kıskanıyordu. Ama bu kıskançlık hanımlar arasında onların Hakk’ı söylemelerine, birbirlerine kin duymalarına yahut düşmanlık beslemelerine sebebiyet vermiyordu. Bir bayan olarak bu kıskançlık çok tabiiydi. Zira Hz. Peygamber’in eşi olmak onu da başkaları ile paylaşmak çok da kolay olmasa gerek. Eşler arasında dikkate değer bir hadise vuku bulmamış, birbirleri hakkında hep hüsn-ü zan beslemişlerdi. Hz. Aişe özellikle Hafsa ve Sevede validelerimiz ile çok iyi anlaşıyordu.⁶¹

Hz. Aişe bir konu hakkındaki fikrini, düşüncelerini rahatlıkla söylerdi. Resûlullah’ın (a.s) son anlarında bile bundan geri kalmamıştı. Hz. Peygamber’in

⁵⁷Müslim, Fezâilü’s-sahâbe,74; Tirmizî, Menâkıb,93

⁵⁸Buhârî, Nikâh 98; Müslim, Fezâilü’s-sahâbe 88

⁵⁹Bkz.Müslim, Cenâiz 102; Tirmizî, Savm 39

⁶⁰Nedvi, *Aişe*, s. 70.

⁶¹Zehebî, *Siyer*, II, 143.

hastalığı artık cemaatle namaz kıldıramayacağı derecede ağırlaşınca, namazı kıldırması için Hz. Ebû Bekir'i görevlendirmişti. Fakat Aişe annemiz 'Hz. Ebû Bekir'in yufka yürekli, ince sesli, Kur'an okurken çok ağlayan birisi olduğunu öne sürerek buna güç yetiremeyeceğini bu yüzden namazı Hz. Ömer'in kıldırmasının daha doğru olacağını söyledi. Hz. Peygamber ise emrini tekrarladı ve bu durum üç defa tekrar ettikten sonra Hz. Aişe bu düşüncesinin sebebini şu cümlelerle açıkladı: 'Kendi kendime, Resûlullah'ın makamına geçen kimseyi halkın hiçbir zaman sevemeyeceğini düşünüyordum. Bunun için bu işin babama verilmesini istemedim.'⁶²

Resûlullah'ın Aişe validemize olan sevgisi ve ilgisi, bildiğimiz beşer zaafından dolayı olmamıştır. Şöyle bir hesap yapalım: Aişe validemiz, Peygamberimiz'den iki binden fazla hadis rivayet etmiştir. Onunla dokuz yıl evli kalmıştır. Dokuz mümin annesi bulunduğu göre, kendisine ancak bir yıl Hz. Muhammed (sav) ile yaşamak nasip olmuştur. Bu yılında hiç değilse yarısı gazalarda, ondan ayrı olarak geçmiştir. O halde, Aişe validemiz, Peygamberimizle bulunduğu her günü ondan en az on hadis öğrenmekle geçirmiştir. Dul kaldığı yirmi yaşından itibaren, bu ilahi ilmin aydınlığından bizleri faydalandırmaya gayret etmiştir. Yuvayı dişi kuş yapar ilhamıyla, İslamiyet'in dünyayı sarıp kucaklanmasında, kadının en büyük rolü olduğunu düşünerek, gecesini gündüzüne katmıştır. Medine ve Mekke içi ile dışında, her davete koşmuş vaazlarıyla kadınlara rehber olmuştur. Kim aksini iddia edebilir, Aişe (r.a) ilmin ta kendisidir.⁶³

Hz. Peygambere vahiy getiren Cebrâil'in zaman zaman Hz. Aişe 'ye selam söylemesi⁶⁴, hanımları arasında aynı örtü altında beraber iken bile vahiy'in inmesi⁶⁵, Hz. Aişe ile evlenmeden önce üç defa kendisini rüyada görmesi⁶⁶, cennetteki hanımlarını sorduğunda 'sen onlardan birisin'⁶⁷ şeklinde cevap alması da Hz. Aişe'nin fazileti açısından önemlidir.

⁶²İbni Sa'd, *Tabakât*, VIII, 211.

⁶³Ahmet Cemil Akıncı, *Aişe*, Bahar Yay, İstanbul 2005, s. 267.

⁶⁴İbni Sa'd, *Tabakât*, VIII, 67-68; Zehebî, *Siyer*, II, 146; İbn Hacer, *İsâbe*, IV, 360; İbn Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 343; Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 46.

⁶⁵İbn Hacer, *İsâbe*, IV, 360; İbn Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 342.

⁶⁶Müslim, *Fezâilü's-sahâbe* 79; Tirmizî, *Menâkıb* 92; Buhârî, *Nikâh* 9 Burada ki rivayette rüyada iki kere gösterildin ifadesi mevcuttur. Bkz. Sofuoğlu, *Sahîh-i Buhârî Ve Tercemesi*, IX, 5170.

⁶⁷İbni Sa'd, *Tabakât*, VIII, 66; Zehebî, *Siyer*, II, 190; İbn Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 343; Âşûr, *Nisâ'ün-Nebi*, s. 57.

1.1.4. İFK HADİSESİ

Hız. Aişe'nin evlilik hayatı süresince onu en fazla üzen, üzüntüsünden yataklara düşmesine sebep olan ve hem Hız. Peygamber'i hem de Müslümanları derinden etkileyen olay ifk hadisesi olmuştur. Bu hâdise ile beraber onun hakkında kıyamete kadar okunacak ayetler nazil olmuş ve onun üstünlüğü bizzat Cenab-ı Hak tarafından Ümmet-i Muhammed'e bildirilmiştir.

Hız. Aişe'nin iştirak ettiği en mühim seferlerden biri, hicretin 5. Yılı Şaban ayındaki Benî Mustalik Gazvesi'dir.⁶⁸ Hız. Aişe bu olayı şöyle anlatmaktadır: Hız. Peygamber bir sefere çıktığında eşleri arasında kura çekerdi. Bu kurada hanımlarından hangisi çıkarsa onu, beraberinde götürürdü. Allah Resûlü yapacağı gazve hususunda aramızda yine bir kur'a çekti. Kur'a'da benim adım çıktı. Bunun üzerine ben, hicâb ayetinin indirilmesinin ardından Allah'ın elçisi ile beraber sefere çıktım. Ben hevdecimin içinde taşınır ve konaklama sırasında hevdecele beraber indirilirdim. Bütün yolculuğumuzda bu şekilde yürüdük. Nihayet bu gazveden dönüp Medine'ye yaklaşırken, geceleyin bir mola sonrasında, Hız. Peygamber hareket emrini verdi. Ben tabii ihtiyacım için ordunun ötesine gitmiştim. İhtiyacımı yerine getirdikten sonra dönüp yerime geldim. Fakat bu sırada değerli bir boncuktan yapılmış gerdanlığımın, düşmüş olduğunu fark ettim. Hemen dönüp gerdanlığımı aradım. Ancak onu aramak beni yoldan alıkoymuştu. İçinde bulunduğum hevdeci deveye taşıyıp yüklemekle görevli olanlar, beni onun içinde zannederek, hevdeci deveye yüklemişler. Ben ise o zaman, yaşı küçük ve şişman olmayan bir kadın idim. Bu sebeple bana hizmet edenler, hevdeci yüklemek üzere kaldırıp taşıdıklarında, hevdecin ağırlık derecesinin farkına varamamışlardı. Onlar deveyi kaldırmışlar ve yürüyüp gitmişlerdi. Ben gerdanlığımı bulup ordunun konakladığı yere tekrar gelince, orada hiç kimsenin olmadığını gördüm. Bunun üzerine ben konak yerinde beklemeye başladım. Onlar beni hevdecde bulamazlarsa, aramak üzere gelirler diye düşündüm. Ben bu düşünce ile yerimde uyumuşum.

Safvân b. Muattal es-Sülemî, ordunun arkasından gelmekle görevlendirilmişti. Bu kişi sabah vakti benim beklediğim yere gelmiş, beni gördüğü zaman tanımıştı. Çünkü o, hicâb emri gelmeden önce beni görmüştü. Ben onun okuduğu 'İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn'⁶⁹ ayetini işitince uyandım. Uyanınca da

⁶⁸Zehebî, *Siyer*, II, 153.

⁶⁹Bakara, 2/156.

hemen dış elbiseme bürünüp yüzümü örttüm. Allah'a yemin ediyorum ki, biz onunla tek bir kelime bile konuşmadık. Ben ondan istircâ⁷⁰ ayetinden başka bir şey işitmedim. Hemen devesini çöktürdü, binebilmem için devenin ön ayağına bastı. Ben de deveye bindim. Safvân bindiğim deveyi önden çekerek yürüdü. Nihayet, biz şiddetli bir sıcak vakti mola verirlerken orduya yetiştik.⁷¹

Bu olay şöyle devam etmiştir: Medine'ye vardıklarında Hz. Aişe bir ay rahatsızlanmıştı. Fakat diğer rahatsızlandığı dönemlerde Resûlullahtan gördüğü muameleyi görmüyordu. Tesadüfen kendisi hakkında ortalıkta dolanan iftirayı öğrenince üzüntüsünden günlerce ağladı. Bunun üzerine Hz. Aişe eşinden izin isteyerek babasının evine gitti. Annesine ' Herkesin konuştuğunu biliyorsunuz, sense bundan bana tek bir kelime dahi söz etmedin' diyince Ümmü Rûmân: 'Yavrucuğum kendine acı! Allah'a yemin ederim ki, senin gibi güzel bir kadının eğer kumaları varsa ve eşi tarafından da sevilmeekteyse, mutlaka kumaları da onu kıskanır, insanlar da onun bu durumunu her zaman için değerlendirmekten uzak kalmaz' dedi. Bu süre zarfında Hz. Peygamber ashâbının eşi hakkındaki düşüncelerini alıyor ve Hz. Aişe hakkında hiçbir olumsuzlukla karşılaşmıyordu. Nitekim bir gün Hz. Peygamber eşinin yanına gittiğinde 'Ya Aişe, insanların konuştuğu şeyler senin kulağına da gelmiştir. Eğer bir kötülük işlemiş isen Allah'a tevbe et' buyurdu. Hz. Aişe anne ve babasından Resûlullah'a cevap vermesini bekledi. Onlar 'vallahi ne cevap vereceğimizi bilmiyoruz' dediler. Bunun üzerine Hz. Aişe 'Allah'a yemin ederim ki, insanların dedikodusunu işittiğinizi biliyorum. O, sizin nefsinize yerleşti ve siz ona inandınız. Şimdi ben size 'ben suçsuzum' desem- ki Allah benim suçsuz olduğumu biliyor- benim bu sözüme inanmazsınız. Eğer size bir şey itiraf etsem- ki kesin olarak Allah benim berî ve suçsuz olduğumu biliyor- o zaman siz beni tasdik edersiniz. Allah'a yemin ederim ki, bu durumda sizin ve benim için bir örnek bulamıyorum. Sadece Yusuf Peygamber'in babasını örnek olarak görüyorum. O, Yusuf'un kardeşleri, Yusuf'un gömleği üzerindeki yalancı bir kanla geldikleri zaman, Hz. Yakub oğullarına 'Hayır nefisleriniz sizi aldatıp bir işe sürüklemiş. Artık bana düşen

⁷⁰İstircâ, bela zamanında veya acı bir haber duyunca 'İnnâ lillâh ve innâ ileyhi râciûn' demektir.

⁷¹Buhârî, Şehâdet 15; Ayrıntılı bilgi için Bkz. Taberî, *Milletler Ve Hükümdarlar Tarihi*, çevr. Zâkir Kadîrî Ugan, Ahmet Temir, Maarif Basımevi, Ankara 1955, II, 552; İbn'ül Esir, *İslam Tarihi el-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi*, çevr.: M. Beşir Eryarsoy, Bahar Yay., İstanbul 1985, II, 181-185

güzel bir sabırdır. Sizin bu anlattıklarınıza karşı yardımına sığınılacak ise sadece Allah'tır diyerek karşılık verdi.⁷²

Bu sözlerden sonra Hz. Aişe temize çıkacağını umar bir şekilde beklemeye koyuldu. Biraz sonra Hz. Peygamber de vahyin belirtileri başlamış ve vahyin eserleri üzerinden kalkınca 'Ya Aişe, Allah'a hamd et. Allah, seni kesin olarak temize çıkardı' dedi. Bunun üzerine anne ve babası 'Kalk da Resûlullah'a teşekkür et dediler. Hz. Aişe ise 'Hayır, dedi. Ben O'na değil, ancak Allah'a hamd ve sena eder, şükranlarımı da sadece O'na arz ederim'⁷³ dedi. Nûr Sûresinin 11-21 ayetlerini⁷⁴ Hz. Peygamber okudu. Böylelikle tam on ayet onun beraatini dile getirmiş oldu.⁷⁵

Hz. Aişe Allah'ın onu temize çıkaracağını umsa da onun hakkında bir vahyin indirilmesini beklemiyordu. Resûlullah'ın uykuda bir rüya görmesi ile aklanacağını düşünüyordu. Bu düşüncesini şöyle ifade etmiştir: 'Vallahi ben o zaman kendimin masum olduğumu ve Allahu Teâlânın da benim masumiyetimi tasdik ettiğini biliyordum. Ama vallahi Allah'ın hakkımda tilavet olunan bir vahiy indireceğini sanmıyordum ve durumum da kendimce, Allah'ın hakkımda tilavet olunan bir emirle söz etmesinden daha önemsizdi. Sadece, Resûlullah'ın uykusunda gördüğü bir rüya

⁷²Yusuf,12/18; Hz. Aişe yüksek zekâ ve irfânı sayesinde Peygamberler tarihinden kendisine ve ailesine tam bir örnek olmak üzere Yusuf'un kıssasını seçerek Yakub'un dediği gibi demiş ve Peygamber de dâhil, bütün beşeriyetten soyutlanarak tekâmül varlığı ile Allah'a yönelmiştir. Bu sebeple tam bu anda vahiy ile temizliğine hükmedilmiş ve bu ilâhî hüküm Kur'an ile ebedileşmiştir. Bkz. Sofuoğlu, Sahîh-i Buhârî Ve Tercemesi, VIII, 3882.

⁷³Buhârî, Şehadet 15, Meğâzî 36; Tefsir 219; Müslim, Tevbe 56

⁷⁴O iftirayı uydurup çıkaranlar, şüphesiz içinizden bir gruptur. Siz onu, kendiniz için şer sanmayın. Bilakis o sizin için bir hayırdır. Onlardan herkese kazandığı günah (nisbetinde ceza) vardır. Onlardan (elebaşılık yapıp) o günahın büyüğünü yüklenen (Abdullah b. Übeyy) için de büyük bir azap vardır. -Erkek ve kadın mü'minlerin, kendi vicdanlarında iyi bir zanda bulunup da: 'Bu apaçık bir iftiradır' demeleri gerekmez miydi?

-O(nlar iftiraları)na, dört şahit getirmeli değil miydiler? Mâdem ki şahitler getirmediler, o halde onlar, Allah katında yalancıların ta kendileridir.

-Eğer dünyada ve ahirette Allah'ın lütfu ve rahmeti üzerinize olmasaydı, içine daldığınız dedikodu yüzünden size kesinlikle büyük bir azap dokunurdu.

-O zaman siz onu dilden dile aktarıyor, hakkında hiçbir bilginiz olmayan şeyi ağzınızda geveleyip duruyor ve bunu basit bir şey sanıyordunuz. Hâlbuki o, Allah'ın yanında çok büyük (bir günah)'tır.

-Onu işittiğiniz zaman: 'Bunu söylememiz bize yakışmaz, hâşâ! Bu büyük bir iftiradır' deseydiniz ya!

-Eğer iman edenler iseniz o (iftira)nın benzerine dönmenizi Allah size, ebedî olarak yasak ediyor.

-Allah size âyetleri açıklıyor. Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir.

-Hayâsızlığın (serbest bırakılıp) mü'minler içinde yayılmasını arzu edenler için, gerçekten dünyada ve ahirette acıklı bir azap vardır. (Bunları) Allah bilir, siz bilmezsiniz.

-Eğer üzerinize Allah'ın lütfu ve rahmeti olmasaydı ve Allah pek şefkatli ve merhametli olmasaydı (hemen cezanızı verirdi).

-Ey iman edenler! Şeytanın adımlarına uymayın! Kim şeytanın adımları ardınca giderse, şüphesiz ki o hayâsızlığı ve kötülüğü emreder. Eğer sizin üzerinize Allah'ın lütfu ve rahmeti olmasaydı, asla hiçbiriniz temize çıkamazdı. Fakat Allah dilediğini temize çıkarır. Allah (her şeyi) işitendir, bilendir.'

⁷⁵Taberî, *Tarih*, II, 552-561; İbnü'l-Esir, *Kâmil*, II, 181-185; Mustafa Fayda, *İfk*, DİA, İstanbul 2000, XXI, 507-508

ile Allah'ın beni temize çıkaracağını umuyordum.⁷⁶ Bu sözler onun ne kadar tevazu sahibi olduğu göstermektedir.

‘Sizden fazilet ve servet sahibi olanlar yakınlarına, düşkünlere ve Allah yolunda hicret edenlere, vermekte kusur etmesinler, affetsinler, aldırış etmesinler. Allah'ın sizi bağışlamasını sevmez misiniz? Ve Allah Gâfur'dur, Rahim'dir.’⁷⁷

Bu âyet-i kerime, Hz. Aişe'nin beraatine dair olan ayetler nâzil olduktan sonra, Hz. Ebû Bekir hakkında inmiştir.⁷⁸

Hazreti Ebû Bekir o güne kadar ihsanda bulunduğu Hz. Mistah'a Aişe validemiz hakkındaki iftiralara katıldığı için yardımını keseceğini söylemişti. Allah'ın da sizi bağışlayıp affetmesini istemez misiniz? Ayetini duyar duymaz ‘elbette isterim; vallahi de ben, Allah'ın beni affetmesini isterim’ demişti. Kendi kendine ‘Vallahi de, artık bu işten hiç vazgeçmeyeceğim’⁷⁹ diyerek söz vermişti.

Hz. Aişe hakkında oryantalistlerin ve Şia kaynaklarının pek de insafli olmadıkları ve Hz. Aişe ismi etrafında sürekli şüpheler oluşturdukları hatta ona atılan iftirayı destekleyici bir tutum içine girdikleri görülmektedir. Mesela MEB tarafından tercüme edilerek yayımlanan eserlerden biri olan ‘İslam Ansiklopedisi’ndeki ‘Hz.Aişe’ maddesindeki iftira mahiyetindeki ifadeler oldukça düşündürücüdür.⁸⁰

‘İftira kandan çetindir’ diye bir atasözü vardır. Toplum hayatını dinamitleyen, dostlukları bitiren, aile facialarına yol açan, cinayetlere sebep teşkil eden bu ahlâksızca davranışı engellemek ve müminleri eğitmek üzere söz konusu edilen meşhur iftira olayında büyük ders ve ibretler vardır. Bu âyetlerle iftira edenlere, iftiraya uğrayanlara, iftirayı duyanlara nasıl davranmaları gerektiği konusunda ders ve öğütler verilmiş, İslam ahlakının önemli ilkeleri bu vesile ile bir kez daha hatırlatılmıştır. Bu arada Müslümanların içine sızmış bulunan bazı münafıkların

⁷⁶Seyyid Kutub, *Fî Zilâli-'l Kur'an*, Trc. M.Emin Saraç, Bekir Karlığa, İ.Hakkı Şengüler, Hikmet Yayınevi, İstanbul 1970, X, 399; Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, Eser Neşriyat Ve Dağıtım, İstanbul 1982, V, 3488

⁷⁷Nûr 24/ 22

⁷⁸Seyyid Kutub, *Fîzilâl-il Kur'an*, X, 407.

⁷⁹Buhârî, Meğâzî 36; Tefsir 219; Müslim, Tevbe 56 Ayrıntılı bilgi için Bkz. Zehebî, *Siyer*, II, 159.

⁸⁰‘Yaşlı kocasının evine Aişe çocuk oyuncakları ile geldi ve bazen kendisi ile birlikte oynayan Peygamber'in sevgisini kazandı. Fakat çirkin bir hâdise onu Peygamber'in gözünden düşürdü. Aişe'nin bir genç adamla yalnız görünmesi büyük dedikodulara yol açtı. Abdullah b. Ubey'in ‘Saffan güzel ve genç olduğuna göre Aişe elbette onu Peygamber'e tercih eder.’ dediği rivayet edilir. Bazı tanınmış kimselerde onu desteklemişlerdir. Nihayet Peygamber, bir vahiy ile genç karısının masumiyetini teslim eyledi. Buna rağmen kalbinde şüphe kalmış olacak ki, bundan sonraki seferlerde daha çok Ümmü Seleme'yi yanına aldı.’ Seligsohn, M., ‘Aişe’, İA., Milli Eğitim Basımevi, Devlet Kitapları, Eskişehir 1997, I, 229-230.

perdeleri düşmüş, kötü duygularına mağlup olan veya dedikoduya kapılan birkaç mümin de büyük bir imtihan geçirmiş, sonra tövbe ederek temizlenmişlerdir. Bazı rivayetlere göre bunlara iftira cezası da uygulanmıştır. Sonuç olarak iftira olayı derin üzüntülere sebep olsa da manevi getirisi bakımından müminlerin hakkında hayırlı olmuştur.⁸¹

Hiz. Aişe'nin bu iftira durumundaki tavrı hakkında ilim sahibi zatlar şöyle değerlendirme yapmışlar: Zemâhşeri şöyle der: ' Eğer Kuran'ı incelesen ve orada asilere vadedilen cezaları araştırsan, Yüce Allah'ın Hiz. Aişe'ye yapılan iftiraya öfkelendiği kadar hiçbir şeye öfkelenmediğini görürsün.'⁸²

Hiz. Aişe'nin ifk olayındaki bu tutumuna karşılık Urve şöyle der: ' Gerçekten Hiz. Aişe'nin İfk kıssasından başka hiçbir fazileti olmasa bile tek başına bu rıza fazilet olarak ona yeter, zira kıyamete kadar okunacak olan Kur'an'ın bir bölümü onun hakkında nâzil olmuştur.'⁸³

Mesruk ise Hiz. Aişe'den hadis rivayet ettiğinde şöyle derdi: ' Sıddîkın kızı aklanmış masum Sıddîka bana anlattı'.⁸⁴ Aişe validemize onun hoşlanmadığı bir şey vuku bulsa, Allah o konuda müminler için bir genişlik ve çıkış yolu verirdi.⁸⁵

Musa Carullah'ın çok güzel bir şekilde ifade ettiği gibi 'Medine hayatında hane-i saadetin en sevgili hanımefendisi olmuş, evi bütün vahiylerle muhatap olma şerefine ermiş, risaletin bütün dakikalarını müşahede ettiği gibi, Ashab-ı kiramin her birinden ziyade nübüvvet bilgilerini hem Sahabeye hem de İslam müçtehitlerine tebliğ etmiş, müçtehitlerin öncüsü ve müminlerin annesi 'Aişe-i Sıddîka' gerçekten de İslam tarihi içerisinde mümtaz bir şahsiyettir.⁸⁶ Bu tertemiz hayat, bir ayna misali Müslüman kadının bütün saflığı ve berraklığını, hüznün ve mutluluğunu yansıtır.⁸⁷

1.1.5. TEYEMMÜME AİT AHKÂMIN İNMESİ

Daha önce de belirttiğimiz gibi Hiz. Peygamber sefere çıkacağı vakit hanımları arasından kur'a çekerd, kurada kim çıkarsa onunla beraber yolculuk

⁸¹Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıncı, İbrahim Kafî Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir*, DİB Yay., Ankara 2004, IV, 88.

⁸²Zemahşerî, *Keşşâf an hakâiki't-tenzîl*, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, ty., III, 68.

⁸³İbn Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 343.

⁸⁴İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 67; İbn Esir, *Üsdü'l- Gâbe*, V, 343; Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 44; İbn Abdilberr, *el-İstiâb*, 1883; İbn Hacer, *el-İsâbe*, IV, 360.

⁸⁵Zerkeşî, *İcâbe*, s. 143.

⁸⁶Musa Carullah, *Hatun*, yay. Hzl. Mehmet Görmez, Kitâbiyât, Ankara 2001, s.7-9.

⁸⁷Nedvi, *Aişe*, s. 12-13.

ederdi. Bu seferde (Beydâ veya Zâtü'l-Ceyş) kura Hz. Aişe'ye çıkmıştı. Annemizin boynunda ise ablası Hz. Esma'nın gerdanlığı bulunuyordu. Gerdanlık yolda düşünce Resûlullah (a.s) birini gerdanlığı bulması için görevlendirdi. Bu sırada sabah namazı vakti girmişti. Buldukları bölgede su olmadığından oradakiler telaşa düşmüştü. Hatta namazı eda edemeyeceklerini söyleyip içten içe Hz. Aişe'ye kızıyorlardı. Babası kızının yanına gitti ve 'Sabaha kadar burada kalmamıza sen sebep oldun. Şimdi abdest almak için su bulunmuyor' diye ona kızdı. Biraz sonra Resûlullah'a vahiy indi.⁸⁸ O da teyemmüme ait bu ayetleri okudu. Bu âyet-i kerime şöyledir: 'Şayet hasta olur veya yolculukta bulunur veya içinizden biri abdest bozma yerinden gelir veya kadınlara yaklaşırsanız da su bulamazsanız temiz toprakla teyemmüm ediniz; ondan yüzlerinize ve kollarınıza sürünüz...'⁸⁹

Bu âyet-i duyan herkes çok sevindiler ve biraz önce kızdıkları Aişe validemize dua ettiler. Babası ona kızdığına pişman olmuş ve bu durumu şu cümlelerle ifade etmişti: 'Ben senin bu kadar mübarek olduğunu bilmiyordum. Müslümanların büyük bir kolaylığa nail olmalarına sebep oldun.'⁹⁰ Useyd bin Hudayr ise Allah seni hayırla mükâfatlandırısın. Vallahi senin başına hoşlanmadığın hiçbir iş gelmez ki, Allah onda senin için de Müslümanlar için de bir hayır buldurmasın.' dedi. Daha sonra herkes abdestini alıp namazlarını kıldılar. Hareket ettiklerinde gerdanlığı da devenin altında buldular.⁹¹

1.1.6. TAHRÎM, İLÂ VE TAHYÎR HADİSELERİ

Tahrîm; Allah Resûlünün kendisine bir takım yiyecekleri haram kılması olayıdır. Kur'anda da yerini alan 'tahrîm' hâdisesi şu olay üzerine vuku bulmuştur:

Hız. Peygamber, hanımı Zeynep validemizin yanında bal olduğu için fazla durduğunu fark eden Aişe validemiz bu durumdan rahatsız olmuş ve Hız. Hafsa ve Sevde validemizle bu konuyu konuşmuş 'Resûlullaha meğafir balı mı yedin' sualini sormaları hususunda anlaşmışlardı. Bunun üzerine Resûlullah bir daha bal

⁸⁸Buhârî, Teyemmüm 1; İbn Mâce, Taharet 90; Ayrıntılı bilgi ve yorumlar için Bkz. Zehebî, *Siyer*, II, 169-170; İbn'ül Emin Mahmud Esad Seydişehri, *İslam Tarihi*, çevr. Önder Avcı, Divan Yay., İstanbul 1983, II, 743; Mehmed Kemâl Pilavoğlu, *Hazreti Aişe Validemiz*, Güven Maatbası, Ankara 1965, s. 21; Fayda, *Aişe*, DİA, II, 202; Nedvi, *Aişe*, s. 320; Mehmet Efendioğlu, *Sahabeye Yöneltilen Tenkitler*, Marmara Üniversitesi Vakfı Yay., Seçil Ofset Maatbacılık, İstanbul 2011, s.235; Saliha Akgül, *Saadet Hanesinin Bahtiyar Gülleri Ezvâc-ı Tâhirât*, Gül Yurdu Yay., İzmir 2007, s.79-80.

⁸⁹Nisâ , 4/43

⁹⁰İbn Mâce, Taharet 90

⁹¹Buhârî, Teyemmüm 1; Müslim, Hayz 108; Ebû Dâvûd, Taharet 123; İbn Mâce, Taharet 90; Nesâî, Taharet 194

yemeyeceği üzerine yemin etmiş, böylelikle helal olan bir şeyi kendisine haram kılmıştı. Bu olayın üzerine şu âyet-i kerime nâzil olmuştu:

‘Ey Peygamber! Zevcelerini memnun etmek isteyerek Allah’ın sana helal kıldığı şeyden neden kendini mahrum ediyorsun? Allah gafur ve rahîmdir. Allah, size yeminlerinizi (kefaret ile) çözenizi meşru kıldı, Allah sizin mevlânızdır ve O, alîm ve hakîmdir.’⁹²

Îlâ; Hz. Peygamber’in bir ay ile süre ile eşlerinden ayrı yaşaması olayıdır. Hz. Peygamber’in hanımları içerisinde emir ve reis kızları da vardı. Bunlar babalarının veya eski eşlerinin evlerinde gayet müreffeh bir hayat sürüyorlardı. Resûlullah’a eş olduktan sonra böyle bir hayat süremediler. Resûlullahtan etraflarındaki kadınların yaşadıkları gibi refah bir hayat sürmek istediklerini talep ettiler. Bunu duyan Hz. Peygamber çok üzülmüş ve bir aya kadar onlara yaklaşmamaya yemin etmişti. Bu olaydan haberi olan Hz. Ebû Bekir ile Hz. Ömer kızlarının böyle bir şeyi talep etmelerine çok üzüldüler ve doğruca kızlarının yanına gittiler. Aişe ve Hafsa validelerimiz bir daha böyle bir istekte bulunmayacaklarına dair söz verdiler. Fakat diğer eşlerin ısrarları sürmeye devam etmekteydi. Bu zaman sarfında Resûlullah (a.s) Hz. Aişe’nin odasına bitişik olan meşrebeye çekilmişti. Münafıklar da bu durumdan istifade etmek için harekete geçmişler ve Hz. Peygamber bütün eşlerini boşadı nidâları atarak ortalığı karıştırmaya başlamışlardı. Bunu duyan Hz. Ömer hemen Resûlullah (a.s) yanına gider ve içeri girmek için izin ister fakat izin verilmez. Üçüncü izinde içeriye kabul edilir ve der ki: Ya Resûlullah eşlerinizi boşadınız mı? Hayır, cevabını alan Hz. Ömer bunu halka duyurmak için izin istedi. Resûlullah’ın müsaadesi üzerine Hz. Ömer dışarı çıktı ve herkese hakikati bildirdi.⁹³

Cabir bin Abdullah Ensari’den rivayet edilen olay da bunu teyid eder. Şöyle ki: Bir gün Resûl-i Ekrem, ahabından hiç birini nezdinde kabul buyurmadı. Sonradan Hz. Ebû Bekir ve Hz. Ömer peş peşe geldiler; onların girmesine müsaade buyurdu. Hazin ve suskun oturmaktaydı. Hz. Ömer Hz. Peygamber’i neşelendirmek için:

-Ya Resûlallah! Bizim kadın yiyecek, giyecek isterim diye yakama sarıldı. Ben de kafasına bir yumruk aşkettim, geldim dedi. Hz. Peygamber tebessüm

⁹²Tahrîm, 66/1-2

⁹³Fayda, ‘Aişe’, s.324-325; Nedvi, ‘Aişe’, s. 325.

buyurdu. Hanımlarını işaret ederek: Bunlar da benim etrafımı sarmışlar, bende olmayan şeyleri istiyorlar buyurdu.⁹⁴

Yirmi dokuzuncu günün sonunda Resûlullah (a.s) Hz. Aişe'yi ziyaret etti. Karşısında Hz. Peygamber'i gören Aişe validemiz bu duruma şaşırarak ' Bizden bir ay uzak kalacağına yemin etmişsin, hâlbuki yirmi dokuz gün oldu' diyecekti. Bunun üzerine Resûlullah 'ay bazen otuz çeker, bazen yirmi dokuz' buyurdu.⁹⁵ Peygamber eşlerinin bu istekleri üzerine tahyîr⁹⁶ ayetleri nüzul etti. Bu ayet ile peygamber hanımları seçimlerinde muhayyer bırakılmıştı. O ayetler şöyledir;

Ey Peygamber, eşlerine de ki: "Eğer dünya hayatını ve süsünü istiyorsanız, gelin size boşanma bedellerinizi vereyim ve sizi güzelce boşayayım! Yok, eğer Allah'ı, Resûlünü ve âhîret mülkünü isterseniz, haberiniz olsun ki Allah sizin gibi iyi hanımlara büyük mükâfat hazırlamıştır."⁹⁷

Resûlullah bu ayetleri Hz. Aişe'ye de okumuş ve anne ile babasına danışmadan karar vermemesini istemişti. Bu konuda kararı net olan ve böylesi bir konuda anne, babaya danışmayı bile hoş karşılamayan Hz. Aişe 'Ya Resûlallah ben Allah'ı ve Resûlunu seçiyorum.' diyerek kararını söylemiştir. Aişe validemizin bu tavrı Hz. Peygamber'in hoşuna gitmiş ve diğer hanımları da Allah'ı ve Resûlunu seçmişlerdi.⁹⁸

1.1.7. HZ.PEYGAMBERDEN SONRAKİ HAYATI

Hz. Peygamber'den sonra da irşat ve tebliğ devam ediyordu. Bir farkla ki bu kürsünün hatibi şimdi Hz. Aişe validemiz idi. Resûlullah'tan aldığı ilmi insanlarla paylaşıyor ve böylelikle gelecek nesillerin, din adına daha sağlıklı malumat sahibi olmalarını temin ediyordu.⁹⁹ Hz. Peygamber'in vefatından sonra Hz. Aişe'nin siyasi, ilmi ve fıkhi gücü kendisini daha fazla hissettirmiştir.¹⁰⁰

Hz. Aişe, babası Ebû Bekir ile Hz. Ömer'in halifeliği sırasında herhangi bir siyasi faaliyette bulunmadı. Onun her iki halife ile münasebetleri karşılıklı saygı ve

⁹⁴İbnü'l- Emin, *İslam Tarihi*, II, 955

⁹⁵Buhârî, Savm 11; Nikâh 92; Talâk 20; Müslim, Sîyam 22

⁹⁶Tahyîr: Peygamber hanımlarının dünya zineti ile Peygamber'in hanımlığı arasında muhayyer bırakılması olayıdır.

⁹⁷Ahzâb, 33/28-29

⁹⁸İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 68-69

⁹⁹Haylamaz, *Hz. Aişe*, s. 273

¹⁰⁰Hatice Görmez, *'Hz. Aişe'nin tefsir rivayetleri'*, Ankara 2006, s. 23

anlayış içerisinde geçti.¹⁰¹ Resûlullah'ın bilgi dağarcığından en çok istifa eden bir kimse olduğu için, Müslüman kadınlarının İslami yaşayış bakımından nasıl hareket etmeleri gerektiğine dair fetvalar da veriyordu. Bilhassa kadınları ilgilendiren mevzularda onun görüşüne müracaat edilirdi.¹⁰² Hz. Ömer, Aişe validemize on iki bin dirhem tahsis etti.¹⁰³ Bu diğer hanımlarınınkinden fazla idi. Muhakkak ki bunda Hz. Peygamber'in Hz. Aişe'ye olan muhabbetinin etkisi vardı. Bir suikast sonucu halife Hz. Ömer yaralanınca kızı Hz. Hafsa'yı Aişe annemizin yanına göndererek 'arkadaşlarının yanına gömülmek istediğini' söyledi. Hz. Aişe de 'ben Ömer'i kendime tercih ettim.' diyerek büyük bir feragat ve kadirşinaslık örneği gösterdi. Hz. Ömer'in defnedilmesinden sonra Hz. Aişe Resûlullah'ın kabrini rahatça ziyaret ederken, bundan sonra ziyaretlerine örtünerek devam etti.¹⁰⁴

Hz. Osman'ın on iki yıllık halifelik döneminin birinci yarısında Hz. Aişe siyasi bir kimliğe bürünmedi. Bu halifelik döneminin diğer yarısında fitneler zuhur etmişti. Olaylar büyümüş ve Hz. Osman'ın evi muhasara altına alınmıştı. Hz. Osman'ın öldürülmesini isteyen isyancı grup Hz. Aişe'den fetva talep etmiş, Hz. Aişe şu cevabı vermişti: 'Allah korusun! Ben müminlerin emiri için kesinlikle böyle bir hüküm veremem.'¹⁰⁵ Hz. Aişe'nin haccetmek üzere Medine'den ayrılarak Mekke'ye gittiği esnada Hz. Osman şehit edilmişti.

Hz. Aişe'nin siyasi gelişmeler karşısındaki ilk fiili mücadelesi ise, Hz. Ali döneminde olmuştur. Rivayetlere göre, Hz. Osman'ın katledildiği, Hz. Ali'nin ise halife seçildiğini duyan Hz. Aişe, Hz. Osman'ın haksız bir şekilde öldürüldüğünü belirtmiş ve katillerin hemen cezalandırılmasını istemiştir.¹⁰⁶ O, söz konusu isteğinin tahakkuku için, toplumun bazı ileri gelenlerini de yanına alarak, Basra'ya gitmiştir.¹⁰⁷ Nitekim Hav'eb'den¹⁰⁸ geri dönmek isteyince başta Zübeyir olmak üzere hemen herkes ondan geri dönmesini rica etmiş ve belki de Allah Teâlâ'nın onun sayesinde

¹⁰¹Fayda, *Aişe*, s. 202.

¹⁰²Kazıcı, '*Hz. Muhammed'in Aile Hayatı Ve Eşleri*', s. 183

¹⁰³Zehebî, *Siyer*, II, 187

¹⁰⁴Fayda, *Aişe*, DİA, s. 203

¹⁰⁵Nedvi, *Aişe*, s. 335

¹⁰⁶İbn'ul Esir, *Kâmil*, III, 210

¹⁰⁷İbn'ul Esir, *Kâmil*, III, 212

¹⁰⁸Hav'eb suyunun kenarına geldiklerinde burada bulunan bazı köpekler havlamaya başladılar. Bunun üzerine Hz. Aişe Peygamberimizin şu sözünü hatırladı ve geri dönmek istedi. 'Görmekteyim ki içinizden biri Hav'eb bölgesinden geçerken oranın köpekleri ona karşı havlıyorlar. Sonra peygamber bana dönerek: Hümeyra o kadın sen olmayasın.' diye buyurdular. Bkz. İbn'ul Esir, *Kâmil*, III, 214; Meryem Canan Ceylan, *Entelektüel Ve Siyasi Bir Kişilik Olarak Hz. Aişe*, Ahsen Yay., İstanbul 2004, s. 139; Nedvi, '*Aişe*', s. 339-340.

Müslümanlar arasında barış ve huzuru temin edeceğini söylemişlerdi. Amre bint Abdurrahman'ın rivayetine göre Hz. Aişe, iki mümin grup arasında savaş çıkarsa saldırgan taraf Allah'ın emrine dönünceye kadar onlarla savaşmayı ve sonunda tarafların arasını bulup adalet dairesinde uzlaştırmayı emreden âyet-i kerimenin¹⁰⁹ hükmüne uyarak olaylar karşısında ilgisiz kalmamış ve sadece iç savaşa son vererek Müslüman kanının haksız yere akıtılmasını önlemek gayesiyle yola çıkmıştır. Hz. Aişe ve beraberindekiler Basra'ya varınca Hz. Ali'nin valisi Osman b. Huneyf'i küçük bir çatışmadan sonra bertaraf edip şehre hâkim oldular. Hz. Ali bu gelişmeleri öğrenince Medine' den Irak'a hareket etti. Hz. Aişe ile Hz. Ali arasında çeşitli mektuplaşmalar ve müzakereler olmuşsa da Müslümanlar arasında ki kanlı çarpışma engellenemedi. Sonun da Hz. Aişe tarafı savaşı kaybetti. Hz. Ali, Aişe validemize esir muamelesi yapılmasına izin vermedi. Kardeşi Muhammed b. Ebû Bekir'in nezaretinde onu önce Basra'ya, kendisine on iki bin dirhem verdikten sonra, oradan yanına kattığı Basralı kırk kadınla birlikte Medine'ye gönderdi. Fakat Hz. Aişe o yıl da hacca iştirak etmek istediğinden önce Mekke'ye gitti ve oradan da Medine'ye döndü.

Hz. Aişe ile halife Hz. Ali arasında kırgınlık olmadığını Aişe validemiz, Basra'ya hareket edeceği gün orada bulunanlara şöyle seslenerek ifade etmişti: Ey Oğullarım! Hiç biriniz diğer bir kardeşine asla serzenişte bulunmasın. Vallahi daha evvel benimle Ali arasında meydana gelen olay her ailede bir kadın ile kayınları arasında meydana gelen dedikodulardan başka bir şey değildi. Hz. Ali de bu sözün üzerine: 'Evet, doğru söyledi. Benimle onun arasında bundan başka hiçbir çekişme söz konusu değildi. Ve şunu çok iyi biliniz ki, o sizin Peygamberinizin dünyada ve ahirette zevcesidir.' demişti.¹¹⁰

Sadece Allah'ın emrini yerine getirmek gayesiyle katılmış olmasına rağmen, Hz. Osman'ın halifeliğinin son yıllarında başlayıp Cemel Vakasıyla sona eren siyasi faaliyetleri sonraları onu çok üzmüştür.¹¹¹ Birçok Müslümanın ölümüne sebep olan bu acı olayı yaşamaktansa daha önce ölmeyi tercih ettiğini söylemiş, Peygamber

¹⁰⁹Hucurât, 49/9

¹¹⁰Ibnü'l-Esir, *Kâmil*, III, 265; Nedvi, *Aişe*, s. 348; Ebu'l-Hasen en-Nedvi, *Hz. Ali el-Murtezâ*, Risale Yay., İstanbul 1995, s. 181.

¹¹¹Fayda, *Aişe*, s. 203; Ethem Ruhi Fırlalı, *Ali*, DİA, İstanbul 1989, II, 372-373; Ayrıntılı bilgi için Bkz. Hüseyin Algül, *İslam Tarihi*, Gonca Yayınevi, İstanbul 1986, II, 481-488; Ceylan, *Entelektüel Ve Siyasi Bir Kişilik Olarak Hz. Aişe*, s. 143-151; Ethem Ruhi Fırlalı, *Cemel Vakası*, DİA, 1993, I, 320-321.

hanımlarının evlerinde oturmalarını emreden âyeti ¹¹² her okudukça başörtüsü ıslanincaya kadar ağlamıştır.¹¹³

Hız. Aişe niçin evinden çıkmıştır sorusuna ise Asım Köksal şöyle yanıt veriyor: ‘En güvenilir kaynaklardan naklettiğim vakıalarla, Hız. Aişe’nin dünya peşinde değil, bilakis dünyanın onun peşinde koştuğunu fakat onun dünyaya zerre miktar tenezzül ve iltifat etmediğini görmüş bulunuyorum. Onun, Müslümanlar arasında çıkan ve devamlı bir mücadele dayanağı haline getirilmeye çalışılan bir ihtilafı, Peygamber’in hanımı ve bütün Müslümanların annesi sıfatıyla, iyileştirmek için evinden çıkması kadar tabii ne olabilir? Bunda herhangi bir siyasi ve dünyevi gaye aramak, Hız. Aişe’yi hiç tanımamak demektir.’¹¹⁴

Hız. Aişe ilmî kariyeri, zekâsı, çalışkanlığı ve sosyal-siyasal gelişmeler karşısındaki duruşuyla, Hız. Peygamber’in hanımları arasında farklı bir konuma sahiptir. Model bir Müslüman olan Hız. Aişe, sadece ibadet yapan ve yaşamını ev ortamıyla sınırlandıran biri olmamıştır. O, ilmî faaliyetlerinin yanında, insani ve dini bir sorumluluğun gereği olarak, zamanındaki siyasî-içtimaî gelişmeleri takip etmiş ve ilgili konulardaki fikirlerini açıkça ortaya koymuştur. Bu, şüphesiz onun dine, toplumun birlik ve beraberliğine verdiği önemin bir sonucu olmuştur.¹¹⁵

Cevdet Paşa’nın nakline göre İmam-ı A’zam Hazretleri. ‘İslâm beldesinde Müslüman isyankârlara nasıl muamele edileceğini, Hız. Ali’nin Ashâb-ı Cemel’e tatbik ettiği muameleden anlıyoruz. Bundan haberdar olmasaydık, bâğiler hakkında ne yapılacağı bilinmezdi.’ demiştir.

Cemel Vaka’sı hakkında artık ne söylenez nafîle! Olacak olmuş, takdiri ilahi böyle tecelli etmiş. Fakat yapılacak iş, bu ibretlerle dolu vaka’dan yaşayanların gereken dersi almasıdır. Zira ders alınmadığı müddetçe tarihi vaka’lar, mücerret

¹¹²Ahzâb, 33/33: Hem vakarla evleriniz de durun da daha önceki Câhiliye döneminde olduğu gibi süslenip dışarıya çıkmayın, namazı hakkıyla ifa edin, zekâtınızı verin, hülâsa Allah ve Resûlüne itaat edin. Ey Peygamber’in şereflî hane halkı, ey Ehl-i Beyt! Allah sizden her türlü kiri giderip sizi tertemiz yapmak istiyor.’; Cemel Vakasının acı sonunu gören Hız. Aişe ‘Keşke yirmi yıl önce ölmüş olsaydım da bu manzarayı görmeseydim’ dediği rivayet edilir. Bkz. İbn’ül-Esir, *Kâmil*, III, 261; Nedvi, *Aişe*, s. 348. İbn Sa’d Tabakatından öğrendiğimiz üzere onun geçmişteki bazı olaylara üzüldüğüne dair bir örnekte: ‘Keşke şu ağacın yaprağı olsaydım.’ Veya ‘Keşke yeryüzünde bir nebat olsaydım da hakkımda mezkûr şeyleri yapmamış olsaydım.’ demiştir. Bkz. İbn Sa’d, *Tabakât*, VIII, 75-76.

¹¹³İbn Sa’d, *Tabakât*, VIII, 81; Nedvi, *Aişe*, s. 349.

¹¹⁴Asım Köksal, *İslam Tarihi*, Şamil Yay., İstanbul 1987, VII, 55.

¹¹⁵Mustafa Özkan, *Siyasal-Sosyal Gelişmeler Karşısında Hız. Aişe’nin Duruşu Üzerine*, DİB, cilt.45 say.1, İstanbul 2009, s. 73-74.

kıssa ve hikâyeler gibi unutulmaya mahkûm olurlar. Hâlbuki tarih, ibret alınmadıkça tekerrür edebilir.¹¹⁶

Kimilerine göre bir takım hatalar yapmış olduğu söylene bile o hak bildiği yolda yürümüş ve savunmuş olduğu siyasi fikrin arkasında olmuştur. Siyasetin sözlük ve terim tanımları da göz önüne alındığında; Hz. Aişe'nin özellikle Hz. Osman ve sonrası dünya ve ahirette kurtuluşlarına vesile olacak bir irşat yoluyla insanların doğruluğu için çalıştığı söylenebilir. Çünkü o katillerin yakalanması için sözlü ve fiili siyasi gayretler içerisine girmiş ve bu uğurda uğraş vermiş, kendisinden sonra gelen kadınlara ilk olması ile örnek olmuştur.¹¹⁷

1.1.8. VEFATI

Hz. Peygamber'in en genç ve en zeki eşi olan Hz. Aişe, Allah Resûlü'nün vefatına kadar, gece-gündüz O'nunla bir arada bulunma ve O'nun uygulamalarını, hâl ve hareketlerini, tavır ve davranışlarını, kısaca sünnetlerini daha fazla izleme şansına sahipti. Kur'an'a vukûfiyetinin yanı sıra, fakih oluşu, kendisine Hz. Peygamber'in sünnetlerini daha doğru kavrama imkânı vermiştir. Zekâsı, fikhî melekesi, muhakeme gücü sayesinde, nebevî tasarrufların menşeyini, illet ve maksadını, bağlayıcılık ve devamlılık yönlerini gözeterek herkesçe takdir edilen tahliller ve tenkitler yapmıştır. Aynı şekilde o, Hz. Peygamber'in çevresinde gelişen olayları ve O'nun bunlar karşısında aldığı tavırları müşahade ederken, tabii, fizikî, ictimâî ve tarihî bağlamı göz önünde bulundurmuş, nebevî tavrın arka planını kavramaya ve başkalarına da anlatmaya çalışmıştır.¹¹⁸

İslam dünyasının en meşhur kadınlarından olan Hz. Aişe müminlerin birçok kolaylığa kavuşmalarında vesile oldu. Resûlullah (a.s) vefat ettiğinde o on sekiz yaşındaydı.¹¹⁹

Hz. Aişe Muaviye devrinin son zamanlarına kadar yaşadı. Ölüm döşeğindeyken, 'keşke yaratılmış olmasaydım, keşke bir ağaç olsaydım, keşke bir taş olsaydım'¹²⁰ şeklinde serzenişte bulunurdu. Hayatı boyunca amellerine güvenmezdi.

¹¹⁶Algül, *İslam Tarihi*, II, 493.

¹¹⁷Harun Reşit Demirel, *'Hz. Aişe Ve Siyaset'*, YYÜİFD, (2000), c. III, say. 3, s. 148

¹¹⁸Misaller için Bkz. Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, TDV Yay., Ankara 2012, s. 196-377

¹¹⁹İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 61; İbn Esir, *Üsdü'l-Gâbe*, V, 344; İbnu'l-Esir, *Kâmil*, II, 308; İbn Abdilberr, *İstîâb*, 1882; İbn Hacer, *İsâbe*, IV, 359

¹²⁰İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 74

Hz. Aişe ‘Ben Resûlullah’tan sonra bazı olaylara karıştım, beni O’nu diğer hanımlarının yanına, Bâki’ye gömün’ diye vasiyet etmişti. Aişe validemiz hicri elli yedide¹²¹ Ramazan’ın on yedi gecesinde¹²² vitir namazı sonrasında¹²³ dünyaya gözlerini yummuştu. Defninin geciktirilmemesini vasiyet ettiği için cenaze geceleyin kaldırılmıştır. Cenaze namazını Ebû Hüreyre¹²⁴ kıldırdı ve vasiyeti üzere Cennetü’l-Bakî¹²⁵ mezarlığına defnedilmişti. Herkes onun vefatına çok üzülmüş ‘Hz. Peygamber’in hareminin bir meşalesi daha söndü’ diyerek ağlamıştı.¹²⁶ Bir gün Tabiin’den biri Medinelilerden birine ‘Hz. Aişe’nin matemini kimler tuttu?’ diye sormuş, o da, ‘Hz. Aişe’yi anne bilenlerin hepsi’ diye cevap vermişti.¹²⁷

Aişe validemiz vefat ettiğinde, Müslümanların fikhî, ictimâî, siyâsî hayatında derin izler bıraktığı gibi, Resûlullah’ın sahih hadislerinden binlercesini korumuştur. Hayatı boyunca Resûlullah’ın konuşmalarını, hareketlerini, yapıp yapmadıklarını en ince noktalarına kadar araştırıp gözlemekle meşgul olmuştur.¹²⁸

1.2. İLMİ ŞAHSİYETİ VE HADİS BİLGİSİ

Hz. Aişe, gerek baba evinde ve gerekse Hz. Peygamber’le evlendikten sonra ilim için elverişli ortamlarda bulunmuş, zekâsı, merakı ve kabiliyeti ile bu ortamdan gerektiği gibi yararlanmıştı. Gerek Kur’an’ı anlama gerekse hadisleri kavrama ve değerlendirme konusunda ashâbın diğer âlimlerine göre farklı bir noktada olduğunu yaptığı yerinde müdahalelerle ispat etmiştir. Onun birçok hadisle ilgili olarak sahabeye yaptığı itiraz ve düzeltme bunun en önemli delilidir.¹²⁹ Hz. Aişe’nin Kuran’ın içindekilere çok aşina olduğu, hem halk önünde yaptığı konuşmalarında hem de özel sohbetlerinde Kuran’dan hemen aktarmalar yapmasından çıkarılabilir.¹³⁰

Hz. Peygamber’in vefatından sonra Hz. Aişe’nin evi tam anlamıyla bir ilim ve irfan ocağı haline gelmişti Kadın erkek, büyük küçük birçok kimse gelip kendisini

¹²¹Bkz. Zehebî, *Siyer*, II, 192; İbn Abdilberr, *İstîâb*, 1885; İbn Esir, *Üsdül-Gâbe*, V, 344; Vefat tarihi ile ilgili diğer bir rivayet ise h. 58. Senesinde olduğudur. Bkz. İbn Hacer, *İsâbe*, IV, 361; İbn Sa’d, *Tabakât*, VIII, 80.

¹²²Zehebî, *Siyer*, II, 192-193; İbn Esir, *Üsdül-Gâbe*, V, 344; İbn Hacer, *İsâbe*, IV, 235.

¹²³Zehebî, *Siyer*, II, 192-193; İbn Esir, *Üsdül-Gâbe*, V, 344; İbn Sa’d, *Tabakat*, VIII, 80; İbn Abdilberr, *İstîâb*, 1885.

¹²⁴İbn Esir, *Üsdül-Gâbe*, V, 344; Zehebî, *Siyer*, II, 192; İbn Sa’d, *Tabakât*, VIII, 80.

¹²⁵Zehebî, *Siyer*, II, 192-193; İbn Hacer, *İsâbe*, IV, 235; İbn Abdilberr, *İstîâb*, 1885.

¹²⁶Nedvi, *Aişe*, s. 358.

¹²⁷İbn Sa’d, *Tabakât*, VIII, 54.

¹²⁸Aişe bint Abdurrahman, *Res’ullah’ın Annesi Ve Hanımları*, s. 107-108.

¹²⁹Abdullah Kahraman, ‘Kadın Fakihlerin Öncüsü Hz. Aişe’, *DİB*, c.45, say.2; 2009, s. 89.

¹³⁰Nabia Abbott, *Aishah The Beloved of Mohammed*, London 1985, s. 204.

dinlemek suretiyle veya soru sorarak ilminden yararlanıyordu. Onun önemli katkılarıyla Medine ilim merkezi olan özelliğini devam ettirmiş ve onun ilmi faaliyetleri sonucunda hadis ve fıkıh sahasında Medine ekolü teşekkül etmişti. Sadece şifahi sorulara cevap vermekle yetinmeyen Hz. Aişe, muhtelif şehir ve bölgelerde yaşayan Müslümanlardan gelen mektuplar vasıtasıyla sorulan dini sorulara da cevaplar vermiş, böylece hadislerin ve bazı fikhî meselelerin yazılmasında öncü olmuştur.¹³¹ Bunların dışında onun ilmi gelişiminde, maddî bakımdan varlıklı olması, çocuğunun olmayışı, uzun süre Medine’de ashabın önde gelenlerinin bulunduğu ortamı paylaşması ve Cemel vakasından sonra siyasi olaylardan çekilip kendini tamamen ilim ve irşada vermesinin de önemli bir yeri olmalıdır. Onun ilmi seviyesinin en önemli göstergeleri Kur’an’ı tefsir etmesi, sünnetin anlaşılmasında ilmi tenkit zihniyetini ortaya koyması ve dini hükümlerin elde edilmesinde kıyas başta olmak üzere bazı aklî yöntemleri kullanması gelmektedir.¹³²

Hz. Peygamber’in hanımları arasında ilmiyle ön plana çıkan Hz. Aişe’dir. Onun ilmi, şahsiyeti konusunda ilim sahibi zatlar birbirinden anlamlı tespitlerde bulunmuşlardır ve onun için şöyle demişlerdir:

Zühri şöyle der: ‘Hz. Peygamber’in diğer eşlerinin ilimleri, diğer kadınların ilimleri ile toplanıp Hz. Aişe’nin ilmi ile karşılaştırılsa idi yine Hz. Aişe’nin ilmi fazla gelirdi.’¹³³

Atâ b. Ebû Rebâh dedi ki: ‘Aişe (r.a) insanların en fakihî ve en bilgilisi idi. Umumun işleri hakkında da insanların en güzel görüşlüsü idi.’¹³⁴

Buhârî’nin Sahihin de Ebû Musâ el- Eş’arî (r.a)’den şöyle rivayet edilir: ‘Aişe’nin diğer kadınlara üstünlüğü, tirit yemeğinin diğer yemeklere üstünlüğü gibidir.’¹³⁵

İnsanlar herhangi bir konuda tereddüde düşüp sonuca gidemediklerinde, onun yanına gelir ve müşküllerini onun rehberliğiyle hallederlerdi. Artık o, ulaşılan

¹³¹Fayda, *Aişe*, DİA, II, 204.

¹³²Kahraman, *Kadın Fakihlerin Öncüsü Hz. Aişe*, s. 77.

¹³³Zehebî, *Siyer*, II, 199; Kehhâle, *A’lamu’n-Nisa*, III, 105; İbn Hacer, *İsâbe*, VIII, 233; İbn Abdilberr, *İstiâb*, 1883.

¹³⁴İbn Esir, *Üsdül Gâbe*, V, 343; Zehebî, *Siyer*, II, 185; İbn Hacer, *İsâbe*, IV, 360; İbn Abdilberr, *İstiâb*, 1883.

¹³⁵Buhârî Fadâilu Ashâbi’n-Nebi 32.

her bilginin doğruluğu veya müşkil kalan bir konunun aydınlığa kavuşturulması gibi hususlarda kapısı çalınıp fikrine müracaat edilen bir kaynaktı.¹³⁶

Ebû Musâ el-Eş'arî bunu ifade sadedinde şunları söyleyecekti: 'Biz Peygamber'in ashabı, bir hadis üzerinde ihtilaf etsek onu Hz. Aişe'ye sorduğumuz zaman mutlaka onda o konuyla ilgili ilmi bulurduk.'¹³⁷

İbn-i Şihab ez-Zühride onun için şöyle demiştir: Aişe, insanların en bilgini idi; onun içindir ki Ashab-ı Resûlullah'ın ileri gelenleri ona gelir ve meselelerini ona sorarak öğrenirlerdi.¹³⁸

Abdurrahman İb-i Avf'ın oğlu Ebû Seleme'nin kanaati de aynı istikamettedir: Resûlullah'ın sünnetini ondan daha iyi bilen, fıkhıta derinlik açısından ondan daha engin ve hangi ayet veya hangi hükmün nerede indiğini Aişe validemizden daha iyi bileni ben görmedim.¹³⁹

Hz. Urve de Hz. Aişe'nin ilmi derinliğini şu cümleleriyle anlatmaktadır: Ben, Kur'an'ı, feraiz başta olmak üzere din adına her türlü hükmü, helal ve haramı, fıkhı, şiiri, tıbbı, Araplar hakkındaki bilgiyi ve nesep ilmini, Müminlerin annesi Aişe'den daha çok bilen kimseyi görmedim.¹⁴⁰

Hz. Aişe'nin bu ilmi hususiyeti herkesin ittifak ettiği bir meziyetiydi. Mesela İbn-i Teymiyye ve talebesi olan İbn-i Kayyim el-Cevziyye, Hz. Aişe'nin biyografisini verirken şöyle bir değerlendirme yapmaktadır: 'Eğer üstünlük ahirette kemâlat derecesi demek ise, o halde bunu sadece Allah bilir. Fakat dünyevi açıdan bakıldığında, gerçek olan hesaba dâhil mükemmellikler çeşitlidir. Eğer bu değerlendirme, neslin asalet ve soyluluğu bakımından ise; o zaman Fâtımatü'z-Zehra hepsinden üstündür. Eğer Peygamber'e imanda önde olması, O'nun iyiliği, saadeti için yardım ve fedakârlıkta bulunmasına göre ise, İslam'ın ilk dönemlerindeki sıkıntı ve zorluklara tahammül etmesi açısından, o zaman Haticetü'l Kübra'nın kemâlatı hepsini aşmaktadır. Bununla beraber eğer zekâsı ve edebi üstünlüğü, dine hizmeti, Hz. Peygamber'in söylediklerini ve tatbik ettiklerini yaşamasını nazarı itibara alacaksak, o zaman Aişe-yi Sıddîka'nın rakibi yoktur'.

¹³⁶Haylamaz, *Aişe*, s. 346.

¹³⁷Zehebî, *Siyer*, II, 179; İbn Esir, *Üsdül Gâbe*, V, 344.

¹³⁸İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 374.

¹³⁹İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 375.

¹⁴⁰Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 49.

Süleyman Nedvi Hz. Aişe hakkında şöyle demektedir: ‘Tarihin bütün sayfalarını karıştıracak olursak Hz. Aişe’den başka bütün dinî, ahlakî, siyasî ve medenî meziyetleri şahsında toplamış ve bütün bunların icaplarını yerine getirmiş, ilmî ve amelî bir rehber olmuş bir kadın göremeyiz.’¹⁴¹

Hz. Aişe Hz. Peygamber’den aldığı feyiz sayesinde İslam esaslarının en mümtaz öğreticisi oldu. Kur’an’ı Kerim’i tefsir etti. Sünneti nakledip şerh etmekle kalmadı, aynı zamanda onun doğru anlaşılması hususunda ilmi tenkit zihniyetini ortaya koydu. Ayrıca belirtmeliyiz ki, onun hadis ilmindeki meziyeti, yalnız rivayetlerinin çokluğunda değil, aynı zamanda rivayet ve dirayetteki itina ve dikkatindedir. En çok hadis rivayet eden sahabilerden Ebû Hüreyre, Enes ve İbn Ömer’den farklı olarak Hz. Aişe ve İbn Abbas, rivayet ettikleri hadis ve sünnetleri anlama, kavrama ve yorumlama bakımından müstesna bir mevkiye sahiptir. Hz. Aişe, rivayetlerinin çokluğu, içtihadı ve istinbat gücü ile mümtaz olduğu gibi, rivayet ettiği hükümler ve hadislerin illet ve sebeplerini açıklar, bunların hangi maksat ve maslahatlara dair olduğunu belirtirdi. Rivayet ettiği hadislerin vürûd sebeplerini ve delaletlerini beyan eder, ayrıca Kur’an’ı Kerim’e muhalif bir unsur ihtiva edip etmemesi bakımından onları incelemeye tabi tutar, bazı sahabelerin rivayet sırasında yaptıkları hataları düzeltirdi.¹⁴²

Sahabe içerisinde eleştirel bakış sahiplerinin en güzel misallerinden biri Hz. Aişe’dir. Hz. Aişe ilmi, firâseti ve zekâsıyla Peygamberimizin diğer eşleri ve bütün sahabe hanımları arasında seçkin bir yere sahiptir. Özellikle nübüvvet kürsüsünün önünde oturup kendini ilmin eşiğinden içeri attığı andan itibaren o, etrafında olup biten her şeyi analiz edip özümseyen, kapalı duran hususları soru hâline getirip onlara açıklık kazandıran ve başkalarının muttali olamayacağı birçok konuyu bizzat Allah Resûlü’ne (sav) arz edip tikanıkların açılmasına vesile olan en önemli isimdi.¹⁴³ Konumuzla alakası olmasından dolayı Aişe validemizin hadis ilmindeki yerini anlamamız açısından birkaç örnek zikretmek istiyoruz:

Cuma günü gusletmenin gerekliliğine dair bazı rivayetler de Hz. Aişe:

“İnsanlar Cuma günü guslü hakkında çok ileri gittiler, hâlbuki olay benim evimde oldu. Sıcak bir günde, üzerlerinde yün elbiselerle hurmalıklarında çalışmış

¹⁴¹Nedvi, *Aişe*, s. 425-426.

¹⁴²Zerkeşî, *İcâbe*, s.185-186.

¹⁴³Hasan Yenibaş, *Vazifelendirilmede Peygamber Metodu*, Işık Yay., İstanbul 2011, s. 131-132.

Medine dışındaki köylerden gelen bir grup Hz. Peygamber'in yanına girdi. Üzerlerinde kötü kokular vardı. Bunun üzerine Resûlullah (sav): "Bu (Cuma günü) olunca yıkanın!" buyurdu" demektedir.¹⁴⁴

Ebû Hüreyreden rivayet edilen: "Uğursuzluk; kadında, evde ve attadır."¹⁴⁵ rivayetine Hz. Aişe: "Ebû Hüreyre iyi ezberlememiş, o girdiğinde Resûlullah (a.s) "Allah Yahûdîleri kahretsin, şöyle derler: Uğursuzluk şu üç şeydedir; evde, kadında ve atta" buyurmuş, ama o, hadisin başını işitememiş, sadece sonunu duymuştur." dedi.¹⁴⁶

Bir kurban bayramında Allah Resûlü: ' Sizden birisi, kestiği kurbanın etinden üç günden fazla yemesin.' buyurmuştu. Abdullah İbn Ömer ve Ebû Said el-Hudrî gibi sahabenin önde gelenleri bunu, kesinlik ifade eden bir hüküm olarak telakki ederken¹⁴⁷ annemiz bu konuda farklı düşünüyordu ve Resulullah kurban etini yasakladı mı, diyerek bu hükmün illetini soran İbn-i Rabia'ya şu izahta bulunmuştur: 'Hayır! Ancak bir farkla ki o gün, insanlar arasında kurban kesenlerin adedi azdı ve kurban kesemeyenlere bu etlerden vermeleri isteniyordu. Hâlbuki biz, kurban bayramından on gün sonra bile koyunun ön kolunu alır ve yedik.'¹⁴⁸

Ebû Hüreyre'nin Allah Resûlünden 'Namazı köpek, eşek ve kadın bozar'¹⁴⁹, şeklinde bir hadis rivayet ettiğini duymuştu. Hz. Aişe önce: 'Bizi eşek ve köpekle eşdeğer görmeye başladınız', şeklinde tepki verdi ve ardından şunları söyledi: 'Ben Resûlullah'ın önünde ayaklarım O'nun kiblesine gelecek şekilde uyurdum da secdeye gideceği zaman eliyle beni dürter ve ben de ayaklarımı toplar, ayağa kalktığı anda ise yeniden onları uzatırdım.'¹⁵⁰ buyurmuşlardır.

Hz. Aişe sadece hadis nakilçisi değil, aynı zamanda müfessirdir, fakih ve hatîpdir. Devrinin Arap tarihi, ensâb, şiir ve tıb sahalarında derin bilgi sahibidir. Rivayet ettiği hadislerin şuûruna ermiş bulunduğu gibi, kendisine ulaşan rivayetleri de, yüksek İslâmî kültürüne göre değerlendirmekte ve râvileri kim olursa olsun, bunlardan yanlış veya eksik bulduklarını düzeltme vazifesini hakkıyla yerine

¹⁴⁴Buhârî, Cuma 15, 16; Müslim, Cuma 6; Nesâî, Cuma 9

¹⁴⁵Buhârî, Nikâh 17; Müslim, Tıb 116

¹⁴⁶ Ebû Dâvûd et- Tayâlisî, Müsned, I, 215

¹⁴⁷Bkz. Müslim, Edahî 26,33; Tirmizî, Edahî 11

¹⁴⁸Tirmizî, Edahî 14; İbn Mâce, Et'ime 30

¹⁴⁹İbn Mâce, Salât 38

¹⁵⁰Müslim, Salât 268-272

getirmektedir.¹⁵¹ Hz. Aişe'nin hadis ilmine yaptığı hizmetler oldukça fazladır. Bunun için müstakil eserler yazılmıştır.¹⁵² 'Hz. Aişe'nin bir hadisçi olarak esas değerini ortaya koyan hizmeti, zamanındaki ilim adamı sahabilerin fetva ve rivayetlerinde düştükleri hatalara karşı yürüttüğü tashih ve tenkit faaliyetidir. Resûlullah'ın vefatından sonra tam kırk yedi sene sürdürdüğü bu ilmi faaliyet, onun Kur'an ve sünnet bilgisinin ne kadar kuvvetli olduğunu, sahip olduğu muhakeme, tenkit kabiliyeti ve ilmî seviyesini göstermektedir. Bu tenkit faaliyetleri o devrin ilmî zihniyetini göstermesi bakımından da ayrıca önem taşır. Onun bu tenkitleri yerine göre çok şiddetli olmuştur. Ancak hedef doğru ve sağlam olanın ortaya çıkması, dinin en güzel biçimde anlaşılmasının sağlanması olduğu için daima müspet sonuçlar vermiştir.¹⁵³

¹⁵¹Mehmed S. Hatipoğlu, *Hazret-i Aişe'nin Hadis Tenkitçiliği*, A.Ü.İ.F.D., XIX, 1973 , s. 61

¹⁵²Bu sahada bilinen en eski eser, Ebû Mansûr Abdülmuhsin b. Muhammed eş-Şihî el-Bağdâdi'nin içinde yirmibeş hadisin yer aldığı bildirilen 'İstidrâk-ü Ümmil-mü'minin Aişe ale's-sahâbe' adlı risalesidir. İkinci ve en geniş eser, Türk asıllı Mısırlı âlim Bedreddin ez-Zerkeşi'nin 'el-İcabe li-îradi me'stedrekethü A'işe ale's-sahâbe' adlı kitabıdır. Bu kitap Bünyamin Erul tarafından 'Hz. Aişe'nin Sahabe'ye Yönelttiği Eleştiriler' başlığında Türkçeye çevrilmiştir. Bir başka değerli eser ise Suyûti'nin 'Aynü'l-isâbe fi'stidrâki Aişe ale's-sahâbe' adlı eseridir.

¹⁵³Nevzat Âşık, *Hazreti Aişe'nin Hadisçiliği*, İzmir 1987, s. 69

1.3. HZ. AİŞE'NİN HADİSÇİLİĞİ

1.3. 1. HZ. AİŞE'NİN HOCALARI VE TALEBELERİ

Daha çok doğrudan Hz. Peygamberden rivayet eden Hz. Aişe babası Hz. Ebû Bekir, Ömer İbnu'l Hattab, Hz. Fâtıma, Sa'd İbn Ebi Vakkas, Hamza İbn Amr el-Esemî, Cudâme bint Vehb'ten de hadis rivayet etmiştir.¹⁵⁴

Hz. Peygamber'in vefatından sonra da evi ilim meclisi olan Hz. Aişe'nin yüzlerce talebesi vardır. Zehebî bize bunların sayısının 200 civarında olduğunu söyler.¹⁵⁵ Sahabeden rivayette bulunanların bir kısmı şöyledir: Kızkardeşi Esmâ'nın oğulları Abdullah b. Zübeyr ve Urve b. Zübeyr, kardeşi Muhammed'in oğulları Abdullah ile Kâsım, Ebû Hüreyre, Abdullah İbn Amr, Abdullah İbn Abbas, Amr İbnu'l-Âs, Ebû Musa el-Eş'arî, Zeyd İbn Hâlid el-Cühenî, Rabîa İbn Amr, Sâib İbn Yezîd.

Tabiûndan belli başlı talebeleri ise şunlardır: Saîd İbnu'l-Müseyyeb, Alkame İbn Kays, Amr İbn Meymûn, Mesrûk b. Ecda, Atâ İbn Ebî Rebâh, İkrime, Alkame İbn Vakkâs, Ebû Atıyye, Abdullah İbn Şeddâd, Esved İbn Yezîd en-Neha'î, Ebû Vâil, Şurayh İbn Hâni, Tâvus b. Keysan, Abdullah İbn Ebî Müleyke, Atâ İbn Yesâr.¹⁵⁶

Kendisinden hadis rivayet eden hanımlar ise şunlardır: Kardeşi Abdurrahman'ın kızı Hafsa, Zeyneb bint Ebî Seleme, Ümmü Gülsûm et-Teymiyye, Zeyneb bint Nasr, Esmâ bint Abdurrahman, Berîre bint Aişe, Benâne bint Zeyd, Abdurrahman'ın azatlısı Benâne, Büheyne, Tebâle bint Yezid, Cisre, Hayre bint Hasan Basri, Dakra, Rümeyse, Zeyneb bint Muhammed, Sâibe, Selmâ el-Bekriyye, Sümeyye el-Basriyye, Safiyye bint Hâris, Safiyye bint Şeybe, Safiyye bint Ubeyd, Safiyye bint Atıyye, Aişe bint Talha, Amra bint Abdurrahman, Amra bint Kays el-Adeviyye, Fâtıme bint Ebû Ceyş, Kumeyr bint Umeyr el-Kûfiyye, Kerime bint Hümmam, Gülsûm bint Amr, Muâze, Hüneyd, Ümmü'd Derdâ, Hz. Aişe'nin azatlısı Ümm-i Zerr, Ümm-i Sâlim, Ümm-i Sâid, Ümm-i Âsım, Ümm-i Alkame, Ümm Gülsûm bint Sümâme, Ümm-i Gülsûm el-Leysiyye, Ümm-i Muhammed, Ümm-i Abdullah, Ümm-i Hilâl¹⁵⁷

¹⁵⁴Zehebî, *Siyer*, II, 135-139; İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, Dâru'l-Fikr, ty., Birinci Baskı, XII, 462.

¹⁵⁵Bkz. Zehebî, *Siyer*, II, 135-139.

¹⁵⁶Zehebî, *Siyer*, II, 135-139.

¹⁵⁷Bkz. İbn Hacer, *Tehzibu't-Tehzib*, 462-463; Zehebî, *Siyer*, II, 135-139.

Hz. Aişe'nin talebelerinden kadınlar içinde en ileri safta bulunanların arasında Abdurrahman kızı Amra, erkekler içinde ise Hz. Aişe'nin yeğeni Urve b. Zübeyr gelir. Süfyan es-Sevri de şöyle demiştir: 'Hz. Aişe'nin en sahih hadisleri Amra, Kâsım ve Urve tarafından rivayet edilmiştir.'¹⁵⁸

Hz. Aişe'nin terbiyesinde yetişen, onun ilminden istifade eden erkek öğrencilerinin içerisinde en önde gelenleri sırasıyla Hz. Aişe'nin yeğeni Urve, Urve'den sonra Kasım bin Muhammed, Kasım'dan sonra Ebû Seleme ondan sonra Kûfeli Mesrûk b. Ecda'dır. Kadın talebeleri arasında en önde gelenler sırasıyla: Amra bint Abdurrahman, Safiyye bint Şeybe, Gülsûm bint Amr el-Kureşiyye, Aişe bint Talha, Muâze bint Abdullah el-Adeviyye yerini alır.¹⁵⁹ Hz. Ebû Bekir es-Sıddîk, kızı Aişe'den iki hadis aynı şekilde annesi Ümmü Rûmân da kızı Aişe'den bir hadis rivayet etmiştir.¹⁶⁰

1.3.2. HZ. AİŞE'NİN MEŞHUR TALEBELERİ

Bu bölümde Hz. Aişe'nin meşhur talebelerine yer vereceğiz. Sahabeden olan talebeleri arasında Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir, Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm, Amr b. Âs, yer alırken tabiundan olan talebeleri arasında Alkame b.Kays, Alkame b. Vakkas, Esved b. Yezîd, Atâ b. Ebû Rebâh, Amr b. Meymûn, Mesrûk b.Ecda, Tâvus b. Keysân, Abdullah b. Şeddâd, bayan talebelerinden ise Aişe bint Talha b. Ubeydullah ile Amre bint Abdurrahman olmak üzere on üç kişiyi kısaca tanıtacağız.

1.3.2.1. KÂSİM B. MUHAMMED B. EBÛ BEKİR

Hz. Osman'ın halifeliği döneminde doğan Kâsım b. Muhammed'in annesi Sevde isimli bir ümmüveleddir. Babasının öldürülmesinden sonra bir müddet halası Hz. Aişe'nin yanında kalmıştır. Fukahâ-i seb'a olarak anılan Medineli meşhur yedi tâbiîn arasında yer almıştır.¹⁶¹ Mescid-i Nevevide ders halkası vardı. İlmi gizlemenin helâl olmadığını söyler, sorulan sorulardan bilmediklerini cevaplandırmaz, bir fikir beyan ettiğinde onun şahsi görüşü olduğunu ve mutlaka hakkı yansıttığını ileri

¹⁵⁸Nedvi, *Aişe*, s. 411-412.

¹⁵⁹Nedvi, *Aişe*, s. 411-412.

¹⁶⁰Zerkeşi, *İcâbe*, s. 112.

¹⁶¹İbn Sa'd, *Tabakât*, V, 187; Cengiz Kallek, *Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir*, DİA, XXIV, İstanbul 2001, 545.

sürmezdi.¹⁶² Hz. Aişe'den, babaannesi Esmâ bint Umeys, Zeyneb bint Caş, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Ömer, Ebû Hüreyre, Muâviye b. Ebû Süfyân, Abdullah b. Amr b. Âs ve diğer bazı sahâbîlerden hadis rivayet etti. Kendisinden hadis nakledenler arasında Yahyâ b. Saîd el-Ensârî, Ali b. Ebû Talha, Şa'bî, Nâfi, Sâlim b. Abdullah b. Ömer, Ebû Bekir b. Hazm, Mâlik b. Dînâr, İbn Şihâb ez-Zührî, İbn Ebû Müleyke, Rebîatürre'y, Ubeydullah b. Ömer b. Hafs, Ebü'z-Zinâd, Abdullah ibn Avn, Eyyûb es-Sahtiyânî gibi şahsiyetler vardır.¹⁶³

Mus'ab ez-Zübeyrî Kâsım'ı 'tabînin hayırlılarından', İmam Mâlik 'ümmetin fakihlerinden' anarken Yahyâ b. Saîd, Medinede Kâsımdan daha faziletlisini görmediklerini söyler.¹⁶⁴ Ebü'z-Zinâd da hadis konusunda ondan daha âlime rastlamadığını, Zührî, fetva'nın Seleme b. Ekvâ, Kâsım ve Sâlim'de toplandığını belirtmiştir. Ali b. Medînî, zamanın en faziletlisi şeklinde tanımladığı Kâsım'ın 200 hadis rivayet ettiğini açıklarken Mâlik'e göre bu sayı 100'ü bulmaz. İbn Avn onun hadisleri harfiyen rivayet edenlerden olduğunu söyler. İbn Maîn, Ubeydullah-Kâsım-Aişe ravî zincirini 'altın yaldızlı sened' şeklinde niteler.¹⁶⁵

Ömrünün son üç yılında gözleri görmeyen Kâsım, yetmiş veya yetmiş iki yaşında iken bir hac veya umre yolculuğu sırasında Kudeyd mevkiinde vefat etti ve Müşellel'de defnedildi. Ölüm tarihi ile ilgili olarak 101, 102, 106, 107,108 ve 112 yılları verilmekte, İbn Hacer el-Askalânî gerekçe göstermeksizin doğrusunun 106 olduğunu ileri sürmektedir.¹⁶⁶ İlk kaynakların bir kısmı ise 107 tarihini esas almaktadır.¹⁶⁷

1.3.2.2. ABDULLAH B. ZÜBEYR B. AVVÂM

Babası aşere-i mübeşşereden olan Zübeyr b. Avvâm, annesi Hz. Ebû Bekir'in kızı Esmâ'dır. Hicretin ikinci yılı Zilkade ayında (Mayıs 624) Medine'de doğdu. Muhâcîrlerin Medine'de dünyaya gelen ilk çocuğudur.¹⁶⁸ Adı Hz. Peygamber tarafından verildi. Daha çocuk yaşta birçok seferlere katıldı. Halife Osman, Hz. Ebû Bekir tarafından Mushaf haline getirilen Kur'ân-ı Kerîm'in nüshalarını çoğaltmak

¹⁶²İbn Sa'd, *Tabakât*, V, 189; Kallek, *Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir*, DİA, XXIV, 545.

¹⁶³Kallek, *Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir*, DİA, XXIV, 545.

¹⁶⁴Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 184; Kallek, *Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir*, DİA, XXIV, 545.

¹⁶⁵Kallek, *Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir*, DİA, XXIV, 545.

¹⁶⁶İbn Hacer, *Takrîbü't-Tehzîb*, II, 120; Kallek, *Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir*, DİA, 545.

¹⁶⁷Kallek, *Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir*, DİA, XXIV, 545.

¹⁶⁸İbn'ül-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, III, 242; Zehebî, *Siyer*, III, 363; Hakkı Dursun Yıldız, *Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm*, DİA, I, İstanbul 1988, 145

için kurduğu dört kişilik heyete, kurrâdan olması sebebiyle onu da dâhil etmişti. Hz. Osman'ın şehit edilmesinden sonra onun faal bir rol oynadığı görülmektedir. Cemel Vak'ası'nda Hz. Aişe ile birlikte Medine'ye dönmek zorunda kalanlar arasında idi.¹⁶⁹

İslam dünyasının yarıya yakın kesiminde on yıl kadar halife olarak hüküm süren Abdullah b. Zübeyr genç sahabilerin önde gelenlerinden biridir. Cesur bir asker, iyi bir kumandan, başarılı bir siyaset adamı idi. Mekke'nin ileri gelen ailelerinden birine mensup olup iyi bir eğitim görmüştür. Bizzat Hz. Peygamber'den, babasından, annesinden, Ebû Bekir ile teyzesi Hz. Aişe'den, Ömer ve Osman gibi büyük sahabilere rivayette bulunmuştur. Rivayet ettiği hadislerin sayısı otuz üç kadardır. Bunlardan altısı Sahîh-i Buhârîde, biri de her ikisinde yer almıştır. Kendisinden hadis rivayet eden meşhur tâbiîler arasında iki oğlu Abbâd ve Âmir, kardeşi Urve, yeğenleri Hişâm ve Muhammed b. Urve, Tâvûs, Atâ, İbn Ebû Müleyke gibi âlimler vardır.¹⁷⁰

Abdullah tefsirde söz sahibi olan bir kimseydi. İbadete olan aşırı meyli sebebiyle 'mescid güvercini' diye anılırdı. Namazı derin bir vecd ile kılardı. Mekke kuşatmasında mancınıkla atılan taşların çok yakınına düşmesi bile onun namazdaki huzurunu bozamamıştır. Saatlerce kıyamda, rükû ve secdede olduğu olurdu. Hz. Peygamber'in hiç iftar etmeden oruç tutmayı yasakladığını duymamış olmalı ki, yedi gün boyunca oruç tutar ve bundan dolayı herhangi bir rahatsızlık hissetmezdi. Cesaret, ibadet ve hitabet söz konusu olduğunda onunla kimsenin boy ölçüşemeyeceği kaynaklarda belirtilmiştir.¹⁷¹

1.3.2.3. AMR B. ÂS

Kureyş kabilesinin Sehm koluna mensup olan Amr b. Âs Mekke'de doğdu. Müslüman olmadan önce Mekke'nin ticaret ve siyaset hayatında önemli bir yeri vardı. Mekke fethinden önce 1 Safer 8 (31 Mayıs 629) tarihinde Müslüman oldu.¹⁷²

Araplar'ın meşhur dört dâhisinden biri kabul edilen Amr b. Âs, son derece cesur, iyi bir hatip ve şair, kabiliyetli bir idareci idi. Onun bu yönlerini takdir eden Hz. Ömer 'Amr dünyada kaldıkça hep idareci olmalıdır.' derdi. Hz. Peygamberden

¹⁶⁹İbn'ül-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, III, 242; Zehebî, *Siyer*, III, 364; Yıldız, *Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm*, DİA, I, 145

¹⁷⁰Zehebî, *Siyer*, III, 363-364; Yıldız, *Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm*, DİA, I, 146

¹⁷¹İbn'ül-Esîr, *Üsdü'l-Gâbe*, III, 244; Zehebî, *Siyer*, III, 368-369; Yıldız, *Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm*, DİA, I, 146

¹⁷²İbn Sa'd, *Tabakât*, II, 67; Zehebî, *Siyer*, III, 55; Ahmet Önkâl, *Amr b. Âs*, DİA, III, İstanbul 1991, 79-80.

ve Hz. Aîşe'den hadis rivayet etmiştir. Rivayetlerinin tamamı mükerrerleri ile birlikte kırk kadardır. Bunlardan üçü hem Buhârî hem de Müslim'de, ayrıca biri Buhârî'de ikisi de Müslim'de dir. Kendisinden rivayet edenler arasında oğlu Abdullah, Ebû Osman en-Nehdî, Kays b. Ebû Hâzim ve Urve b. Zubeyr de bulunmaktadır.¹⁷³ Bazı beyitleri Arap edebiyatında örnek olarak kullanılan güzel şiirler de söylemiştir. Amr b. Âs Mısırda bir Ramazan günü doksan yaşını aşmış bir halde vefat etti ve oğlu Abdullah tarafından defnedildi.¹⁷⁴

1.3.2.4. ALKAME B. KAYS

Alkame b. Kays 'ın doğum yeri ve tarihi bilinmemektedir. Resûlullah hayatta iken dünyaya gelen Alkame b. Kays muhadramûn'dandır.¹⁷⁵ Kûfe'nin meşhur fıkıh âlimlerinden İbrâhim en-Nehâî'nin dayısıdır. Abdullah b. Mes'ûd onu Ebû Şibl diye künyelendirmiştir. Çocuğu yoktur. Alkame b. Kays'ın babası Resûlullah'a Alkame b. Kays da babasına benzetilirdi. Hz. Ali ile birlikte Sıffîn savaşına iştirak etti. Bu savaşta total kaldı ve kardeşi de şehit edildi.¹⁷⁶

Kûfe'de Abdullah b. Mes'ûd'un derslerine devam etti onun kıraat ve tefsirde olduğu gibi fıkıhta da en önde gelen talebesi oldu. Abdullah b. Mes'ûd ile birlikte karşılıklı birbirlerinin ezberlerini dinlerlerdi. Alkame'nin sesi çok güzel olduğundan dolayı onun Kur'an okumasını ve kendisinden sonrada Kur'ân-ı Kerîm-i okutmasını isteyen Abdullah b. Mes'ûd'un 'Resûlullah seni görseydi sevinirdi' dediği nakledilmektedir. Rabbani âlimlerdendir.¹⁷⁷

Alkame Hz. Ömer, Hz. Osman, Hz. Ali, Hz. Aîşe, Selmân-ı Fârisî, Ebû'd-Derdâ, Huzeyfe, Habbâb, Ammâr ve Ebû Mûsâ el-Eş'arî gibi büyük sahâbîlerden hadis rivayet etti. İbrahim en-Nehâî ve Şa'bi, Yahyâ b. Vessâb, Ubeyd b. Nudayle, Ebû Ishak es-Sebîî'nin kıraat hocası olan Alkame'den bunlar yanında Muhammed b. Sîrîn, Ebû Vâil Şakîk b. Seleme, Abdurrahman b. Yezîd, Yezîd b. Muâviye en-Nehâî ve Kays b. Rumî gibi âlimler ondan rivayette bulunmuşlardır.¹⁷⁸

¹⁷³Zehebî, *Siyer*, III, 55; Önkâl, *Amr b. Âs*, DİA, III, 80.

¹⁷⁴Zehebî, *Siyer*, III, 77; Önkâl, *Amr b. Âs*, DİA, III, 80.

¹⁷⁵ Resûlullah zamanında yaşayıp Müslüman olduğu halde, onu görme fırsatına kavuşamayan kimselere denir.

¹⁷⁶İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 86-87; Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 98; Zehebî, *Siyer*, IV, 53,55; Ahmet Özel, *Alkame b. Kays*, DİA, II, İstanbul 1989, 467.

¹⁷⁷İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 89-91; Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 99; Zehebî, *Siyer*, IV, 54; Özel, *Alkame b. Kays*, DİA, II, 467.

¹⁷⁸İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 86-87; Zehebî, *Siyer*, IV, 54; Özel, *Alkame b. Kays*, DİA, II, 467.

Her beş günde bir Kur'ân-ı Kerîm'i hatmettiği rivayet edilen Alkame b. Kays Ebû Hanîfe'nin ashaba ulaşan hocaları zincirinde önemli bir halkayı teşkil etmektedir. Kûfe fıkıh ve tefsir mektebinin teşekkülünde önemli bir yeri vardır. Çok hadis rivayet eden sika bir ravidir.¹⁷⁹ Alkame b. Kays ölüm anında bana kelime-i tevhid telkin edin, beni kabrime çabuk götürün, arkamdan ağıt yakmayın diye vasiyette bulunmuştur. Alkame b. Kays Kûfe'de 62 veya 72yılında vefat etmiştir.¹⁸⁰

1.3.2.5. ALKAME B. VAKKÂS

Hiz. Peygamber zamanında doğan çocuklardandır. Her ne kadar oğlu Amr'a dayandırılan bir rivayete göre Hendek savaşına katıldığını ve Hiz. Peygamber'e gelen bir heyetin içinde bulunduğunu söylemişse de bu rivayet makbul görülmemiş ve Alkame b. Vakkâs büyük tâbîlerden sayılmıştır.¹⁸¹

Hiz. Ömer, Hiz. Aişe, Abdullah b. Ömer, Bilâl b. Hâris ve Amr b. Âs gibi sahâbîlerden hadis rivayet etmiştir. Az rivayette bulunmuş sika bir ravidir. Kendisinden oğulları Amr ve Abdullah ile İbn Şihâb ez-Zührî, İbn Ebû Müleyke gibi büyük muhaddisler rivayette bulunmuşlardır. Hadisleri Kütüb-ü Sitte'de yer almıştır. Alkame'nin ölüm tarihi kesin olarak belli değildir. Bütün kaynaklar onun Abdülmelik b. Mervân zamanında (685-705) vefat ettiğini kaydetmektedir.¹⁸²

1.3.2.6. ESVED B. YEZÎD

Künyesi Ebû Amr olan Esved b. Yezîd Nehâ kabilesine mensup olduğundan Nehâî, Kûfe'ye yerleştiği için de Kufî nisbeleriyle anılır. Muhadramûn'dan sayılır. Alkame b. Kays'ın yeğeni İbrâhim en-Nehâî'nin dayısıdır. Çocukluk ve gençlik yıllarına dair pek bilgi yoktur.¹⁸³

Abdullah b. Mes'ûd'dan fıkıh, tefsir, hadis ve diğer İslâmî ilimleri tahsil eden ve bu mektebin önde gelen âlimlerindedir. Kur'ân-ı Kerîm'i en iyi bilenlerden olduğu rivayet edilir. Ahmed b. Hanbel, Yahyâ b. Maîn ve diğer hadis münekkitlerince sika olarak kabul edilir. Hiz. Aişe onun için; Irakta Esved b. Yezîd'den daha değerli bir kişi yoktur demiştir. Fakih, kıraat âlimi ve muhaddis olan

¹⁷⁹Zehebî, *Siyer*, IV, 55; Özel, *Alkame b. Kays*, DİA, II, 467.

¹⁸⁰İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 92; Zehebî, *Siyer*, IV, 61; Özel, *Alkame b. Kays*, DİA, II, 467.

¹⁸¹İbn Sa'd, *Tabakât*, V, 60; M.Yaşar Kandemir, *Alkame b. Vakkâs*, DİA, II, İstanbul 1989, 468.

¹⁸²İbn Sa'd, *Tabakât*, V, 60; Kandemir, *Alkame b. Vakkâs*, DİA, II, 468.

¹⁸³İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 70; Zehebî, *Siyer*, V, 11; Saffet Köse, *Esved b. Yezîd*, DİA, XI, İstanbul 1995, 441.

tâbiîlerdendir.¹⁸⁴ Bilâl-i Habeşî, Huzeyfe b. Yemân, Selmân-ı Fârisî, Abdullah b. Mes'ûd, Hz. Ebû Bekir, Hz. Ömer, Hz. Ali, Ebû Mûsâ el- Eş'arî, Hz. Aişe ve Ümmü Seleme'nin de bulunduğu birçok sahâbîden hadis almıştır. Kendisinden de İbrâhim b. Süveyd, en-Nehaî, yeğeni İbrâhim b. Yezîd en- Nehaî, Riyâb b. Hâris, Dahhâk b. Müzâhim, oğlu Abdurrahman b. Esved, kardeşi Abdurrahman b. Yezîd gibi muhaddisler hadis rivayet etmişlerdir.¹⁸⁵

Esved b. Yezîd ömrü boyunca zühd ve takvadan ayrılmamış, tâbiîler arasında zühdüyle en yüksek seviyeye ulaşan sekiz kişiden biri kabul edilmiştir. Kûfe'de 98 veya 99 yıllarda vefat ettiğine dair iki rivayet olsa da ikinci rivayet daha güçlüdür.¹⁸⁶

1.3.2.7. ATÂ B. EBÛ REBÂH

Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte kaynaklarda Hz. Ömer veya Hz. Osman'ın hilafeti sırasında doğduğuna dair rivayetler vardır. Nübye asıllı bir aileden olup Yemen'in Cened bölgesinde dünyaya geldi. Atâ, Mekkeli Benî Fihri veya Cumah ailesinin azatlı kölesidir. Ebû Muhammed diye künyelenmiştir.¹⁸⁷

Bizzat kendisi, görüştüğü ve kendilerinden hadis rivayet ettiği sahâbî sayısının 200'e vardığını söylemektedir. Bunlar arasında İbn Abbas, İbn Ömer, Aişe, Câbir b. Abdullah, Muâviye, Abdullah b. Zübeyr, Ebü'd-Derdâ gibi sahâbelerin önde gelenleri bulunmaktadır. Kendisinden hadis rivayet edenler arasında Mücâhid, İbn Cüreyc, Ebû Hanîfe, Evzâî, Zührî, Amr b. Dînâr, İbn Ebû Leylâ ve birçok tanınmış âlim vardır.¹⁸⁸

Atâ, Emevî hanedanına karşı halifeliğini ilan eden Abdullah b. Zübeyr'in mücadele yıllarında onun safında yer almış ve bir çarpışma sırasında kılıç darbesiyle bir eli kesilmiştir. Yahyâ b. Maîn, Ebû Zür'a ve İbn Hibbân 'sika' olduğunu söylerler. Atâ'nın birçok rivayetleri başta Buhârî ve Müslim olmak üzere sahih hadis mecmualarında yer almaktadır. Atâ'nın ilim, ahlak ve faziletteki üstünlüğü onun devrinde yaşamış birçok meşhur ilim adamı tarafından dile getirilmiştir. Mescid-i Harâm'da öğretim kürsüsüne İbn Abbas'tan sonra Atâ oturmuş ve Mekke'de halkın fetva mercisi olmuştur. Kaynaklarda özellikle hac konularında en yetkili fıkıh âlimi

¹⁸⁴İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 73; Ebû Nuaym, *Hilye*, II, 103; Köse, *Esved b. Yezîd*, DİA, XI, 441-442.

¹⁸⁵İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 70; Zehebî, *Siyer*, V, 11; Köse, *Esved b. Yezîd*, DİA, XI, 441-442.

¹⁸⁶Zehebî, *Siyer*, V, 12; Vefat tarihi ile ilgili 74 veya 75 rivayetleri için Bkz. Köse, *Esved b. Yezîd*, DİA, XI, 441.

¹⁸⁷İbn Sa'd, *Tabakât*, V, 467-468; Zehebî, *Siyer*, V, 79; İsmail Cerrahoğlu, *Âta b. Ebû Rebâh*, DİA, IV, İstanbul 1991, 35.

¹⁸⁸Zehebî, *Siyer*, IV, 79; Cerrahoğlu, *Âta b. Ebû Rebâh*, DİA, IV, 35.

olduğu zikredilir. Katâde nin şöyle dediği rivayet edilir: ‘Atâ insanlar arasında menasiki en iyi bilendi’ yine bu ifadeleri doğrulayacak rivayetlerde ‘Birisi Ebû Cafer’in yanında haccın menasikinden bahsetti. Bunun üzerine o da, haccın menasikini Âta bin Ebû Rebâh’tan daha iyi bilen kimse kalmadı’ şeklinde cevap vermiştir. Bunun gibi birçok rivayetlere baktığımızda onun hac konularında en yetkili söz sahibi olduğunu görmekteyiz. İlim, ahlak ve faziletteki üstünlüğü birçok ilim adamı tarafından dile getirilmiş, alnında secde izinin olduğu, dönemin en iyi müftüsü olduğu, bir meclise girdiğinde dahi sadece Allah’ı zikretmekle hemhal olduğu kaynaklarda belirtilmiştir.¹⁸⁹

Biri daha önce kör olan gözlerinden diğeri de hayatının sonlarına doğru görmez olmuş Mekke’de vefat etmiştir. Doğum tarihi ile ilgili farklı bilgiler sebebiyle öldüğünde yaşının seksen sekiz veya yüz olduğu söylenmektedir.¹⁹⁰

1.3.2.8. AMR B. MEYMÛN

Yemen’deki Mezhic kabilesinin Evd koluna mensuptur. Hz. Ebû Bekir devrinde Kûfe’ye gelip yerleştiği için el-Kûfi nisbesiyle anılır. Amr b. Meymûn muhadramûndan sayılmıştır. İslamiyeti kabul edişi Yemen Valisi Muâz b. Cebel’in tesiriyle olduğu için ona karşı gönlünden derin bir muhabbet uyandı ve yanından hiç ayrılmadı. Muâz b. Cebel’in vefatından sonra ashâb-ı kirâmın en fakihisi olarak gördüğü Abdullah b. Mes’ûd’un peşinden ayrılmadı ve ondan kıraat ilmini arz yoluyla tahsil etti.¹⁹¹

Hz. Ömer, Hz. Ali, Sa’d b. Ebû Vakkâs, Ebû Hüreyre, Hz. Aişe ve Eyyûb el-Ensârî’den hadis rivayet etti. Ondandan da Şa’bî, Saîd b. Cübeyr, Amr b. Mürre, Ebû İshak el-Sebî gibi muhaddisler rivayette bulunmuşlardır. Bütün münekkitler onun güvenilir bir muhaddis olduğunu kabul etmişlerdir. Rivayetleri çok olmamakla beraber rivayetleri Kütüb-i Sitte’de bulunmaktadır. Talebesinin Ebû İshak’ın söylediğine göre çevresindeki Müslümanların hatta ashâb-ı kirâmın takdirini kazanmıştır. Yaşadığı yıllar boyunca birçok defa Kâbe’yi ziyaret etmiştir.¹⁹²

¹⁸⁹İbn Sa’d, *Tabakât*, V, 468-469; Zehebî, *Siyer*, V, 80-82; Cerrahoğlu, *Âta b. Ebû Rebâh*, DİA, IV, 36.

¹⁹⁰Zehebî, *Siyer*, V, 80, 82; Cerrahoğlu, *Âta b. Ebû Rebâh*, DİA, IV, 36.

¹⁹¹Ebû Nuaym, *Hilye*, IV, 148; M.Yaşar Kandemir, *Amr b. Meymûn*, DİA, III, İstanbul 1991, 89.

¹⁹²Zehebî, *Siyer*, IV, 158; Kandemir, *Amr b. Meymûn*, DİA, III, 89.

Çok yaşlanmasına rağmen ölümü hiç temenni etmemiştir. Ölüm tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber 74 (693) veya 75 (694) yılında vefat ettiği rivayet edilmektedir.¹⁹³

1.3.2.9. MESRÛK B. ECDA

Aslen Yemenli olup büyük tâbiîlerden ve muhadramûndandır. Hicret yılında (622) doğduğu anlaşılmaktadır. Annesi sahâbî Amr b. Ma'dikerib'in kız kardeşidir.¹⁹⁴ Mesrûk küçüklüğünde çalınıp daha sonra bulunduğu için bu adı almıştır. Hakîm en-Nisâbûrî ve Zehebî onu tâbiînin ikinci tabakası içinde saymıştır. Hz. Aişe'nin kendisini evladı gibi sevmesinden dolayı Mesrûk kızına Aişe adını koymuş, bu sebeple de Ebû Aişe künyesiyle anılmıştır.¹⁹⁵

Mesrûk, Hz. Ebû Bekir, Ömer, Ali, Muâz b. Cebel, İbn Mes'ûd, Übey b. Kâ'b, Zeyd b. Sâbit, Habbâb b. Eret, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Amr, Ma'kıl b. Sinân, Muğîre b. Şu'be, Hz. Aişe, Ümmü Rûmân ve Ümmü Seleme gibi sahâbîlerden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de çoğu Kûfeli olan Şa'bî, İbrâhim en-Nehaî, Şakik b. Seleme, Yahyâ b. Cezzâr, kardeşinin oğlu Muhammed b. Münteşir, Abdurrahman b. Abdullah b. Mes'ûd, Mekhûl b. Ebû Müslim eş-Şâmî, Ebû İshak es-Sebî gibi âlimler hadis öğrenmiştir.¹⁹⁶ Mesrûk, Abdullah b. Mes'ûd'un halka kıraati ve sünneti öğreten önde gelen talebeleri arasından sayılmıştır. Bu yüzden çoğu rivayetleri İbn Mes'ûd'dandır. Rivayetleri Kütüb-i Sitte'de yer almıştır. Âbid ve zâhid bir kişi olup ayakları şişinceye kadar namaz kılan Mesrûk çeşitli fetih hareketlerinde yer almıştır.¹⁹⁷

Sıffîn savaşında iki grubun arasına girip Kur'an'dan bazı ayetler okuyarak savaşı önlemeye çalışmıştır. 62 (682) veya 63(683)yılında zekât amirliği yaptığı Vâsıt yakınlarındaki Silsile'de vefat etmiş ve buraya defnedilmiştir.¹⁹⁸

¹⁹³İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 117-118; Zehebî, *Siyer*, IV, 160-161; Kandemir, *Amr b. Meymûn*, DİA, III, 89.

¹⁹⁴İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 76; Bünyamin Erul, *Mesrûk b. Ecda*, DİA, Ankara 2004, XXIX, 336.

¹⁹⁵İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 77; Erul, *Mesrûk b. Ecda*, DİA, XXIX, 336.

¹⁹⁶Zehebî, *Siyer*, IV, 64; Erul, *Mesrûk b. Ecda*, DİA, XXIX, 336-337.

¹⁹⁷Zehebî, *Siyer*, IV, 65; Erul, *Mesrûk b. Ecda*, DİA, XXIX, 337.

¹⁹⁸İbn Sa'd, *Tabakât*, VI, 84; Zehebî, *Siyer*, IV, 67-68; Erul, *Mesrûk b. Ecda*, DİA, XXIX, 337.

1.3.2.10. TÂVÛS B. KEYSÂN

Fars kökenli bir aileye mensup olan Tâvûs b. Keysân'ın asıl adı Zekvân'dır. Tâvûs lakabıyla şöhret bulmuştur. 33 yılında Yemende doğdu ve Cened şehrinde yaşadı. Ebû Abdîrrahman ile künyelenmiştir.¹⁹⁹

Ebû Hüreyre, Hz. Aişe, Zeyd b. Sâbit, Zeyd b. Erkam, Sürâka b. Mâlik, Safvân b. Ümeyme, Câbir b. Abdullah, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas, Abdullah b. Zübeyr, Abdullah b. Amr b. Âs'tan hadis rivayetinde bulunmuştur. En çok beraber olduğu ve rivayette bulunduğu sahâbî ise İbn Abbas'tır. Kendisinden de oğlu Abdullah başta olmak üzere Vehb b. Münebbih, İbn Şihâb ez-Zührî, Mücâhid b. Cebr, Amr b. Dînâr, Mekhûl b. Ebû Müslim gibi pek çok kimse hadis rivayet etmiştir. Hadis münekkitlerince sika kabul edilen Tâvus aynı zamanda hadis hafızıdır.²⁰⁰ Rivayetlerinin güvenilirlik derecesini belirtmek amacıyla talebelerinden Habîb b. Ebû Sâbit'e şöyle dediği nakledilir: 'Sana bir hadis rivayet edip kaynağını belirtince artık onu başkasına sorma'. Rivayet ettiği hadisler Kütüb-i Sitte de, Ahmed b. Hanbel'in Müsned'inde ve Dârimi'nin es-Sünenin de yer almaktadır.²⁰¹

Kırk defa hacca gittiği, alnında secde izi olduğu, mala ve makama meyletmeyen, zâhid ve duası makbul bir kimse olduğu ifade edilmektedir. Hac sırasında hastalandı ve 7 Zilhicce 106 tarihinde Mekke'de vefat etti.²⁰²

1.3.2.11. ABDULLAH B. ŞEDDAD

Hz. Peygamber zamanında doğan muhaddis tabîlerdendir. Annesi Sûlmâ bint Umeys olup Hz. Hamza'nın hanımı iken onun şehit edilmesinden sonra Şeddâd ile evlenmiştir.²⁰³ Misafirler ve yoldan geçenler için gece ateşini tutuşturduğundan el-Hâdî ismi verilen büyük dedesi Amr'a izafetle İbnü'l-Hâdî diye de meşhurdur.²⁰⁴

Babası Şeddâd, Hz. Ömer, Hz. Ali, Muâz b. Cebel, İbn Mes'ûd, Esmâ bint Umeys, Hz. Aişe, Ümmü Seleme ve diğer bazı sahâbîlerden hadis rivayet etmiştir. Kendisinden de Ebû İshak eş-Şeybânî, Abdullah b. Şübrüme ve Hakem b. Uteybe

¹⁹⁹İbn Sa'd, *Tabakât*, V, 537; Zehebî, *Siyer*, V, 38; Abdullah Kahraman, *Tâvus b. Keysân*, DİA, XL, İstanbul 2011, 185.

²⁰⁰Zehebî, *Siyer*, V, 39; Kahraman, *Tâvus b. Keysân*, DİA, XL, 185.

²⁰¹Ebû Nuaym, *Hilye*, IV, 5; Kahraman, *Tâvus b. Keysân*, DİA, XL, 185.

²⁰²İbn Sa'd, *Tabakât*, V, 539- 542; Zehebî, *Siyer*, V, 42-44; Ebû Nuaym, *Hilye*, IV, 3; Ölüm tarihi olarak 105 geçmektedir. Bkz.: Kahraman, *Tâvus b. Keysân*, DİA, XL, 186.

²⁰³Zehebî, *Siyer*, IV, 488; Nevzat Âşık, *Abdullah b. Şeddâd*, DİA, I, İstanbul 1988, 136.

²⁰⁴İbn Sa'd, *Tabakat*, V, 61; Âşık, *Abdullah b. Şeddâd*, DİA, I, 136.

gibi kişiler hadis rivayetinde bulunmuşlardır. Az hadis rivayet etmiş sika bir ravidir.²⁰⁵

Boynunun vurulması pahasına da olsa minbere çıkıp sabahtan öğleye kadar Hz. Ali'nin faziletlerini anlatmak istediğini belirtecek derecede Ali taraftarı olduğu rivayet edilen Abdullah, İbnü'l Eş'as'ın yanında h. 82 senesinde Haccâc ile savaşırken Düceyl nehrinde boğularak ölmüştür.²⁰⁶

1.3.2.12. AİŞE BİNT TALHA B. UBEYDULLAH

Babası aşere-i mübeşşereden olan Talha b. Ubeydullah annesi ise Hz. Ebû Bekir'in kızı Ümmü Külsûm'dür. Aişe önce Abdullah b. Abdurrahman onun ölümü üzerine Mus'ab b. Zübeyr onunda öldürülmesinden sonra Ömer b. Ubeydullah ile evlenmiştir.²⁰⁷

Talhanın kızı Aişe Arap tarihi, edebiyatı ve özellikleri şiirleri konusunda geniş bir bilgiye sahip olmasıyla beraber Hz. Aişe'ye olan yakınlığından dolayı da hadis kültürü de sağlamdı. Müminlerin annesi Aişe'den hadis rivayet etmiştir. Kendisinden oğlu Talha b. Abdullah üç yeğeni Talha b. Yahyâ, Muâviye b. İshak, Mûsâ b. Ubeydullah ayrıca Atâ b. Ebû Rebâh gibi muhaddislerde hadis nakletmişlerdir.²⁰⁸

Yahya b. Maîn onun hakkında 'sika ve hüccettir.' İclî: 'Medineli güvenilir bir tâbiîdir.' Ebû Zür'a ed- Dımaşkî de: 'İnsanlar ondan edep ve fazilet sahibi olması sebebiyle hadis nakletmişlerdir' demiştir. İbn Hibbân da onu güvenilir raviler arasında zikreder.²⁰⁹

1.3.2.13. AMRE BİNT ABDURRAHMAN

Hz. Aişe'nin yanında yetişmiş olan Amre bint Abdurrahman, Abdurrahman b. Esad'ın kızıdır. Harise oğlu Abdurrahman ile evlenmiş Ebu'r-Ricâl Muhammed b. Abdurrahmanı dünyaya getirmiştir.

²⁰⁵Zehebî, *Siyer*, IV, 488; Âşık, *Abdullah b. Şeddâd*, DİA, I, 136.

²⁰⁶İbn Sa'd, *Tabakât*, V, 61; Zehebî, *Siyer*, IV, 489; Âşık, *Abdullah b. Şeddâd*, DİA, I, 136.

²⁰⁷İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 467; Zehebî, *Siyer*, IV, 369; Kehhâle, *A'lamu'n-Nisa*, III, 140; A.Lütfi Kazancı, *Aişe bint Talha b. Ubeydullah*, DİA, II, İstanbul 1989, 206.

²⁰⁸İbn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 467; Zehebî, *Siyer*, IV, 369; Kehhâle, *A'lamu'n-Nisa*, III, 152; Kazancı, *Aişe bint Talha b. Ubeydullah*, VIII, DİA, II, 206.

²⁰⁹Kehhâle, *A'lamu'n-Nisa*, III, 153; Zehebî, *Siyer*, IV, 369; Kazancı, *Aişe bint Talha b. Ubeydullah*, DİA, II, 207.

Hız. Aişe'nin yanında yetişmesinden dolayı hadislere vakıf olan birisiydi. Cerh ve tadil âlimlerince sika ve hüccet kabul edilmiştir.²¹⁰

Ömer b. Abdülaziz'in ilim derslerinin ve ilim sahiplerinin kaybolmasından korkarak çıkardığı fermada rivayetlerinin yazılması özellikle istenen tâbi'dir. Zührî Amre'nin 'ilim denizi' olduğunu söyler. Hz. Aişe'nin dışında Ümmü Seleme, Hamne bint Cahş, Râfi b. Hadîc gibi sahabilerden hadis rivayet etmiştir. Ondan da Urve b. Zubeyr, kızkardeşinin oğlu Ebû Bekir b. Hazm, Abdullah b. Ebû Bekir, Zührî, Amr b. Dînâr, kendi oğlu Ebû'r-Ricâl Muhammad b. Abdurrahman ve torunları rivayette bulunmuşlardır.²¹¹ Kendisi âlime bir kimseydi. Amre bint Abdurrahman'dan rivayet edilen hadisler Kütüb-i Sitte olmak üzere muteber hadis külliyyatının hepsinde yer almaktadır. Amre bint Abdurrahman 98 yılında Medinede vefat etti. Zayıf bir rivayette 106 yıllarında öldüğünde söylenmektedir.²¹²

1.3.3. HZ.AİŞE'NİN BUHÂRİ DE KULLANDIĞI EDÂ SIĞALARI

Hız. Aişe'nin genel olarak kullandığı edâ siğalarını genel bir bilgi vermesi amacıyla Sahih-i Buhari'yi tarayarak şu şekilde tespit ettik: ²¹³ سمعتُ , ²¹⁴ قال , ²¹⁵ كان عن ²¹⁶

²¹⁰Ibn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 480; Zehebî, *Siyer*, IV, 508; Kehhâle, *A'lamu'n-Nisa*, III, 356; Abdullah Aydınlı, *Amre bint Abdurrahman*, DİA, III, İstanbul 1991, 95.

²¹¹Zehebî, *Siyer*, IV, 508; Aydınli, *Amre bint Abdurrahman*, DİA, III, 95.

²¹²Ibn Sa'd, *Tabakât*, VIII, 480; Zehebî, *Siyer*, IV, 508; Kehhâle, *A'lamu'n-Nisa*, III, 357; Aydınli, *Amre bint Abdurrahman*, DİA, III, 95-96.

²¹³ حَدَّثَنَا عَبْدُ الْعَزِيزِ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ حَدَّثَنَا إِبْرَاهِيمُ بْنُ سَعْدٍ عَنْ صَالِحِ بْنِ أَبِي شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ سَمِعْتُ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَعِيدُ فِي صَلَاتِهِ مِنْ فِتْنَةِ الدَّجَالِ

Bkz. Buhârî, *Kitâbu'l-Fiten*, 27

²¹⁴ حَدَّثَنَا زَكَرِيَاءُ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ قَدْ أُذِنَ أَنْ تُخْرَجَ فِي حَاجَتِكُنَّ قَالَ هِشَامٌ يُعْنَى الْبِرَارَ

Buhârî, *Kitâbu'l-Vudû*, 13

²¹⁵ حَدَّثَنَا إِسْمَاعِيلُ بْنُ أَبِي أُوَيْسٍ عَنْ ابْنِ وَهْبٍ عَنْ يُونُسَ عَنْ ابْنِ شِهَابٍ عَنْ عُرْوَةَ بِنِ الرَّبِيعِ وَعَنْ عَائِشَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ تَقَطَّعَ يَدُ السَّارِقِ فِي رُبْعِ دِنَارٍ

Bkz. Buhârî, *Kitâbu'l-Hudûd*, 14

²¹⁶ حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ سَلَامٍ الْبَيْهَقِيُّ قَالَ أَخْبَرَنَا عَبْدُ اللَّهِ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا أَمَرَهُمْ مِنْ الْأَعْمَالِ بِمَا يُطِيقُونَ قَالُوا إِنَّ لَسْنَا كَهَيْئَتِكَ يَا رَسُولَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ قَدْ غَفَرَ لَكَ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ وَمَا تَأَخَّرَ فَبِعَضْبٍ حَتَّى يُعْرِفَ الْغَضَبَ فِي وَجْهِهِ ثُمَّ يَقُولُ إِنَّ اتِّقَاكُمْ وَأَعْلَمَكُمْ بِاللَّهِ أَنَا

Bkz. Buhârî, *Kitâbu'l-Îmân*, 12

1.3.4. HZ.AİŞE’NİN TALEBELERİNİN BUHÂRÎ DE KULLANDIĞI EDÂ SİĞALARI

H.z.Aişe’nin talebelerinin kendisinden yaptığı rivayetlerde kullandığı rivayetlerde edâ siğaları ise şöyledir: ²¹⁷ سمعتُ , ²¹⁸ حدثته , ²¹⁹ أخبرني , ²²⁰ قالت , ²²¹ رأيتُ , ²²² عن , ²²³ أنُ ,

1.3.5. RİVAYET ETTİĞİ HADİSLERİN SAYISI

H.z. Aişe’nin Bakî b. Mahled’in Müsned’inde mükerrerleri ile birlikte rivayet ettiği hadis sayısı 2210’dur.²²⁴ Bakî b. Mahled’in Müsned’inde’ki rivayet sayısına göre Muksirûn²²⁵ arasında dördüncü sıradadır.²²⁶ Rivayet ettiği hadislerin 297²²⁷’si Buhârî ve Müslim’de yer almıştır. Bu rivayetlerin 174’ü²²⁸ müttefekun aleyhtir.

217 حدثنا عليُّ بنُ عبدِ اللهِ قال حدثنا سُفْيَانُ قال سَمِعْتُ عَبْدَ الرَّحْمَنِ ابْنَ الْقَاسِمِ قال سَمِعْتُ الْقَاسِمَ يَقُولُ سَمِعْتُ عَائِشَةَ تَقُولُ خَرَجْنَا لَا نَرَى إِلَّا الْحَجَّ فَلَمَّا كُنَّا بِسَرِفٍ حَضَّتْ فَدَخَلَ عَلَيَّ رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَنَا أُكْبِي فَقَالَ مَا لَكَ أَنْفَسْتِ قُلْتِ نَعَمْ قَالَ إِنَّ هَذَا أَمْرٌ كَتَبَهُ اللَّهُ عَلَيَّ بَنَاتِ أَدَمَ فَأَقْضِي مَا يُقْضَى الْحَاجُّ غَيْرَ أَنْ لَا تَطْوِي فِي بَابِيَّتِ قَالَتْ وَضَحَى رَسُولُ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَن نِسَاءِهِ بِأَلْيَقَرِ

Bkz. Buhârî, Kitâbu'l-Hayz, 2

218 حدثنا مُعَاذُ بْنُ فَضَالَةَ حَدَّثَنَا هِشَامٌ عَنْ يَحْيَى عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حِطَّانٍ أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا حَدَّثَتْهُ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَكُنْ يَتْرُكُ فِي بَيْتِهِ شَيْءًا فِيهِ تَصَالِيْبٌ إِلَّا نَقَضَهُ

Bkz. Buhârî, Kitâbu'l-Libâs, 90

219 حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ الْمُثَنَّى حَدَّثَنَا يَحْيَى عَنْ هِشَامٍ قَالَ أَخْبَرَ نِي أَبِي عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دَخَلَ عَلَيْهَا وَعِنْدَهَا امْرَأَةٌ قَالَ مَنْ هَذِهِ قَالَتْ فَلَانَةٌ تَذَكُرُ مِنْ صَلَاتِهَا قَالَ مَهْ عَلَيْكُمْ بِمَا تُطِيقُونَ فَوَاللَّهِ لَا يَمَلُّ اللَّهُ حَتَّى تَمَلُّوا وَكُنْ أَحَبَّ الدَّرَنِ إِلَيْهِ مَا دَوَّمَ عَلَيْهِ صَاحِبِيَّ

Bkz. Buhârî, Kitâbu'l-Îmân, 32

220 حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَرَةَ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ رَأَيْتُ الْإِسْوَدَ وَمَسْرُوقًا شَجِدَا عَلَى عَائِشَةَ قَالَتْ مَا كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْتِيَنِي فِي يَوْمِ بَعْدِ الْعَصْرِ إِلَّا صَلَّى رَكْعَتَيْنِ

Bkz. Buhârî, Kitâbu Mevâkîti's-Salât,34

221 حَدَّثَنَا مُحَمَّدُ بْنُ عَرَةَ قَالَ حَدَّثَنَا شُعْبَةُ عَنْ أَبِي إِسْحَاقَ قَالَ رَأَيْتُ الْإِسْوَدَ وَمَسْرُوقًا شَجِدَا عَلَى عَائِشَةَ قَالَتْ مَا كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَأْتِيَنِي فِي يَوْمِ بَعْدِ الْعَصْرِ إِلَّا صَلَّى رَكْعَتَيْنِ

Bkz. Buhârî, Mevâkîti's-Salât, 34

222 حَدَّثَنَا زَكَرِيَاءُ قَالَ حَدَّثَنَا أَبُو أُسَامَةَ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ عَنْ عَائِشَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ قَدْ أَزِنُ أَنْ تَخْرُجَنَّ فِي حَاجَتِكُنَّ قَالَ هِشَامٌ يَعْنِي الْبَرَازَ

Bkz. Buhârî, Kitâbu'l-Vudû,13

223 حَدَّثَنَا حَبِيبُ بْنُ أَبِي عَدِيٍّ أَخْبَرَنَا يُونُسُ بْنُ أَبِي شَاهِبٍ قَالَ أَخْبَرَنِي عُرْوَةُ أَنَّ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا أَخْبَرَتْهُ أَنَّ رَسُولَ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا اسْتَنْكَى تَفَتَّ عَلَى نَفْسِهِ بِأَلْمَعُوِّ دَاتٍ وَمَسَحَ عَنْهُ بِيَدِهِ فَلَمَّا اسْتَنْكَى وَجَعَهُ الَّذِي تُوفِّي فِيهِ طَفِقَتْ أَنْفَتْ عَلَى نَفْسِهِ بِأَلْمَعُوِّ دَاتٍ لَمَعُوِّ دَاتٍ الَّتِي كَانَ يُتَفَتُّ وَأَمْسَحَ بِبِيَدِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنْهُ

224 Zehebî, Siyer, II, 139; İbn Hazm, Esmâü's-sahâbeti'r-ruvât ve mâ li külli vahûdin mine'l-aded, nşr. Seyyid Kisrevî Hasen, Beyrut 1992, s. 39; İbnü'l-Cevzî, Telkîhu fuhûmi ehli'l-eser fi 'uyûni't-târih ve 's-siyer, Karaçi, ty., s. 363; Nevzat Aşık, Sahâbe ve Hadis Rivayeti, Akyol Neşriyat Ve Matbaacılık, İzmir 1981, s. 116; Talât Koçyiğit, Hadis Târihi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara 1988, s. 77; Nusrettin Bolelli, Kadınların Hadis İlmindeki Yeri, M.Ü.İ.F.V. Yay., İstanbul 1998, s. 42; Cemal Ağırman, 'Muksirûn', DİA, İstanbul 2006, XXXI, 534

225 Binden fazla hadis rivâyet eden sahâbîlere denmektedir. Bu ayırmada farklı sayılar da zikredilmiştir. Bkz. Ağırman, Muksirûn, DİA, XXXI, 534.

226 Bakî b. Mahled'in Müsnedini esas aldığımızda ilk sırayı Ebû Hüreyre almakta ve onu Abdullah b. Ömer, Enes b. Mâlikten sonra dördüncü sırada Aişe gelmektedir.

227 İbnü'l-Cevzî, Telkîh, s. 403.

228 Zehebî, Siyer, II, 139; İbnü'l-Cevzî, Telkîh, s. 403.

Yalnız Buhârî’de 54²²⁹, Müslim’de ise 69 rivayeti mevcuttur.²³⁰ Dolayısıyla Buhârî’de toplam 228, Müslim’de ise 243 rivayet bulunmaktadır. Bunun dışındaki rivayetleri değişik hadis kitaplarına dağılmış vaziyettedir. Ahmed b. Hanbel’in Müsned’inde mükerrerleri ile birlikte Hz. Aişe’ ye ait 2707²³¹ rivayet yer almaktadır. Ahmed b. Hanbel’in Müsned’indeki rivayet sayısına göre muksirûn arasında ikinci sıradadır.²³²

Öncelikle şunu ifade etmek gerekir ki, burada zikredilen hadis sayısı değil, onlardan rivâyet edilen sened sayısıdır. Yani bu hadisler içerisinde tekrarlar bulunmaktadır.²³³ Bakî b. Mahled’in Müsned’ine göre sayılıp sıralanan muksirûn, mukillûn ayrımı birçok kitapta temel alınan bir ayrımdır. Bununla birlikte Bakî b. Mahled’in Müsned’inin büyük bir kısmının elimizde bulunmayışı burada zikredilen hadislerin sayısını ve sıralamanın doğruluğunu kontrol etme imkânını ortadan kaldırmaktadır. Bu nedenle, muksirûnu oluşturan sahâbilerin hadisleri elde mevcut en geniş eser görünümündeki Ahmed b. Hanbel’in Müsned’i esas alınarak tekrar sayılmış ve karşımıza aşağıdaki tablo çıkmıştır.²³⁴

²²⁹Zehebî, *Siyer*, II, 139.

²³⁰Zehebî, *Siyer*, II, 139.

²³¹Ahmed b. Hanbel’in Müsned’inde 2403 rivayet yer alır. Bkz. Ağırman, *Muksirûn*, DİA, XXXI, s. 534.

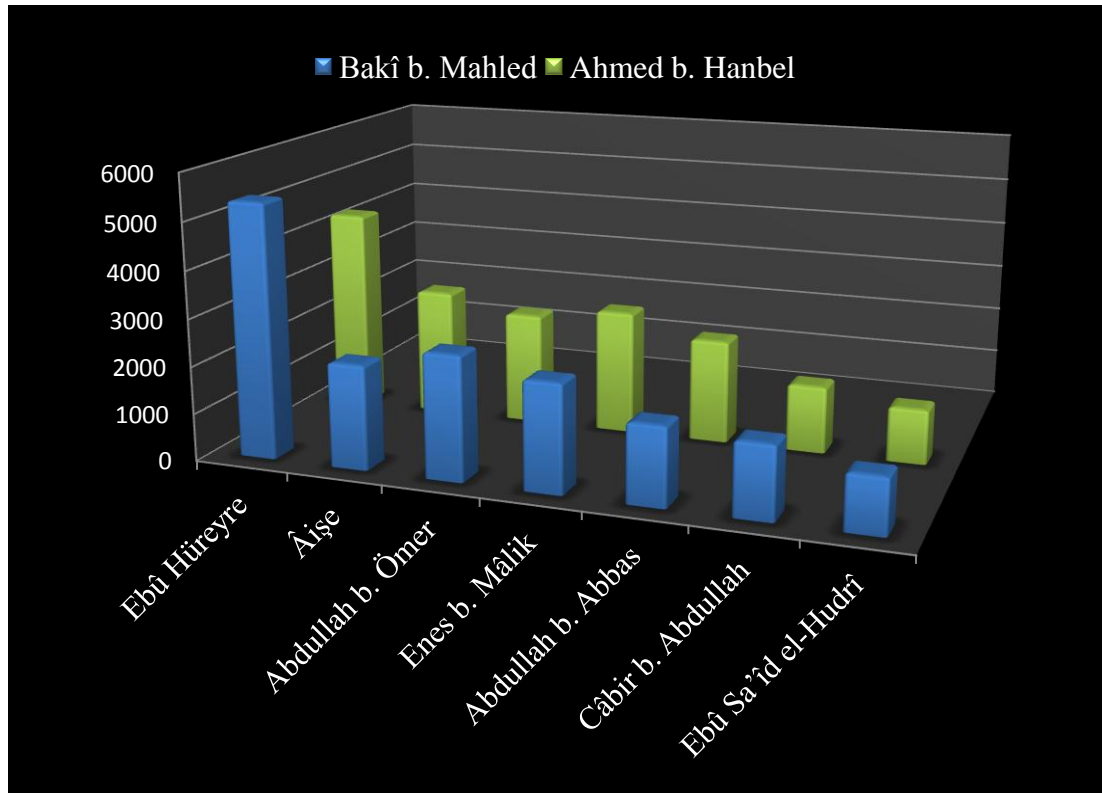
²³²Ahmed b. Hanbel’in Müsnedini esas aldığımızda ilk sırada Ebû Hüreyre ikinci sırada ise Aişe gösteriliyor. Onu da sırayla Enes b. Mâlik, Abdullah b. Ömer, Abdullah b. Abbas, Câbir b. Abdullah, Ebû Saîd el-Hudrî takip ediyor.

²³³Bekir Kuzudişli, *Hadis Tarihi*, Basılmamış kitap, s. 56.

²³⁴Mustafa Karataş, *Hadislerin Sayısı*, Nun Yay., İstanbul 2008, s.149; Kuzudişli, *Hadis Tarihi*, s. 56.

	Bakî b. Mahled	Ahmed b. Hanbel
Ebû Hüreyre	5374 ²³⁵	4297
Âişe	2210 ²³⁶	2707
Abdullah b. Ömer	2630 ²³⁷	2377
Enes b. Mâlik	2286 ²³⁸	2624
Abdullah b. Abbas	1660 ²³⁹	2195
Câbir b. Abdullah	1540 ²⁴⁰	1425
Ebû Sa'îd el-Hudrî	1170 ²⁴¹	1162

Bakî b. Mahled ve Ahmed b. Hanbel'in Müsned'ine göre hadis sayıları arasındaki farkı tablo üzerinde göstermiş bulunmaktayız.

Bakî b. Mahled ve Ahmed b. Hanbel'in Müsnedlerine Göre Hadis Dağılımları

²³⁵İbn Hazm, *Esmâü's-sahâbe*, s. 37; İbnü'l-Cevzî, *Telkîh*, s. 363

²³⁶İbn Hazm, *Esmâü's-sahâbe*, s. 39; İbnü'l-Cevzî, *Telkîh*, s. 363; Şemseddin İbn'ül-Cezerî tarafından, Âişe'nin Müsned'de 1340 hadisi olduğu rivayet edilse de A. Muhammed Şâkir bu rakamın doğru olmadığını açıklamaktadır. Bkz. Ahmed Muhammed Şâkir, *Selâse kütüb 'ani'l-Müsned li'i-İmam Ahmed b. Hanbel*, Beyrut 1412, s. 23

²³⁷İbn Hazm, *Esmâü's-sahâbe*, s. 38; İbnü'l-Cevzî, *Telkîh*, s. 363

²³⁸İbn Hazm, *Esmâü's-sahâbe*, s. 39; İbnü'l-Cevzî, *Telkîh*, s. 363

²³⁹İbn Hazm, *Esmâü's-sahâbe*, s. 40; İbnü'l-Cevzî, *Telkîh*, s. 363

²⁴⁰İbn Hazm, *Esmâü's-sahâbe*, s. 41; İbnü'l-Cevzî, *Telkîh*, s. 363

²⁴¹İbn Hazm, *Esmâü's-sahâbe*, s. 42; İbnü'l-Cevzî, *Telkîh*, s. 363

Hz. Aişe'nin hadis sayısındaki farklı rakamların olmasının birçok sebebi bulunmaktadır. Bunların belli başlı sebeplerini şöyle sıralayabiliriz:

Hadislerin artması genel olarak farklı hadis sayımları, farklı rivayetler ve mükerrer rivayetlerden kaynaklanmaktadır. Hadislerin sayımında sened, metin ve sihhat olmak üzere üç ayrı yaklaşım neticesinde değişik sonuçlar elde edilmektedir.

Tariklerin çoğalması ve tabakaların artması sebebiyle senedi farklı hadisler ortaya çıkmıştır. Senedlerin çoğalması hadislerin artma sebeplerinden en önemlisidir denebilir. Zira belli bir dönemden sonra yüz binlerce hadis tariklerinin ortaya çıktığına şahit oluyoruz. Her bir farklı tarik ayrı bir hadis muamelesi görmüş ve hadis sayılarına dâhil edilmiştir.

Mâna ile rivayet, ihtisâr, taktî, ravinin hadisi noksan duyması ve farklı hadislerin bir araya cem'i gibi sebepler ve bunların yanı sıra kalb, tahrîf, tashîf, idrâc ve ziyâde gibi ravilerin hataları sonucunda farklı hadis metinleri oluşmuş ve bunlar da hadis kitaplarına kaydedilmiştir.

Hz. Peygamber'in farklı uygulamalara müsaade etmesi, muhâtabın değişik olması ve benzer olayların yaşanması her ne kadar rivayet tekniği açısından olmasa da vakıa olarak aynı konuda farklı hadislerin meydana gelmesinin sebepleri arasında zikredilebilir. Ayrıca aynı senedlerin ve metinlerin çeşitli vesilelerle tekrar edilmesi suretiyle de hadisler sayı bakımından artmış bulunmaktadır.²⁴²

Birden fazla senedle gelen hadislerin farklı olan her bir senedinin ayrı bir hadis kabul edilmesi, başta âyet tefsirleri olmak üzere sahâbe ve tâbiîlere ait bazı sözlerin hadisler içerisinde mütalaa edilmesi, ayrıca mâna ile rivayetten kaynaklanan farklılıkların, farklı hadisler olarak değerlendirilmesi ve hadis kitaplarında yer alan hadislerin bir takım sebeplerden ötürü pek çok defa tekrar edilmesi hadislerin sayısında görülen artışın önemli sebepleri arasında zikredilebilir.²⁴³

Sahâbilerin hadis ve sünnet bilgisi, rivâyet ettikleri hadis sayısı ile ölçülemez. Zira sahâbîlerin çoğunun az sayıda hadis rivâyet etmesinin değişik sebepleri bulunmaktadır. Hz. Peygamber'le kısa süre görüşmüş olmaları, iş-güçleriyle meşguliyetleri, Mekke ve Medine gibi ilim merkezlerinden uzak bulunmaları, kabiliyetlerinin farklı olması, devlet yönetiminde görev almaları, uzun süre

²⁴²Karataş, *Hadislerin Sayısı*, s. 136.

²⁴³Karataş, *Hadislerin Sayısı*, s. 243-245.

yaşamamaları, bildikleri halde rivâyette bulunmamaları gibi durumlar bazı sahâbilerin az hadis rivâyet etmelerinin sebepleri olarak zikredilebilir. Hadis rivâyetine her sahâbînin kalkışmamasından sahâbe döneminde hadis rivâyetinde belirli bir ihtisaslaşmanın söz konusu olduğu anlaşılmaktadır.²⁴⁴

1.3.6. HZ. AİŞE’NİN SAHİH-İ BUHÂRÎDEKİ RİVAYETLERİNİN İNCELENMESİ

1.3.6.1 SAHİH-İ BUHARİ

Asıl konuya girmeden önce Buhârî’nin kitabını nasıl oluşturduğu ve rivayetleri alırken nasıl bir yol takip ettiği konusunda genel bir bilgi vermenin faydalı olacağını düşünüyoruz. Bilindiği üzere Buhârî ‘es-Sahih’ adlı eserini, kendi şartlarına göre sahih kabul ettiği pek çok sahih rivayet arasından derlediği hadislerden oluşturmuştur. Bu da kitabına ‘el-Câmi’u’s-sahîhu’l-Müsnedu min Hadîsi Rasûli’llâhi (S) ve Sunenihi ve Eyyâmîhi’²⁴⁵ ismini vermesinden anlaşılmaktadır. Bu eserde yer alan rivayetler kitap adı verilen bölümlerde genel bir konu başlığı altında bir araya getirilmiş olsa da, bir konuyla ilgili tüm rivayetler bir arada yer almaz ve değişik kitaplarda yeri geldikçe tekrar edilir. Buhârî’nin hadis kabul şartlarının diğer müelliflere göre çok daha ağır olduğu bilinir. Söz gelimi, bir râvinin şeyhinden hadis alıp almadığını tespit etmek üzere Buhârî o ikisinin aynı asırda yaşamış olmalarını sıhhat için yeterli görmez ve mutlaka görüşmüş olmaları ve ondan rivayet aldığı tespit edilmiş olmasını şart koşar.²⁴⁶ Dolayısıyla Buhârî’nin kitabına giren rivayetlerin diğer hadis musannefâtına nazaran lâfız ve mana açısından çok daha güvenilir olduğunu kabul etmemiz gerekir.²⁴⁷

Tasnif döneminin hemen başlarında, tebvîb edilerek konulara ayrılmış hadisleri bir araya getiren eserler tasnif edilmiş ve bunlara ‘câmi’ adı verilmiştir. Bu

²⁴⁴Ahmet Yücel, *Hadis Tarihi Ve Usûlü*, M.Ü.İ.F.V. Yay., İstanbul 2010, s. 156-157.

²⁴⁵İbnu’s-Salâh, *Ulûmu’l-Hadîs*, thk. Nureddin İtr, Beyrut 1406, s. 26; M.Fuad Sezgin, *Buhârî’nin Kaynakları*, Ankara 2000, s. 208; Kuzudişli, *Hadis Tarihi*, s. 181; Muhammed Mustafa el-A’zami, *Hadis Metodolojisi ve Edebiyatı*, İz Yay., İstanbul 2010, s. 129; İsmail Lütfi Çakan, *Hadis Edebiyatı*, M.Ü.İ.F.V Yay., İstanbul 2012, s. 80; Kandemir, *Câmi’u’s-Sahih*, DİA, İstanbul 1993, VII, 114. İmam Nevevi’ye göre ise tam adı ‘el-Câmi’ul-müsnedu’s-sahîh’ul-muhtasar min umurî Resûlullah sallallahu aleyhi ve sellem ve sünenihi ve eyyâmîh’ Bkz. İbn Hacer, *Hedyü’s-Sârî Mukaddimetü Fethi’l Bârî*, 1. Baskı, el-Mektebetü’l-Asriyye, Beyrut 2005, I, 10; DİA, *Câmi’u’s-Sahih* agm., VII, 114.

²⁴⁶Çakan, *Hadis Edebiyatı*, s. 95; Kuzudişli, *Hadis Tarihi*, s. 183; Kemal Sandıkçı, *Sahîh-i Buhari Üzerine Yapılan Çalışmalar*, DİB Yay., Ankara 1991, s. 17; Muhammed Zubeyr Siddikî, *Hâdis Edebiyatı Tarihi*, trc. Yusuf Ziya Kazıcı, İrfan Yayınevi, İstanbul 1966, s. 94.

²⁴⁷Bekir Tatlı, *Hadislerde ‘Dünya’ ve ‘Arz’ Kelimeleri-Buhari Örneği*, AÜİFD, say.1, 2007, s. 154-155.

türdeki eserler, daha önce oluşumunda ilmî ve fikî etkenlerden söz edilen ve tasnîf döneminin ‘ilk musannef eserleri’ kabul edilen sünen türünden daha kapsamlı olarak tasnîf edilmiştir. Zira câmi türü edebiyat, sünen türü edebiyatta olduğu gibi ibadet, muamelât ve ukûbâta dair bâbların yanı sıra, zühd konularından tefsire, menâkıbdan fitene kadar diğer konuları da ihtiva edecek şekilde tasnîf edilmişlerdir. Yine, sünenlerin muhtevasına daha sonra dâhil edilen ‘kitâbü’s-sünne’ türü edebiyatın ihtiva ettiği bâblar da, câmilerde yer almıştır. Bu sebeple, Kur’an’ın faziletleri, tefsiri, ilk dört halifenin ve sahâbenin faziletleri, menâkıb, yaratılışın başlangıcı, önceki peygamberler, nübüvvet meseleleri, Hz. Peygamber’in sîreti ve meğâzîsî, imân ve tevhid gibi konular, sünenlerden farklı olarak esasen câmi türü edebiyatın muhtevasını oluşturmaktadır.²⁴⁸ Nitekim bu konular, sekiz ana başlık altında toplanmış ve bir eserin, câmi türünde olması için, bu ana konuları ihtiva etmesi gerekli görülmüştür.²⁴⁹

Buhârî Sahih’indeki hadisleri, konulara ve bablara göre tertip etmiştir. Kitabını fıkha ait faydalı bilgilerden ve hikmetli nüktelerden de mahrum bırakmamış, hadis metinlerinden çıkardığı birçok faydalı ma’lumatı, fakihlerin ve ilim taliplerinin yararlanacağı tarzda, uygun bir şekilde kitabın babları için de yerleştirmiştir. Bunlar Buhârî’nin hadis fikhındaki ilminin genişliğini gösterir.²⁵⁰

Öte yandan sahih hadisleri fıkıh bâblarına ve câmi türünün genel konularına göre tasnîf etmede, Buhârî’nin öncü rol oynadığı ve bu konularda bir ilk olduğu bilinmektedir. Müslim de, Sahih’ini, merfu-müsned hadisleri toplamak ve sahih hadisleri diğerlerinden ayırmak için tasnîf etmiştir.²⁵¹

Sonuç olarak, Buhârî’nin yukarıda saydığımız özelliklerinden ve farklarından dolayı örnek çalışmamızda onun kitabını nazara alarak bir değerlendirme yaptık. Hz. Aişe hakkında bilgi almak isteyenler onun Buhârî’ye ulaşan rivayetlerine bakarak genel bir değerlendirme yapma imkânına kavuşacaklardır. Bu çalışmayı Buhârî ile sınırlandırmamızın sebebi, bunun örnek bir çalışma olmasıdır.

²⁴⁸Koçyiğit, *Hadis Tarihi*, s. 211-212.

²⁴⁹Bir eserin câmi unvanını alabilmesi için asgari şart olarak ileri sürülen sekiz ana bölüm (kitâb) şunlardır: Kitâbü’l-İmân, Kitâbü’s-Sünen, Kitâbü’z-Zühd, Kitâbü’l-Edeb, Kitâbü’t-Tefsir, Kitâbü’s-Siyer Ve’l-Cihâd, Kitâbü’l-Menâkıb, Kitâbü’l-Fiten Ve’l-Melâhim. Bkz. Ömer Özpinar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, Ankara Okulu Yay., Ankara 2005, s.216-217; Ali Yardım, *Hadis II*, Dokuz Eylül Üniversitesi Yay., İzmir 1992, s.74-75.

²⁵⁰Ekrem Ziya Umerî, *Hadis Tarihi*, çevr.: İsmail Kaya, Esrâ Yay., Konya 1990, s.33.

²⁵¹Özpinar, *Hadis Edebiyatının Oluşumu*, s.222.

SAHÎH-İ BUHÂRÎ'DE HZ. AİŞE'DEN GELEN RİVAYETLER	
KİTÂBU'L-ÎMÂN	2
KİTÂBU'L-İLM	3
KİTÂBU'L-VUDÛ	12
KİTÂBU'L-GUSL	13
KİTÂBU'L-HAYZ	23
KİTÂBU'T-TEYEMMÛM	2
KİTÂBU'S-SALÂT	24
KİTÂBU MEVÂKÎTİS-SÂLÂT	10
KİTÂBU'L-EZÂN	26
KİTÂBU'L-CUMUA	5
KİTÂBU'L-IYDEYN	3
KİTÂBU'L-VİTR	3
KİTÂBU'L-İSTİSKAA	0
KİTÂBU'L-KUSÛF	11
KİTÂBU'T – TEHECCÛD	18
KİTÂBU FADLİS-SALÂTİ-FÎ MESCİDİ MEKKE VE'L-MEDİNE	1
KİTÂBU'L-CENÂİZ	13
KİTÂBU'Z-ZEKÂT	7
KİTÂBU'L-HACC	45
KİTÂBU'S-SAVM	17
KİTÂBU'S-SALÂTİT-TERÂVÎH	16
KİTÂBU'L-BUYÛ	17
KİTÂBU'S-SELEM	2
KİTÂBU'Ş-ŞUFA	1
KİTÂBU'L-İCÂRE	2
KİTÂBU'L-HAVÂLÂT	0
KİTÂBU'L-KEFÂLET	1

KÎTÂBU'L- VEKÂLE	0
KÎTÂBU'L- MUZÂRA'A	1
KÎTÂBU'L-MUSÂKAAT	0
KÎTÂBU'N FÎL-İSTİKRÂZ	1
KÎTÂBU'L- HUSÛMÂT	0
KÎTÂBUN FÎL-LUKATA	0
KÎTÂBU'L-MEZÂLİM VE'L-GASB	2
KÎTÂBU'Ş- ŞERÎKE	0
KÎTÂBU'R- REHN	2
KÎTÂBU'L-ITK	2
KÎTÂBU'L- MUKÂTEB	6
KÎTÂBU'L-HİBE VE FADLİHÂ VE'T- TAHRÎD ALEYHÂ	10
KÎTÂBU'Ş- ŞEHÂDÂT	7
KÎTÂBU'S-SULH	2
KÎTÂBU'Ş- ŞURÛT	4
KÎTÂBU'L- VESÂYÂ	5
KÎTÂBU'L-CİHÂD VE'S- SİYER	11
KÎTÂBU'L- HUMUS	8
KÎTÂBU'L-CİZYE VE'L-MUVÂDEA MAA EHLİ'Z- ZİMME VE'L-HARB	1
KÎTÂBU BED'İ'L-HALK	18
KÎTÂBU'L- ENBİYÂ	10
KÎTÂBU'L- MENÂKİB	9
KÎTÂBU FADÂİLİ ASHÂBİ'N-NEBÎ	10
KÎTÂBU MENÂKİBİ'L- ENSÂR	20
KÎTÂBU'L- MAĞÂZÎ	44
KÎTÂBU'T- TEFSÎR	53
KÎTÂBU FADÂİLİ'L KUR'ÂN	7
KÎTÂBU'N-	39

NIKÂH	
KÎTÂBU'T-TALÂK	17
KÎTÂBU'N-NAFAAKAT	4
KÎTÂBU'L-ET'IME	10
KÎTÂBU'L-AKÎKA	1
KÎTÂBU'Z-ZEBÂIH VE'S-SAYD	1
KÎTÂBU'L-EDÂHÎ	4
KÎTÂBU'L-EŞRÎBE	5
KÎTÂBU'L-MARDÂ VE'T-TIBB	8
KÎTÂBU'T-TIBB	20
KÎTÂBU'L-LİBÂS	23
KÎTÂBU'L-EDEB	31
KÎTÂBU'L-İSTİ'ZÂN	5
KÎTÂB'D-DAAVÂT	14
KÎTÂBU'R-RİKAAK	20
KÎTÂBU'L-KADER	1
KÎTÂBU'L-EYMÂN VE'N-NUZÛR	10
KÎTÂBU KEFFÂRETİ'L-EYMÂN	1
KÎTÂBU'L-FERÂİZ	12
KÎTÂBU'L-HUDÛD	10
KÎTÂBU'L-MUHÂRİBÎN MİN EHLİ'L-KÛFRÎ VE'R-RİDDETİ	4
KÎTÂBU'D-DİYÂT	4
KÎTÂBU İSTİTÂBETİ'L-MÛRTEDDÎN VE'L-MUÂNİDÎN VE KİTÂLİHİM	1
KÎTÂBU'L-İKRÂH	1
KÎTÂBU'L-HİYEL	3
KÎTÂBU'T-TA'BÎR	3
KÎTÂBU'L-	2

FİTEN	
KİTÂBU'L-AHKÂM	6
KİTÂBU'T-TEMENNÎ	3
KİTÂBU AHBÂRÎ'L-ÂHÂDÎ	0
KİTÂBU'L-İ'TİSÂM Bİ'L-KİTÂBÎ VE'S-SÜNNETİ	8
KİTÂBU'T-TEVHÎD	10
Toplam	791

1.3.6.2 RİVAYETLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

Hız. Aişe'nin Sahih-i Buhârî'deki rivayetlerine baktığımızda hemen her 'kitab' başlığı ile ilgili hadislerini bulmak mümkündür. Rivayetlerinin çoğu 'ibadet' ile ilgili bölümlerde yer almaktadır. Namaz, temizlik, abdest, oruç, zekât ve hac gibi konulardaki rivayetler diğer konulara kıyasla daha fazladır. Yoğunluk bakımından sırayla şu konular birbirini takip etmektedir: Tefsir, Meğazî, Nikâh, Edeb, Libâs, Menâkibü'l-Ensar, Talak, Bedi'l-Halk, Buyû, Cihâd ve's-siyer, Fedaili'l Ashabi'n-Nebî, Ferâiz, Hudût, Fedaili'l-Kur'an, Eşribe.

İmam Buhârî'nin 'Sahih' adlı eserinde Hız. Aişe'den naklettiği mükerrerleri ile birlikte 791 rivayet konularına göre tasnif edilmiştir. Hız. Aişe'nin rivayetlerinin Sahih-i Buhârî'deki dağılımı şematik olarak yukarıda gösterilmiştir. Bu şemada mükerrer rivayetlere de yer verilmiştir.

Hız. Aişe'nin hemen her konuda rivayetinin olması onun hadis bilgisi konusunda ne kadar yüksek bir mertebede olduğunun delillerinden biridir. Hem kadın olmasından dolayı her ortama katılamaması, hem de ondan daha çok hadis rivayet edenler arasında ilk vefat etmesi onun daha da çok hadis rivayet etmesine engel olmuştur. Hız. Aişe'nin 'Sahih-i Buhârî' deki rivayetlerini incelerken çoğu zaman onun ilme ne kadar çok düşkün olduğunu, anlamadığı veya merak ettiği soruları ısrarla sorduğunu, zikrettiği hadislerin sebab-i vujudunu ve delaletlerini beyan ettiğini ayrıca Kuran'ı Kerim'e muhalif bir unsur ihtiva edip etmemesi bakımından onları incelemeye tabi tuttuğunu görmekteyiz. Bazı sahabelerin rivayet sırasında yaptıkları hataları 'yanıldı', 'unuttu', 'hadisin baş tarafını nakletmeyip son tarafını nakletti' gibi ifadeler kullanarak hadislerin doğru anlaşılmasında büyük bir rol oynamış ve bu tavrı müspet eleştiri düşüncesinin gelişmesinde öncülük etmiştir.

Hız. Aişe'nin özelliklerinden en önemlisi interaktif bir bilgi sunmasıdır. Hız. Aişe hiçbir zaman ve hiçbir konuda pasif bir dinleyici, pasif bir talebe ve eğitici olarak kalmamıştır. Karşısındaki her kim olursa olsun Hız. Aişe onunla interaktif bir iletişim içerisinde olmuştur. Hız. Peygamberle yaptığı mütalaalar, bıkıp usanmadan Hız. Peygambere sorduğu sorular, mutmain oluncaya kadar ısrarla cevap araması bunun en güzel örneğidir. Hatta bazı konularda Resûlullah'a ilk defa soru soran kimse olduğunu yine kendisi ifade etmiştir. Bu sorgulamalar ve mütalâalar

sonucunda diğerk sahbâbenin vakıf olmadığı bilgilere ulaşması mümkün olmuştur.²⁵² Hz. Aişe'nin hadisleri değerlendirmede kıstas olarak Kur'an'ı esas aldığını, Kur'an'a açıklık getirme de ise Resûlullah'ın uygulamalarından yararlandığını görmekteyiz. Hz. Aişe'nin rivayetlerine baktığımızda ilk bakışta Kur'an'a ters düşen durumlarda müdahalesinin olduğu hemen göze çarpmaktadır. O bu durumları Resûlullah'a arz etmiş ve ilk bakışta çelişki gibi duran haberlerin açıklanmasında vesile olmuştur.

Kitaplara göre rivayet sayılarına baktığımızda Hz. Aişe'nin Tefsir alanında da büyük rol oynadığını görüyoruz. Hz. Aişe baba evindeyken Hz. Ebû Bekir'in yanında Kur'an talimine başlamış ve bu eğitimini birebir muhatap olduğu vahyin ocağında devam ettirmiştir. Hz. Aişe birçok ayeti kendi tefsir etmiş ve yorumlamıştır. Hz. Aişe'nin rivayetlerinde Resûlullah ile geçirmiş olduğu evlilik hayatı müddetince vahyin çeşitli şekillerde nazil oluşuna dair bilgiler yer almaktadır. Hz. Aişe sadece ilk nazil olan ayetler ve vahyin parça parça inişine değil aynı zamanda ayetlerin nuzul sebeplerine ve ihtiva ettikleri hükümlere de vakıftı. Hatta bazı ayetlerin nuzulüne sebep olmuştur. Zaman zaman büyük bir övünç kaynağı, bazen bir uyarı, kimi zamanda hikmet-i teşriyyenin anlaşılmasına vesile olan bu ayet-i kerimeler, kıyamete kadar Kur'an'da tilâvet edilmeye devam edecektir. Hz. Aişe pek çok meselede sahabeden farklı düşünmüş bu sebepten dolayı münferit kalmıştır. O bu tenkitleri Kur'an ve sünnetin yanlış anlaşılmasını önlemek için yapmıştır.

Özellikle Hz. Aişe'nin, hanımların aleyhine yorumlanan ayet ve hadislerin doğru anlaşılması hususundaki görüş ve fetvalarının önemi ve katkısı çok büyüktür. O bu konudaki yanlışlıkları düzeltmiş yoksa bu yanlışlıklara yenilerinin eklenmesi kaçınılmaz olacaktı. Hz. Peygamber'in özel ilgi, alaka ve sevgisine mazhar olan Hz. Aişe bazı konuları hanım sahabiler adına Resûlullah'a arz etmiş, hanımların sözcülüğünü yapmıştır. İslamın kadına verdiği değere en büyük ve en güzel örnek olan Hz. Aişe içtimai hayatta aktif bir rol oynamış ve her hanımefendinin kendi hayatına tatbik edebilecek hususları kendisinde barındırmıştır.

Hz. Aişe'nin sadece hadis, tefsir alanında değil birçok alanda görüş ve fetvalarıyla önemli katkıları olmuştur. Sadece Resûlullah'ın ailevi hayatında değil toplumun her türlü alanında söz sahibi olmuş ve bu ilmini en güzel şekilde sahabeye aktararak günümüze kadar birçok alanın aydınlanmasına vesile olmuştur

²⁵²Görmez, *Hz. Aişe'nin Tefsir Rivayetleri*, s.231.

İKİNCİ BÖLÜM

HZ.AİŞE’NİN METİN TENKİDİNDE KULLANDIĞI YÖNTEM

2.1. HADİSTE METİN TENKİDİ

Doğruyu eğriden, sahihi sakimden ayırt etmek için²⁵³, İslam ulemâsı çeşitli ve orijinal ayıklama metotları geliştirmişlerdir. Bu metotların başlıcaları cerh-ta’dil kaideleri, kesin ilim ifade eden akli ve dini deliller ve diğer bir takım esaslardır.

Cerh ve ta’dil ilmi sayesinde hadis rivayet eden kişilerin sika olup olmadıkları tespit edilmiş, cerh edilen râvi sebebiyle bazen hadisin tümü zayıf sayılmış ise de, uygulamada her zaman senedin zayıflığının metnin zayıflığını gerektirmesi mutlak manada bir kaide telakki edilmemiştir.²⁵⁴ Nitekim İbnu’s-Salâh, ‘zayıf senedli bir hadis gördüğü zaman, bu hadis bu senedle zayıftır, demelisin; yoksa metni de, mutlaka zayıftır, demen doğru değildir. Zira o metnin başka sahih bir senedle nakledilmiş olabilmesi ihtimal dâhilindedir. Dolayısıyla da, ikinci senedle hadis sahih olarak alınabilir’ demiştir.²⁵⁵

Bir hadisin sahih olabilmesi için dört şart aranır:

- 1-Ravilerin adalet ve zabt sahibi olması.
- 2-Senedin muttasıl olması.
- 3-Şazz olmaması, yani sikâ ravilerin rivayetlerine muhalif olmaması.
- 4-İlletli olmaması.²⁵⁶

²⁵³Metin tenkidinin umumi tarifi şöyle yapılmaktadır. ‘O, esas nüsha metnini veya o metine en yakın bir metni ortaya koymak maksadıyla yapılan bir ameliyedir.’ Bkz.Yusuf Ziya Kavakçı, *İslam Araştırmalarında Usul*, DİB Yay., Ankara 1976, s. 80-82

²⁵⁴Nureddin İtr, *Menhecü’n-Nakd fi Ulûmi’l-Hadis*, Dâru’l-Fikr, Dimeşk 1981, s. 290-291

²⁵⁵İbnu’s-Salâh, *Ulümü’l-Hadis*, s. 92-93

²⁵⁶Bkz. Suyûtî, *Tedribu’r-ravi fi şerhi Takrîbi’n-Nevevi*, Mısır 1959, s.22

Hadis ilk başta kusursuz gibi görünürken sadece hadis mütehasşislerinin anlayabileceği gizli kusurlar taşıyabilir. Böyle hadislere mu'allel²⁵⁷ (illetli) denir. Bu illetler hem senedde hem de metinde bulunabilir. Aynı şekilde şazzlık da hem sened hem metin için söz konusudur.²⁵⁸ Şu halde sahih hadisin şartlarından ilk ikisi birinci plânda dış tenkidi²⁵⁹ ilgilendirirken, son ikisi hadisin şazz ve illetli olmaması kaydıyla iç tenkidi²⁶⁰ ilgilendirmektedir.²⁶¹

Genel olarak hadislerin isnâd tenkîdine önem ve ağırlık verilirken, metin tenkidinin ihmâl edildiği şeklinde yaygın bir kanaat vardır.²⁶² 'Hadiste Metin Tenkidi' başlığı ile yazılan müstakil eserlerin te'lif tarihleri çok eski olmadığından, hadis ilmi ile çok yakından ilgilenmeyen kişiler tarafından, haklı olarak hâdis âlimlerinin metin tenkîdine önem vermedikleri zannedilmektedir.²⁶³ Hadisçiler ısrarla metnin sıhhati için senedin sıhhatinin kâfi gelmeyeceğini belirtmişlerdir. Meselâ Hâkim, usûl-u hadise dair olan kitabının 29. bölümünü isnadı güvenilir ravilerden müteşekkil olmasına rağmen sahih olmayan hadislere ayırmış ve bunlara örnekler vermiştir.²⁶⁴ İbnü'l-Cevzî de isnadı sağlam olmasına rağmen metni mevzû olan hadisler bulunduğunu belirtmektedir.²⁶⁵ Mesela sahih hadisin şartlarından birisi

²⁵⁷Mu'allel: Râvinin ta'n sebebi 'vehm (doğru sanarak hata yapmak)' olması durumunda, böyle bir râvinin rivayet ettiği hadise denir. İlet çoğunlukla isnadda bulunur. Yani hadis mevkûf iken merfû veya mursel iken doğrudan peygamberden rivâyet edilmesi gibi bir kusurun bulunması buna örnektir. İlet bazen metinde bulunur. Namazda bismelenin okunmayacağını ifade eden hadis buna örnektir. Bkz. Mahmud Tahhân, *Yeni Hadis Usûlü*, trç: Cemal Ağırman, Rağbet Yay., İstanbul 2010, s. 113-116

²⁵⁸Seneddeki şâzlığa örnek: 'Resûlullah (sav) döneminde bir adam vefat etti. Geriye, azat ettiği kölesinden başka bir varis bırakmadı.' Bkz. Ebû Dâvûd, Ferâiz 8; Tirmizî, Ferâiz 14; Metindeki şâzlığa örnek: 'Sizden biriniz sabah namazını kıldığı zaman sağ yanı üzerine yatsın.' Bkz. Ebû Dâvûd, Tavattu 4; Tirmizî, Mevâkîf 194

²⁵⁹Dış tenkid: Yani kaynak kritiği. Kaynak malzemenin orijinal mi yoksa sahte mi olduğunu tesbit için yapılan işlemlerdir. Bkz. Salahattin Polat, *Hadis Araştırmaları (Tarih-Usûl-Tenkid-Yorum)*, İnsan Yay., İstanbul ty., s. 159.

²⁶⁰İç tenkid: Muhtevanın tenkidi Ayrıntılı bilgi için Bkz. Polat, *Hadis Araştırmaları*, s. 159.

²⁶¹Polat, *Hadis Araştırmaları*, s. 168.

²⁶²Bu konuda ayrıntılı bilgi için Bkz. Salih Karacabey, *Hadis Tenkidi*, Sır Yay., İstanbul 2001; İbrahim Bayraktar, *Metin Tenkidi ve Müşkil Hadisler*, O.M.İ.F, Samsun 1993; Salahattin Polat, *Hadis Araştırmaları*; Dümeyni, *Hadiste Metin Tenkidi Metodları*, çvr. Ahmet Yücel, Kitabevi Yay., İstanbul 1997; Salahattin Polat, *Metin Tenkidi*, M.Ü.İ.F. Vakfı Yay., İstanbul 2010.

²⁶³Ahmed Emin, *Duha'l-İslâm*, X. Baskı (I-III), Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, Beyrut, ty., II, 130.

²⁶⁴Hâkim, *Kitâbu Ma'rifeti Ulûmi'l-Hâdis*, thk.: Muazzam Huseyn, Medine 1977, s. 58-62.

²⁶⁵İbnü'l Cevzî, *Kitâbu'l-Mevdûât mine'l-Ehâdisi'l-Merfûât*, thk. Nurettin b. Şükri Boyacılar, Riyad 1997, I, 48.

de hadis metninin ‘şaz’²⁶⁶ olmamasıdır, denmiştir. Muhalefet ve muvafakât ancak mezkûr râvilerin metinlerini mukayese etmekle bilinebilir.²⁶⁷ Bu mukayese de metin tenkinden başka bir şey değildir.

Metin tenkîdi ile kastedilen şey, hadislerin tam öğrenilememesi veya zabt kusurundan dolayı rivâyet ederken hata yapılması sonucu meydana gelen yanlışlıkların ve hadislerin anlaşılmasını zorlaştıran kusurların önlenmesi ve hadis metinlerinde yapılan hataların düzeltilmesi ise, bunun örneklerini henüz Hz. Peygamber hayatta iken bile bulmak mümkündür.²⁶⁸ Hz. Peygamber’in vefatından hemen sonra metin tenkidi konusunda hassasiyetin daha da arttığını düşünmeyi sağlayacak birçok örnek bulunabilmektedir. Nitekim sahabe dönemi dikkatle incelendiğinde, metin tenkidinin en güzel ve her biri büyük bir ilmî değer taşıyan birçok misalini görmek mümkündür.

Hadislerin metin tenkitlerinin yapılmasını gerekli hale getiren sebeplerin başında da, hadis uydurma faâliyetlerinin sonucu olarak hadis diye takdim edilen sözlerin Hz. Peygamber’in sözlerinden ayrılmasının, dinin korunması açısından zorunluluğu gelmektedir. Hadisçiler, hadis metinlerindeki bazı karînelere bakarak mevzû olduklarına hükmedebileceğini ifade etmişlerdir.²⁶⁹ Mesela İbnü’s-Salâh; ‘Hadisin mevzu olduğu ravi ve merkide ki bir takım karinelerle bilinebilir. Birçok uzun hadis vardır ki, lafızlarında ve mânâlarındaki bozukluklar mevzû olduklarına delalet eder.’ der.²⁷⁰ İbnü’l-Kayyim’a; ‘Bir hadis mevzû olduğu senedine bakılmaksızın anlaşılabilir mi?’ diye sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: ‘Sahih

²⁶⁶Şaz; Sika bir râvinin yine kendisi gibi sika râvilere muhalif olarak rivayet ettiği hadis demektir. Bkz. Çakan, *Hadis Usûlü*, s. 106; Tahhân, *Yeni Hadis Usûlü*, s. 49.

²⁶⁷Muhammed Mustafa A’zami, *Menhecü’n-Nakd*, Riyâd 1982, s. 83.

²⁶⁸Örneğin bir defasında, Hz. Peygamber mescitte iken bir adam gelip namaz kılar. Adam namazını bitirince, Hz. Peygamber; ‘Kalk namazını tekrar kıl çünkü sen namaz kılmış olmadın’ buyurur. Adam kalkıp namazını yeniden kılar, namaz bitince Hz. Peygamber yine aynı sözü söyler adam da kalkıp namazı tekrarlar. Üçüncü tekrardan sonra da Hz. Peygamber namazı tekrardan kılmasını emredince adam: ‘Ey Allah’ın Resulü bundan daha güzelini bilmiyorum’der. Bunun üzerine Hz. Peygamber, adama tadili erkânına dikkat ederek namaz kılmasını yeniden öğretir. Bkz. Buhârî, Ezan 95, 133, İstizân 18; Müslim, Salât 45; Ebû Dâvud, Salât 144; Tirmizî, Mevâkît 110, İsti’zân 4; Nesâî, İftitah 7, Tatbîk 15, 77, Sehv 67; Darimî, Salât, 78; Başka örnekler için Bkz. Karacabey, *Hadis Tenkidi*, s. 173-175.

²⁶⁹Karacabey, *Hadis Tenkidi*, s. 173.

²⁷⁰İbnü’s-Salâh, *Ulûmu’l-Hadîs*, s. 89.

sünnetleri hazmetmiş, onları eti, kemiği haline getirmiş, hadisler konusunda ihtisas ve meleke kazanmış, Resûlullah'ın sîretindeki incelikleri, emirlerini, yasaklarını, haber verdiği ve davet ettiği şeyleri, sevdiği ve sevmediği hususları, onunla haşır, neşir olmuş ashabı gibi bilen kişiler mevzû hadisleri senedine bakmadan tanıyabilir'²⁷¹ demiştir.

Pek çok hadis kitabında bir hadisin farklı metinleri bir arada verilmiştir. Bütün bunlardan amaç, farklı sened ve metinlerin mukayesesine imkân hazırlamaktır. Hadisin farklı tariklerinin birbirleriyle mukayesesine hadis ilminde muâraza veya mukâbele ismi verilir. Sahabe döneminde, özellikle dört halifenin, kendilerine nakledilen hadisleri başkalarının da bilip bilmediklerini araştırdıklarına şahit olmaktayız. Hz. Aişe gibi bazı münekkid sahabilerin de, nakledilen herhangi bir hadisi diğer hadislerle veya Hz. Peygamber'in tatbikatlarıyla mukayese ettikleri bilinmektedir. Muâraza sisteminin menşei sahabenin bu tatbikatlarına kadar götürebilir. Fakat yaygın olarak kullanılması tâbiûn döneminde başlar.²⁷² Hz. Peygamber döneminden itibaren başlayan bu tenkit çalışmalarında bizi ilgilendiren kısmı sahabe dönemine ait olduğundan o dönemin metin tenkidi çalışmalarına vurgu yapıp yine tenkid faaliyetleri ile ön planda olan Hz. Aişe validemizin hadislerde uyguladığı yöntemi izah etmeye çalışacağız.

2.2. SAHABE DÖNEMİ METİN TENKİDİ

Sahabenin Allah tarafından kendilerine gönderilen son Peygamber'e bağlılıkları herkesçe malumdur. Bu bağlılığın tabîi bir sonucu olarak sahabe, O'nun her türlü söz ve davranışlarına önem atfetmiş, onları öğrenmeye çalışmışlardır. Fakat beşer oluşun bütün özelliklerini taşıdıkları içindir ki, onlarda Hz. Peygamber'in sünnet ve hadislerini farklı şekillerde anlamak durumunda kalmışlardır. Hz. Peygamber ile olan beraberlik süreleri, zekâ ve muhakeme güçleri, yaşları, cinsiyetleri, meşgaleleri, O'na olan yakınlıkları, İslam öncesi geçmişleri vb. birçok

²⁷¹İbn Kayyım, *el-Menârü'l-Münif fis-Sahih ve'd-Daif*, thk., terceme ve ta'lik: Muzaffer Can, Cantaş Yay., İstanbul 1992, s.40.

²⁷²Bu konuda ayrıntılı bilgi için bu eserlere bakılabilir. Polat, *Hadiste Metin Tenkidi*, s.126-127; Polat, *Hadis Araştırmaları*, s. 169.

faktör onların hem hadis rivayetlerini, hem de sünnet anlayışlarını önemli ölçüde etkilemiştir.

Hz. Peygamber'in söz ve davranışlarının doğru anlaşılıp algılanması ve yine düzgün bir şekilde nakledilmesi, sahabenin en gayretli oldukları hizmet alanıydı. Onların zaman zaman Hz. Peygamber'e sordukları soruları, kavrayamadıkları bazı konularda ona başvurmaları, iç yüzünü idrak edemedikleri çeşitli hususlarda ona yönelttikleri eleştirileri ve özellikle görüldüğü üzere ortaya koydukları ciddi itirazları hep onu iyi anlayabilmek adınaydı.²⁷³

Bizler sahabenin hepsinin adalet sahibi, Resûlullah'a isnad ettikleri rivayetleri kabul edilen kimseler olduklarını bildiğimize ve bunun da hata etmeleri ve yanlış anlamaları kabul olunsa bile, Hz. Peygamber'den bir başkasına rivayet ettikleri hadislerde doğru oldukları, rivayetlerinde şaibeli ve yalancı olmadıkları anlamına geldiğini bilmekteyiz. Bu durumda sahabe döneminde hadisin iki yönünden birini oluşturan isnad sahih olduğu için geriye metni kalmaktadır. İşte bu konuda sahabenin bazı yaklaşımları, ravinin doğru ve güvenilir olduğunu kabul etmelerine rağmen hadisi reddetme ve geri çevirme veya uygun bir mânaya yöneltme hususunda birtakım görüş ve ölçüleri olduğunu biliyoruz. Nitekim onlar zaman zaman bir hadisin ravisini hata veya unutma yahut da yanlış işitme ile itham ediyor; hadisi Kuran'la veya daha çok güvendikleri ve emin oldukları başka sahabenin rivayetiyle çeliştiği için reddediyorlardı.²⁷⁴

Sahâbe devrinde cereyan eden tenkidlerin sebebi genellikle, unutmak, yanılmak, hadisi iyi anlamamak veya sağlam ezberlememek gibi zekâ ve yetenek farklılığından doğan tabîî hatalardır. Nitekim birbirlerini tenkitte kullandıkları 'kulak yanılır (السمع يخطئ)²⁷⁵, 'unuttu veya yanıldı (نسى أو اخطأ)²⁷⁶, 'hadisi iyi işitemediği

²⁷³Bünyamin Erul, *Hadiste Eleştirel Yaklaşımın Öncüsü Olarak Hz. Aişe*, s.1; Bu husuta misaller ve geniş değerlendirme için bkz. Bünyamin Erul, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, TDV Yay., Ankara 1999, s. 125-153.

²⁷⁴Dümeynî, *Hadiste Metin Tenkidi Metodları*, s. 53.

²⁷⁵Müslim, Cenâiz 22.

²⁷⁶Müslim, Cenâiz 27.

için rivâyetini de doğru yapamadı (إساءة سمعاً فإساءة اجابة)²⁷⁷, ‘vehmetti (وهم)²⁷⁸, ‘yanıldı (أوهم)²⁷⁹, ‘hata etti (وهل)²⁸⁰, ‘insanlar ne de çabuk unuttu (ما أسر ع نسي النا)²⁸¹, ‘bir şey duydu, fakat ezberleyemedi (سمع شيئاً فلم يحفظه)²⁸², ‘hayret doğrusu (يا عجباً)²⁸³, ‘Allah mağrifet etsin (يغفر الله)²⁸⁴, ‘Allah merhamet etsin (يرحمه الله)²⁸⁵, ‘hata yaptı (غلط)²⁸⁶, ‘söylediğin ne kötü söz (بئس ما قلت)²⁸⁷, gibi ifadeler bunu göstermektedir.²⁸⁸

Bazı rivâyetler de sahabenin, yalan kelimesini kullanarak birbirlerini tenkid ettikleri görülmektedir. Meselâ, Hz. Aişe, Hz. Peygamber’in yaptığı umre sayısı ve yakınlarının ağlaması sebebiyle ölüye eziyet edilmesi ile ilgili hadisinden dolayı İbn Ömer’i, yine vitr ile ilgili rivayetinde Hz. Aişe’nin Ebû’d-Derdâ’yı ‘kezebe’ lafzını kullanarak tekzib etmişlerdir.

Öncelikle konu, lügat yönünden ele alınmış ve yaygın olarak yalancılık anlamına gelen ‘kezebe’ kelimesinin, bazen hata, yanılma manasına da geldiği ve bu şekliyle de kullanıldığı tesbit edilmiştir.²⁸⁹ Nitekim İbn Hacer İbn Hibbân’dan naklen, Hicazlıların ‘kezebe’ kelimesini hata etmek anlamında kullandıklarını belirtirken²⁹⁰, Aynî’de Hz. Aişe’nin Ebû Hüreyre hakkında kullandığı ‘kezebe’ kelimesi ile ilgili açıklamasında, Arapların tağlîz ifadesi olarak bu kelimeyi vehme düştü, gerçek sandı anlamında kullandıklarını ifade etmiştir.²⁹¹

Herşeyden önce bu rivayetler açıkça gözler önüne sermektedir ki, sahabe döneminde gayet canlı, dinamik bir tahkik ve eleştiri zihniyeti mevcuttur. Onlar

²⁷⁷Hâkim, Müstedrek, II, 215.

²⁷⁸Müslim, Salâtü’l-musâfirîn 295.

²⁷⁹Ebû Dâvûd, Nikâh 45.

²⁸⁰Müslim, Cenâiz 26, Fedâilü’s-sâhabe 217; Ebû Dâvûd, Cenâiz 35.

²⁸¹Müslim, Cenâiz 99; Ahmed b. Hanbel, VI, 79; Muvatta, Cenâiz 22.

²⁸²Müslim, Cenâiz 25.

²⁸³Müslim, Hayz 59.

²⁸⁴Müslim, Hac 219.

²⁸⁵Müslim, Cenâiz 22, 25.

²⁸⁶Zerkeşi, *İcâbe*, s. 98.

²⁸⁷Müslim, Hac 261.

²⁸⁸Emin Âşıkkuşlu, *Hadiste Ricâl Tenkidi*, M.Ü.İ.F. Yay., İstanbul 1997, s. 35-36.

²⁸⁹Bkz. İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, Dâru Sadır, Beyrut, ts., ‘Kezebe’ md. I, 704-711.

²⁹⁰İbn Hibbân, *es-Sikât*, Haydarâbâd 1973, VI, 114; İbn Hacer, *Hedyü’s-sârî*, Beyrut, ty., s. 426

²⁹¹Aynî, *Umdetü’l-kârî*, Mısır 1972, VI, 601.

doğruların, hakikatin tesbiti adına, en küçük bir yalan veya yanlışlık ihtimalinde dahi, kim olursa olsun, karşısındaki sahabiye tenkid ve tekzip etmekten geri kalmamış, ortaya atılan söz, kanaat, içtihad veya rivayeti tahkik cihetine gitmiştir. Bu rivayetlerin çoğunda zikredilen husus, ortaya atılan herhangi bir kanaatin, fetva veya içtihadın tekzip edilmesine dairdir. Yalan ve yalanlama ancak haberler için söz konusudur, insanların kanaat veya içtihadlarında yalandan değil, hatadan, yanlıştan bahsedilebilir. Dolayısıyla, buralardaki tekzip, isabet edememe anlamındaki kelimenin ikinci kullanımını itibarıylaır.²⁹²

Onların bu yolda yaptıkları ilmî tenkitler, İslam kültür tarihinin en parlak örnekleri olarak sayılabilir. İslam'ı öğretme çalışmaları sırasında sahabenin birbirlerinin eksikliğini tamamladığı, yanlışını düzelttiği, hatta tekzipte dahi gittikleri vakidir. Ama bu, sırf Kur'an ve Peygamber yanlış anlaşılmasın, İslam yanlış öğretilmesin diyedir. İşte bu İslami ilim zihniyetinin pek çok mümessili arasında en müstesnâ yeri, en büyük İslam âlim kadını olan Hz. Aişe işgal etmektedir. Hz. Aişe sadece hadis nakilcisi değil, aynı zamanda müfessirdir, fakih ve hatibdir. Devrinin Arap tarihi, ensâb, şiir ve tıp sahalarında derin bilgi sahibidir. Rivayet ettiği hadislerin şuuruna ermiş bulunduğu gibi, kendisine ulaşan rivayetleride, yüksek İslamî kültürüne göre değerlendirmekte ve râvîleri kim olursa olsun, bunlardan yanlış veya eksik buluklarını düzeltme vazifesini yerine getirmektedir.²⁹³

Sahabe nesli içerisinde, cerh ve ta'dil ilmine zemin oluşturacak şekilde hadis râvîlerini incelemeye tabi tutanlar, râşit halifelerle sınırlı değildir. İbn Adî; bu konuda ayrıca şu sahâbilerin de isimlerini zikretmiştir: İbn Abbas, Abdullah b. Selâm, Ubâde b. es-Sâmit, Enes b. Mâlik ve Hz. Aişe.²⁹⁴ Bu münekkid sahâbîler arasında, Hz. Aişe'ye ait tenkid ve düzeltmeler, önemli bir yekûn teşkil eder.²⁹⁵

Hz. Aişe'nin çoğu sahabeden, kısmen de tâbiûndan bazı kimselerin rivayet ve fetvalarına yönelik olarak yapmış olduğu istidrâk öteden beri bazı âlimlerimizin

²⁹²Bünyamin Erul, *Sahabe Döneminde 'Tekzip' Ve Tekzibin Mahiyeti*, AÜİFD, cilt. XXXIX, 489

²⁹³Hatipoğlu, *Hazret-i Aişe'nin Hadis Tenkidçiliği*, s. 59-61.

²⁹⁴İbn Adî el-Cürcanî, *el-Kâmil fi'd-du'afâ*, Beyrut 1988, I, 47-49.

²⁹⁵Bu tenkidler, Zerkeşî tarafından 'el-İstidrâk' adlı eserde toplanmıştır. Ayrıca Hz. Aişe'nin hadis tenkidçiliği Prof. Dr. M. Said Hatipoğlu'nun bir makalesi konu olmuştur. Bkz. AÜİFD, c. XIX, s. 59-72.

dikkatini çekmiş ve Hz. Aişe'nin itiraz ve düzeltmeleri hakkında bazı âlimler tarafından müstakil eserler kaleme alınmıştır. Bunlardan biri olan Zerkeşî'nin 'el-İcâbe li îrâdi mâ'stedrekethu A'işe alâ's-sahâbe'²⁹⁶ isimli kitabında ilgili şahıslara yaptığı istidrâklerin sayısı yetmiş bir olarak belirtilmiştir. Bunlar Ebû Hüreyre'ye on bir, İbn Ömer'e on, Ömer ve İbn Abbas'a sekizer, Câbir b. Abdullah, Ebû Saîd el-Hudrî ve Abdullah b. ez-Zübeyr'e ikişer, diğer on beş sahabi ile iki tabiiye ise, birer olmak üzere toplam altmıştır. On bir istidrâk ise, sahabenin geneline yöneltilmiştir. Kitaptaki toplam yetmiş bir istidrâkten; otuzu rivayetlere, on beşi fetvalara, yedisi uygulamalara aittir. Geriye kalan rivayetlerin on yedisi Hz. Aişe'nin bazı sorulara vermiş olduğu cevaplardan, bir kaç da, onun yorum ve tavsiyelerinden oluşmaktadır.

Hz. Aişe'nin rivayetlere ve fetvalara yönelik bu düzeltmeleri yaparken, onları Kuran, Sünnet, Hadis, Akıl, Tarih ve Arap Dili gibi kriterlerinden birine veya aynı anda bir kaçına dayandırdığı görülmektedir. Hz. Aişe'nin yetmiş bir meselede kullandığı kriterlere bakarak, bunlardan sekizinin Kuran'a, otuzikisinin Sünnet'e, onaltısının Hadis'e, dokuzunun akıl ve kanaatine, sekizinin tarihe ve üçününde Arap Diline arz etme şeklinde olduğunu görürüz.²⁹⁷

Hz. Aişe'nin hadisçilik yönünü incelediğimiz bu çalışmamızda, öncelikle kendisinin bu ilim dalı ile yakından ilgisi bulunan rivayetlerini ele alıp metin tenkidinde kullandığı metod ve kriterleri belirtmeye çalışacağız.

2.3. HZ. AİŞE'YE GÖRE HADİSTE METİN TENKİDİ

2.3.1. HADİSLERİN KURAN'A ARZI

Herşeyin en sonunda dönüp dolaşıp teste tabi tutulacağı bir miheng bulunmaz ise bir takım şeylerin doğru veya yanlış olduğunu anlamak mümkün olmaz. Bugünkü beşeri hukukta da çıkarılacak kanunların anayasaya uygunluğu aranır. Ülkemizde bu yönde tesis edilmiş bir de 'Anayasa Mahkemesi' bulunmaktadır. Aynı durum

²⁹⁶Bu eser Bünyamin Erul tarafından 'Hz. Aişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler' başlığı altında tercüme edilmiştir.

²⁹⁷Bünyamin Erul tarafından tercüme edilen eserin 'el-İcâbe Hakkında' başlığı altında zikredilmiştir. Zerkeşî, *İcâbe*, s. 19.

İslam'da da söz konusudur. Din nâmına vârid olan veya söylenecek olan her şeyin kıymet-i harbiyesinin takdir olunacağı son ve tartışmasız 'mutlak merci' Kuran-ı Kerim'dir. Allah Teâlâ'nın çeşitli ayetlerde beyan ettiği gibi: 'Allah (O)dur ki hak olarak Kitab'ı ve (hukuk ve adalet için) ölçüyü indirdi...²⁹⁸' 'Andolsun, biz elçilerimizi açık delillerle gönderdik ve onlarla beraber Kitab'ı ve (adalet) ölçü(sün)ü indirdik...' ²⁹⁹ Kuran'ın koruyup kollayıcılık (müheymin) vasfı bunu icap ettirmektedir.³⁰⁰

Hadislerin sıhhatini tespitte yahut onların hatalı veya uydurma olduğunu belirlemede en önemli metin tenkidi kriteri olan Kuran'a arz yöntemi, öteden beri ilim adamları tarafından tartışla gelen bir konudur.³⁰¹ Hadisler Kuran'a arz edilirken, Kuran'ın sadece ilgili ayetleri değil bütünü göz önüne alınmalıdır. Çünkü Kuran parçacı bir bakış açısıyla okunduğunda farklı ayetleri arasında bile teâruz görülebilir. Zaten bu tenkidin adı da ayete aykırılık değil, Kuran'a aykırılıktır.³⁰²

Kur'an rivayetlerinin kendisine kıyaslanacağı son makamdır derken hadislerin getirdiği her şeyin Kuran'da bulunması gerektiğini anlamıyoruz. Zaten buna imkân da yoktur. Asıl olan 'Kuran'dan bir asla dayanması ve ona muvafık olmasıdır.' İbn Hazm bu hususu güzel teyid eder ve sahih bir haber kesinlikle Kuran'a muhalif olamaz, her haber şeriattır, der. Hadis ya Kuran'da olan bir hususa ilave bir durum ihtiva eder, ya ona matuftur ya da Kuran'da zikredilen bir hususu tefsir eder veya da Kuran'da zikredilen bir şeyden müstesnadır. Bunların dışında bir hâl olmaz, diye de ekler.³⁰³ İbn Hazm³⁰⁴ sünnetin Kuran karşısındaki durumunu üç madde de özetlemiştir.

²⁹⁸Şûrâ, 42/17.

²⁹⁹Hadîd, 57/25.

³⁰⁰Enbiya Yıldırım, *Hadiste Metin Tenkidi*, Doktora Tezi, Bursa 1996, s. 282.

³⁰¹Geniş bilgi ve tartışmalar için bkz. Ahmet Keleş, *Hadislerin Kuran'a Arzı*, İstanbul 1998, İnsan Yay.; Salahattin Polat, *Hadis Araştırma Ve Tenkit Kılavuzu*, İFAV yay, İstanbul 2011; Kamil Çakın, *Hadislerin Kuran'a Arzı Meselesi*, A.Ü.İ.F. D., c. XXXIV.

³⁰²Polat, *Hadis Araştırma Ve Tenkit Kılavuzu*, s.202; Salahattin Polat, *Metin Tenkidi*, İFAV Yay., İstanbul 2010, s. 308.

³⁰³İbn Hazm, *İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Matbaatü'l- Asime, Kahire 1970, II, 209-210.

³⁰⁴İbn Hazm, *İhkâm*, II, 209-210.

1-Sünnet Kuran'da bulunan hususları destekler.³⁰⁵

2-Kuran da mücmel olarak geçen hususları hadisler beyan eder.³⁰⁶

3-Kuran'da bulunmayan hükümler koyar.³⁰⁷

eş-Şafîî de ilim ehlinin bu üç husus hakkında muhalefet ettiğini bilmediğini, ilk iki hususta ise icma ettiklerini belirtir.³⁰⁸

Bu açıklamalarda da görüldüğü gibi sünnetin Kuran'a muhalefet etmemesi demek Kuran dışında bir hüküm getirmeyeceği anlamında değildir. Ancak getirmiş olduğu hükümler Kuranda bulunmasa bile herhangi bir açıdan Kuran'a muhalefet arz etmezler ve bir asla dayanırlar. Hz. Peygamber'e isnad edilerek şöyle bir hadis nakledilmektedir: 'Benden nakledilen hadisleri Allah'ın kitabına arz edin. Ona uygun ise ben söylemişimdir. Aykırı ise ben söylememişimdir.'³⁰⁹ Selefin neredeyse büyük bir kısmı bu rivayeti metin yönüyle tenkide tabi tutarak mevzu kabul etmişlerdir. Bunlardan biri de İbn Abdilber olup, düşünceleri selefin düşündüğünün özetidir: Böyle bir söz Hz. Peygamberden gelmemiştir. Biz her şeyden önce bu hadisi Allahın kitabına arz ediyor ve ona muhalif olduğunu görüyoruz. Çünkü Allah'ın kitabında sadece kendisine muvafık olan hadislerin kabul edileceğine dair bir ifade bulamıyoruz. Bilakis Kuran'ın Hz. Peygamber'in örnek alınmasını, ona itaat edilmesini emrettiğini, her halükarda muhalefette bulundurmaktan sakındırıldığını görüyoruz. Çünkü Allah Kuran'da şöyle buyurmaktadır, 'Peygamber size ne verdiyse onu alın, size neyi yasakladı ise ondan sakının...'³¹⁰

³⁰⁵Namaz kılmak, zekât vermek, oruç tutmak, Kâbe'yi ziyaret etmek gibi hususlar hem ayetlerde hem de hadislerde mevcuttur.

³⁰⁶Müphem olanı tefsir, mücmel olanı tafsîl, mutlak olanı takyîd, umum olanı tahsis eder. Kuran'a baktığımızda namaz kılmayı, zekât vermeyi, haccetmeyi emrettiğini görmekteyiz ancak bunların tafsilatını hadislerden öğrenmekteyiz.

³⁰⁷Erkeklerle altının haram kılınması, ipek elbise giymelerinin yasaklanması, neseb ile haram olanın süt ile haram olması gibi.

³⁰⁸Şafîî, *Risâle*, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, ty., s. 91.

³⁰⁹Bkz. Taberânî, *Mucemü's-Sağîr*, I, 558; Buna benzer bir rivayet ise şudur: Ebû Humejd rivâyet ediyor: Benden rivâyet edilen bir söz işittiğinizde kalpleriniz onu güzel görür, bedeniniz ona itaata meyyleder, onu İslâmın ruhuna uygun bulursanız o bana âittir. Bkz. Taberânî, *Mucemü's-Sağîr*, I, 382.

³¹⁰Haşr, 59/7 Bkz. İbn Abdilber, *Câmiu Beyâni'l-İlm ve Fadlih*, thk. Ebu'l Eşbâl ez-Zuheyri, Demmâm 1994, II, 1191; Ayrıntılı bilgi için bkz. Ayhan Tekineş, *Hadisin Sübûtunu Tespitte 'Kur'an İle Karşılaştırma' Meselesi*, İLAM Araştırma Dergisi, c. II, say. 2 (Temmuz-Aralık 1997), s. 91.

‘Hadisler Kuran’ı tefsir eder. Bu, başkalarının gibi bir tefsir değil, vahy ile teyid edilmiş Resulullah’ın açıklamasıdır. Şu halde, hadislerin, Kuran’dan bir asla dayanması ve ona uygun olması, prensip olarak kabul edilmesi gereken bir keyfiyet olur. Bu sebeple sahabe devrinden beri, hadislerin Kuran’daki mesnedlerinin araştırıldığını görüyoruz. Sünnetin Kuran’a arzı meselesi ve bu arzın kabulü sonradan çıkmış olmayıp, zaman itibariyle sünnete en yakın konumdaki sahabe neslinden başlamaktadır.³¹¹

Hadislerin Kuran’a arz edenlerin başında şüphesiz ki Hz. Aişe gelmektedir. Metin tenkidinin en nefis örneklerini veren Hz. Aişe özellikle işittiği rivayet ve fetvaları Kuran’a arz etmesiyle meşhur olmuştur. Sık sık başvurduğu bu yöntem sayesinde o, birçok rivayetteki ravi yanlışlarını tespit etmiş, Kuran ayetleriyle karşılaştırarak gördüğü eksiklikleri gidermeye çalışmıştır.

Örnek:1: Hz. Peygamber’in Allah’ı Görmesi

Tâbiûn’dan talebesi olan Mesrûk’un, Hz. Peygamber’in Rabbini görüp görmediğine dair sorduğu bir soru üzerine Hz. Aişe şu cevabı verdi: ‘Söylediğin bu söz yüzünden saçlarım diken diken oldu. Sana her kim Muhammed Rabbini gördü diye haber verirse yalan söylemiştir demiş ve Kuran’a dayanarak şu açıklamayı yapmıştır:

1-‘Sana her kim Muhammed Rabbini gördü diye haber verirse, yalan söylemiştir. Çünkü Yüce Allah, ‘Gözler O’nu görmez, O gözleri görür. O lâtif ve her şeyden haberdardır’³¹² ‘Bununla beraber hiçbir beşer için kabil değildir ki, Allah ona başka surette kelim söylemesin. Ancak vahiy ile veya bir hicab arkasından veyahut bir resûl gönderip de izniyle ona dilediğini vahiy etmesi müstesna. Çünkü O, çok yüksek, çok hakîmdir.’³¹³

³¹¹Dümeynî, *Hadiste Metin Tenkidi Metodları*, s. 55.

³¹²En’âm 6/103

³¹³Şûrâ 42/51

2-Her kim Hz. Peygamber'in yarın ne olacağını bildiğini haber verirse, yalan söylemiştir. Çünkü Yüce Allah, 'Hiç kimse yarın ne kazanacağını bilmez'³¹⁴ buyurmaktadır.

3-Her kim Allah Resûl'ünün (tebliğ etmesi gereken bazı hakikatleri) gizlediğini haber verirse yalan söylemiştir. Zira Yüce Allah, 'Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni duyur! Eğer bunu yapmazsan risalet vazifesini yapmamış olursun.'³¹⁵ Velâkin Resûlullah, Cibril aleyhisselâmı iki kere kendi suretinde gördü buyurmaktadır.³¹⁶

Hz. Aişe Resûlullah'ın Allah'ı gördüğüne dair işittiği rivayetleri bazı ayetlere dayanarak reddetmiş, hatta işittiği bu iddiaların, tüyelerini ürperttiğini söyleyecek kadar bu hususta ileri gitmiştir. Bu tavır ister ravinin hatası veya yanlış anlaması, isterse karıştırmak suretiyle metni tam olarak aktarmaması sebebiyle olsun, Kuran'a aykırı olmayı hadisin sahih olmamasına bir delil saydığını gösterir.³¹⁷ Verilen bu misalde olduğu gibi, Kuran'a arz uygulamasında gayet isabetli olduğu halde, çeşitli rivayetlere dayalı bazı mülâhazalarla Hz. Aişe'nin hatalı olduğunu söyleyen âlimlerimiz de olmuştur.³¹⁸

Rü'yet, ister dünyada, isterse ahirette olsun göz ile müşahede etmek anlamına gelmektedir. Diğer bir ifade ile rü'yet, gözle meydana gelen mükemmel bir inkişaf manasına gelmektedir. Buradaki mükemmel inkişaf sözünden kastedilen ise, bir şeyi duyu organı olan gözle o şeyin hakkı olan şekilde ve olduğu gibi ispat ve idrak etmektir.³¹⁹

³¹⁴Lokmân 31/34

³¹⁵Mâide 5/67

³¹⁶Buhârî, Tefsir 53/1; Müslim, İman 287

³¹⁷Dümeynî, *Hadiste Metin Tenkidi Metodları*, s. 59.

³¹⁸Hz. Aişe'nin çeşitli ayetlere dayanarak, Allah'ın görülmesi ile ilgili İbn Abbas'ın rivayetine karşı çıkması hakkında İbn Huzeyme, 'Hz. Aişe'nin nefyi bir ilme (hadise) dayanıyor değildir. Aişe, Hz. Peygamber'den, Rabbinden görmediğine dair bir şey nakletmemektedir. Kendisi bu hükme, sadece ayeti tevîl ederek varmıştır.' demiş, daha sonra Müslim şârihi Nevevî de bu değerlendirmede ona tâbi olmuştur. Konu hakkında geniş açıklamalar için bkz. Zerkeşî, age., s. 35-36.

³¹⁹Selim Özarslan, *Allah'ın Görülebilmesi/ Rü'yetullah Sorunu Ve Dirilişle İlişkisi*, F.Ü.S.E.D, Ocak 2001, cilt.11, say.1, s. 276.

‘Görme’ tamamen derûni bir tecrübe, ilâhi azametın nûrunun insan kalbinde müşâhadesi veya iman hakikatleri ile Allah’ı en iyi şekilde tanımaktır; eğer gözle görme varsa, bu muhtemelen, (yaratılmış) madde âleminde mümine sunulan Allah’ın alametlerinin görülmesinden, seyrinden başka bir şey değildir. Kuran-ı Kerim Araf Suresi 139-143 ayetlerinin bildirdiğine göre, Mûsâ, Sina dağındaki dehşete düşürücü tecellî sebebiyle, Allah’ı dünyada görmenin imkânsız olduğu hususunda iknâ oldu. Çünkü Allah maddî gözler ile değil, fakat iman hakikatleri ile görülür.³²⁰

Örnek:2: ‘Ailesinin Ağlamasıyla Ölünün Azap Çekeceği’ Rivayetine Karşı Çıkması

Başta Muvatta, Buhârî ve Müslim olmak üzere, belli başlı bütün hadis kitaplarının küçük farklarla kaydettikleri bir hadis vardır: ‘Ölü, yakınlarının kendisine ağlaması yüzünden azâba uğratılır.’

Hız. Aişe’ye Abdullah b. Ömer’in, ‘Ölü, dirinin ağlaması sebebiyle azap görür’ dediği hatırlatılınca, şöyle demiştir. ‘Allah, Ebû Abdurrahman’ı bağışlasın! Ama o, yalan söylememiş, unutmuş veya hata etmiştir. Çünkü Resûlullah (sav) bir Yahudi hanımın cenazesine uğramış ve ‘Onlar, bu cenazeye ağlıyorlar, o ise, kabrinde azap görüyor’ buyurmuştu.³²¹ Aynı şekilde Müslim, şu lafızla benzerini rivayet etmiştir: ‘Allah, Ebû Abdurrahman’a rahmet eylesin, bir şey işitmiş, tam ezberleyememiştir. Resûlullah (sav) bir Yahudi cenazesine uğramış, oradaki insanlarda ağlamaktaymış, bunun üzerine Resûlullah (sav) ‘Siz burada ağlaşıyorsunuz, o da azap çekiyor’³²² demiştir. İbn Abbas daha sonra şöyle dediğini nakletti: Size ‘Hiçbir suçlu başkasının suçunu yüklenmez...’³²³ buyuran Kur’an yeter. İbn Ebi Müleyke şöyle demiştir: ‘Yemin ederim ki İbn Ömer bu söze karşılık

³²⁰ Rü’yetullah konusunda kaleme alınan tek makale, Şiilikle ilgili bir eserin bir bölümünün tercümesinden ibarettir. Georges Vajda, *Bazı Şii-İsnâ-Aşeriyye Yazarlarına Göre Allah’ın Görülmesi (Rü’yetullah) Meselesi*, çvr. Sabri Hizmetli, AÜİFD, c.XXV, s. 371-372.

³²¹ Buhârî, Cenâiz 32; Müslim, Cenâiz 27; Muvatta, Cenâiz 37; Tirmizî, Cenâiz 25; Nesâi, Cenâiz 15

³²² Müslim, Cenâiz 25, Ayrıca Bkz. Müslim, Cenâiz 26; Nesâi, Cenâiz 15

³²³ En’am, 6/164

hiçbirşey söylemedi.³²⁴ İbn Ömer’in rivayet ettiği bu hadiste Kuran ve sünnetin açık ifadelerine aykırı düşen bir nokta vardır. Bilinmelidir ki, ailesinin ağlaması sebebiyle ölünün azap çekmesi hadisini, bir grup sahabi rivayet etmiştir. Hz. Ömer³²⁵ ve İbn Ömer³²⁶ onlardandır. Hz. Aişe ise buna karşı çıkmıştır. Onun sözü de Kuran’ın zahirine muvafıktır. Nitekim Yüce Allah ‘Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü yüklenmez’³²⁷ buyurmuştur. Aynı şekilde onun sözü, Hz. Peygamber’in bir grup ölüye ağlaması³²⁸, ölülere ağlanmasına karşı çıkmaması hakkında gelen diğer hadislerle de uygundur.

Yine Ebû Hüreyre’den gelen bir rivayette ‘Resûlullah (sav)’ın âlinden birisi vefat etmişti. Kadınlar, arkasından ağlamak üzere toplantılar. Hz. Ömer (ra), onları bundan men etmek ve geri çevirmek üzere kalktı. Resûlullah (as) müdahale edip: ‘Ey Ömer! Bırak onları, çünkü göz ağlayıcıdır, kalb ızdıraba maruzdur, (ızdırabın yaşandığı) zaman yakındır!’ buyurdular.³²⁹

Hz. Peygamber’in bu kelâmı ne zaman, nerede ve hangi mânâda irâd ettikleri ve ölünün azap çekmesinin sebepleri üzerinde her biri bir hadise dayanan pek çok görüş ve te’viller ileri sürülmüştür. İmam Buhârî bu hadisi zikrettiği başlıkta konuyu çok güzel açıklamış ve şöyle bir başlık koymuştur. ‘Hz. Peygamber (sav)’ın : ‘Ölü, ailesinin kendisine ağlamasının bir kısmından dolayı azaba uğrar’ konusu. Bu durum ölünün hayatta iken feryad ve figanla ağlama âdeti var ise böyledir. Çünkü Yüce Allah’ın şu sözü vardır: ‘Ey İman edenler kendinizi ve ailenizi cehennem ateşinden koruyunuz.’³³⁰ Hz. Peygamber (sav) de: ‘Her biriniz çobansınız ve her biriniz idaresi altındakilerden sorumlusunuz’ buyurmuştur. Ancak bir kimsenin hayatta iken ağlayıp feryat etme gibi bir âdeti yok ise bu ağlama, Hz. Aişe’nin dediği gibi olup ‘Hiçbir

³²⁴Buhârî, Cenâiz 32; Müslim, Cenâiz 23

³²⁵Buhârî, Cenâiz 33

³²⁶Buhârî, Cenâiz 32

³²⁷En’âm, 6/164

³²⁸Çeşitli kaynaklarda Allah Resûlu’nün, vefat eden oğlu İbrahime, kızı Zeyneb’den doğma torununa, Osman b. Mazûn’a, Mûte şehitlerine, Sa’d b. Ubade’ye ağladığı gibi, annesinin kabrini ziyaret ettiğinde de ağladığı rivayet edilmektedir. Bkz. Zerkeşi, *age.*, s. 40.

³²⁹Nesâi, Cenâiz 16

³³⁰Tahrîm 66/6

kimse diğere bir kimsenin günahını yüklenemez³³¹, ayetini belirtmiştir. Yine bu konuda Yüce Allah ‘Yükü (günahla) ağır gelen bir kişi onu taşımak için birisini çağırırsa onun yükünden hiçbir şey taşıtırılmaz’ buyurmuştur. Ağlamaya müsaade edilen, feryad ve figan bulunmayan ağlama şeklidir.³³² Resûlullah (as) ve Ashab-ı Kiram’ın, bazı ölüm hadiselerinden dolayı sessizce ağladıkları çoğu defa hadislerle bildirilmiştir.³³³

Örnek 3: Ebû Hüreyre (rah) ‘nin ‘Uğursuzluk Üç Şeydedir’ Rivayetine Karşı Çıkması

Bir ifadeyi anlamamanın şartlarından birisi de, söz konusu ifadenin söylenildiği ortamdaki kural ve görenekleri bilmektir.³³⁴ Resûlullah (sav) dönemindeki Arapların, bazı adetlerinin zamanla unutulması sonucunda, hadislerde bu âdetlere yapılan atıflar ve bunlarla alâkalı bilgilerin de anlaşılması zorlaşmıştır. Ayrıca bazı kelimeler kullanılmaya devam ettiği hâlde, zamanla bu kelimelerin ifade ettiği anlamlar değişmiş de olabilir. Zira insanların âdet değiştirdikleri her seferde kelime hazinesi değiştirme gibi bir tavırları yoktur.³³⁵ Bu nedenle Câhiliye kültürünün ve o günkü toplumun bilgi seviyesinin bilinmesi de hadislerin anlaşılması için önemlidir.³³⁶

Hz. Aişe dinden olmayan ya da dindenmiş gibi görünen batıl ve uğursuzluk sayılan inançlara karşı mücadele etmek, doğru olanı söylemek ve bunu rivayetleri ile belgelemekten geri durmamıştır.³³⁷

³³¹Fâtır 35/18

³³²Sofuoğlu, Sahih-i Buhârî Tercemesi, III, 1211

³³³İbn Ömer (ra) şöyle dedi: Sa’d İbni Ubâde (ra) hastalanmıştı. Resûlullah (sav) Abdurrahman İbn Avf, Sa’d İbni Ebû Vakkâs ve Abdullah İbn Mes’ûd ile birlikte Sa’d’ı ziyarete geldi. Yanına girdiğinde onu elem ve ıstırap içinde, ailesi tarafından etrafı kuşatılmış bir halde buldu. Bunun üzerine:

-Öldü mü? Buyurdu

-Hayır, Ey Allah’ın Resûlu (ölmedi), dediler. Resûlullah (sav) (Sa’d’ın bu ağır durumuna üzülererek) ağladı. Nebî (sav)’in ağladığını görünce oradakilerde ağladılar. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem: ‘Bilmez misiniz, gerçekten Allah, gözyaşı ve kalbin hüznü sebebiyle insana azâb etmez. Fakat (eliyle dilini işaret ederek) işte bunun yüzünden azâb eder veya bağışlar’ buyurdu. Bkz. Buhârî, Cenâiz 44

³³⁴Rickman, H.P., *Anlama Ve İnsan Bilimleri*, trc. Mehmet Dağ, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1992, s. 55-58

³³⁵Marc Bloch, *Tarihin savunusu ya da Tarihçilik Mesleği*, trc. Mehmet Ali Kılıçbay, Birey Ve Toplum Yay., Ankara 1985, s. 22.

³³⁶Ayhan Tekineş, *Hadisleri Anlama Problemi*, Işık Yay., İstanbul 2002, s. 240-241.

³³⁷Âşık, Hz. Aişe’nin Hadisçiliği, s. 37.

Abdullah b. Ömer (ra): ‘Hz. Peygamber (sav)’i: ‘Uğursuzluk üç şeydedir: Atta, kadında ve evde’ diye buyururken işittim’ demiştir.³³⁸ Hadisin devamında Sehl b. Said es-Sâidî (ra) ‘den gelen bir rivayette ise: ‘Eğer bir şeyde uğursuzluk olsa idi kadında, atta ve meskende olurdu’ buyurmuştur.³³⁹ Ebû Hüreyre’nin Resûlullah’ın ağzından ‘Uğursuzluk evde, kadında ve attadır.’ dediğini duyduğu zaman Aişe annemiz: ‘Kuran’ı Ebu’l-Kâsım’a indiren Allah’a yemin ederim ki Resûlullah asla böyle bir şey demedi. Fakat O, câhiliye devri insanları şöyle derler: ‘Uğursuzluk, kadında, hayvanda ve evdedir’ buyurdu dedikten sonra: ‘Yeryüzünde ve sizin başınıza gelen herhangi bir musibet yoktur ki biz onu yaratmadan önce o, kitapta bulunmasın. Doğrusu bu Allah’a kolaydır³⁴⁰, ayetini okumuş³⁴¹ ve anılan bu üç şeyi uğursuz saymanın câhiliye devrinden kalma batıl bir inanç olduğunu belirtmiştir.

Ebû Hüreyreden rivayet edilen: ‘ Uğursuzluk; kadında, evde ve attadır.³⁴², rivayetine Hz. Aişe: ‘Ebû Hüreyre iyi ezberlememiş, o girdiğinde Resûlullah (as) ‘Allah Yahûdîleri kahretsin, şöyle derler: Uğursuzluk şu üç şeydedir; evde, kadında ve atta’ buyurmuş, ama o, hadisin başını işitmemiş, sadece sonunu duymuştur.’ dedi.³⁴³

Burada Hz. Aişe’nin bir başka tenkidini görmekteyiz. Hadisin bu tarzdaki rivayeti onun Kuran’a aykırı hâle gelmesine sebep olmuştur. Bu durum da Hz. Aişe’yi rahatsız etmiş ve hadisi Resûlullah’ın sözlerine uygun düşecek şekilde tashih etmesine vesile olmuştur.³⁴⁴ Nitekim Ebû Hüreyre’den gelen bir hadiste uğursuzluğun olmadığını Hz. Peygamber’in şu sözlerinden anlıyoruz: ‘ Hastalığın (sahibinden bir başkasına) kendi kendine sirayeti yoktur, eşyada uğursuzluk yoktur. Ükey ve baykuş ötmesinde de yoktur. Safer ayında uğursuzluk yoktur. (Bunlar Câhiliye hurâfeleridir.) buyurdu.³⁴⁵

³³⁸Buhârî, Cihad 47; Müslim, Selam 115

³³⁹Buhârî, Cihad 47; Müslim, Selam 119

³⁴⁰Hâdid 57/22

³⁴¹Ahmed b. Hanbel, VI, 150, 240

³⁴²Buhârî, Nikâh 17; Müslim, Tıb 116

³⁴³Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Müsned, I, 215

³⁴⁴Dümeyni, age., s. 59.

³⁴⁵Buhârî, Tıb, 19; Müslim, Selam 103

İbnu'l-Cevzî ise, el-Müşkil adlı eserinde Hz. Aişe'nin bu itirazına karşı çıkmış ve ' Bu haberi güvenilir bir grup rivayet etmiştir, dolayısıyla Hz. Aişe'nin itirazına itimat edilmez' demiştir. Sahih görüşe göre burada ki mânâ şudur: Eğer bir şeyin, şerrinden veya uğursuzluğundan çekiniliyorsa, bu şeyler, câhiliye insanların zannettikleri gibi hastalığın başkalarına sirayet etmesi ve uğursuzluktan dolayı değil, ancak kaderin çeşitli sebeplere tesir etmesindedir.³⁴⁶ Hattâbî şöyle demektedir: 'Genel durumu itibariyle insan, oturacağı bir eve, beraber yaşayacağı bir eşe, binmek üzere bağlı tutacağı bir ata ihtiyaç duyunca, başına bazı istenmedik durumlarında gelmesi kaçınılmazdır. İşte bu nedenle içerisinde bulunduğu durumlar ve konumlar itibariyle bu şeylere bazen uğur, bazende uğursuzluk izafe edilir. Oysa bunun ikisi de, aslında Allah'ın kazasından sâdır olmaktadır.' Sonra Hattâbî şöyle demektedir: 'Nitekim şöyle denilmiştir: 'Kadının uğursuzluğu, doğurmaması; atın uğursuzluğu, üzerine Allah yolunda binilmemesi; evin uğursuzluğu ise, komşuların kötü olmasıdır.'³⁴⁷

Bahis konusu hadis, ileriki asırlarda dâhi pek çok ihtilaf ve tevellere mevzu teşkil etmiştir. Hz. Aişe'nin Ebû Hüreyre'ye müteveccih bu reddiyesini kabul etmeyenler arasında, meselâ İbnu'l-Cevzî, Kastalânî ve İbn Hacer vardır. Dayandıkları nokta, adı geçen hadisin isnadlar bakımından sağlam, başka sahabeden de aynı şekilde rivayet ediliyor olmasıdır. Meseleyi Kuran zihniyetiyle mütaala edenler ise, Hz. Aişe'nin görüşüne katılıyorlar. Şâfiî âlimlerinden Ali İbn Abdi'l-Kâfi es-Subki 'Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olanlar bulunabilir.' meâlindeki âyet muvacehesinde, uğursuzluğun, belki düşmanlık ve fitne kaynağı olan kadınlardan gelebileceğini, yoksa hükmün hepsine teşmil edilemeyeceğini belirttikten sonra şöyle demektedir: '... Bu, hiçbir âlimin söyleyeceği şey değildir. Kim böyle derse cahilin tekidir. Yağmurun yağmasını yıldızlara bağlayan kimseyi

³⁴⁶Zerkeşî, age, s. 45.

³⁴⁷Hattâbî, *Ma'âlimu's-sunen*, thk. Abdusselâm Abdüşşâfi'i Muhammed, Dâru'l- kutubi'l-ilmiyye, Beyrut 1991, IV, 218.

kâfir gören Cenab-ı Hak, herhangi bir kötülüğü, hiçbir dahli yokken, kadına yamayan kimseye ne demez!³⁴⁸

Örnek:4: Zina Çocuğunun Üç Şerliden Biri Olması

Hâkim, Müstedrek adlı eserinin ‘Kitâbu’l-İtk’ kısmında şu haberi rivayet etmiştir: Resûlullah’ın (sav): ‘ Allah yolunda (basit) bir kırbaç vermem benim için bir veled-i zina azat etmekten daha sevimlidir. ‘Veled-i zina, üç kişinin en şerlisidir’ buyurduğunu Ebû Hüreyre’nin nakletmekte olduğunu haber alınca Aişe validemiz şöyle dedi: ‘Allah Ebû Hüreyre’ye rahmet eylesin, hem yanlış işitmiş, hem de yanlış nakletmiştir. Onun ‘Allah yolunda kırbaçla dövülmem, benim için bir veled-i zina azat etmekten daha sevimlidir’ rivayetine gelince; ‘Fakat o, sarp yokuşu geçemedi. Sarp yokuşu ne olduğunu sen nereden bileceksin? O, bir boynu çözmek (köle azat etmek)’dir³⁴⁹ ayeti inince Hz. Peygamber’e şöyle denildi: ‘Ey Allah’ın Resûlü! Bizim azat edebileceğimiz kölelerimiz yok. Bizden birinin sadece, kendisine hizmet eden, işlerine koşturan siyah cariyeleri var. Eğer onlara emretsek de, zina etseler ve çocuk doğursalar; biz de onları azat etsek, ne dersiniz? diye sorulunca Resûlullah ‘Allah yolunda basit bir kırbaç vermem, benim için bir veled-i zina azat etmekten daha sevimlidir’ buyurdu. Onun ‘veled-i zina, üç kişinin en şerlisidir’ sözüne gelince; bu hadiste böyle değildir. Münafıklardan Resûlullah’a eziyet eden bir adam vardı. Resûlullah ‘Beni filana karşı kim mazur görecek’ buyurunca ona: ‘Ey Allah’ın Resûlü! Üstelik o aynı zamanda veled-i zinadır’ denilince, O ‘ üç kişinin en şerlisidir’ buyurdu. Yüce Allah ise, ‘Hiçbir günahkâr, başkasının günah yükünü yüklenmez³⁵⁰, buyurmaktadır.

El- İstizkâr sahibi İbn Abdilberr ise şöyle demektedir: ‘Veled-i zinanın üç kişinin en şerlisi olduğunu ifade eden rivayeti nakleden kimseye İbn Abbas karşı çıkmış ve şöyle demiştir: ‘Şayet o, üç kişinin en şerlisi olsaydı, annesinin recm edilmesi, onu doğuruncaya kadar ertelenmezdi.³⁵¹ İbn Abbas’ın bu düşünce tarzı

³⁴⁸Hatiboğlu, agm., s. 64-65.

³⁴⁹Beled 90/11-13

³⁵⁰Necm 53/38; En’âm 6/164; İsrâ 17/15, Zümer 39/7

³⁵¹İbn Abdilberr, *el-İstizkâr*, thk. Alî en-Necdî Nâsîf, Kahire 1973, XXIII, 175 no:34006-34007.

güzeldir. Zira eğer zina çocuğu üç şerliden biri veya ‘cennete girmeyecek’ olsaydı, onu dünyaya getirinceye kadar annesine yaşama mühleti verilmesinin bir anlamı olmaz, aksine cennet ehli olmadığı için o henüz ana rahminde iken annesinin recmedilmesi daha doğru olurdu. Hatta had cezasının günahın affi için kefareti olduğunu kabul eden görüş esas alınacak olursa çocuğun anne-babasıyla birlikte cennete girmesi söz konusu olacağından bu durum onun için daha hayırlı olurdu.³⁵²

Örnek:5: İbn Ömer’in ‘ Ölülerin İşiteceğine Dair Rivayetine Karşı Çıkması’

Buhârî, İbn Ömer (ra)’ın şöyle dediğini rivayet etmiştir: ‘Hz. Peygamber Bedir’de (müşrik ölülerin topluca gömüldükleri) çukurun başına varıp ‘Rabbinizin size vaat ettiği şeyin gerçek olduğunu gördünüz mü? Dedikten sonra ‘Sizler bunlardan daha fazla işitir değilsiniz. Fakat bunlar cevap veremezler’ buyurdu.³⁵³ Bu hâdis Hz. Aişe’ye haber verilince o : ‘Hz. Peygamber, ancak ‘Onlar şimdi benim söylediklerimin hak olduğunu biliyorlar’ demiştir dedi.³⁵⁴

Hz. Aişe’nin bu ayetle rivayetin rivayetinde hata ettiğine dair istid’ali, Allah’ın kitabına aykırı olan rivayetlerin kabul olunmayacağını ifade eden bir istidlaldir. Buna göre, Ebû Hüreyre’nin bu hadisi eksik rivayet etmesi, onu Kuran’a aykırı hale getirmiştir. Kuran’a aykırı olan bir rivayet ise o durumu sürdürürken kabul olunmaz. Meğer ki o eksiği tamamlayan ve aykırılığı gideren bir başka rivayet söz konusu olsun.³⁵⁵

Aişe (ra)’ın görüşüne göre ölen bir kimse dünyadakilerin sözlerini duyamaz. Kendi görüşünü teyit için de ‘Şüphesiz sen ölülere duyuramazsın’ ayetini delil getirir.³⁵⁶ Yine kendisine göre Efendimiz (as)’ın İbn Ömer (ra)’ın sorusuna verdiği cevabı ‘Allah’a yemin olsun ki siz söylediğimi onlardan daha iyi duyamazsınız’ şeklinde değil ‘Söylediğimin doğru olduğunu mutlaka bilmektedirler’ şeklinde olmalıdır. Kendisinin rivayetinde duyma değil, bilme/anlama vardır. Ancak onun bu görüşü ve rivayeti çoğu âlim tarafından kabul edilmemiştir. Zira Aişe (ra), bu

³⁵²Dümeynî, age., s. 57-58.

³⁵³Buhârî, Cenâiz 86

³⁵⁴Bkz. Buhârî, Cenâiz 86

³⁵⁵Kamil Çakın, *Hadisin Kuran’a Arzı Meselesi*, AÜİFD, c. XXXIV, s. 260.

³⁵⁶Buhârî, Cenâiz 86

konuşmanın yapıldığı savaşa katılmamıştır. Cesetlerin, Efendimiz (as)’ın konuşmasını duyduğunu bildiren rivayetin ravisi ise bu savaşa bizzat katılmıştır. Aişe’nin delil getirdiği ayette onun ileri sürdüğü anlamda değildir. Zira ayetin başı ve sonu, Hz. Peygamber’in davetine kulak vermeyenleri anlatmaktadır. ‘Şüphesiz sen ölümlere duyuramazsın’ ifadesi ile Hz. Peygamber’in davetine kulak vermeyenlerin hali anlatılmakta âdeti onların yaşayan ölümler olduğu ifade edilmektedir.³⁵⁷

Örnek:6: Mut’a Nikâhı

Hâkim’in Müstedrek’inde naklettiği bir habere göre, Hz. Aişe’ye mut’a nikâhı sorulunca, ‘Sizinle benim aramda Allah’ın kitabı esastır’ demiş ve şu ayeti okumuştur: ‘ O müminler ki, ırzlarını korurlar. Ancak eşleri yahut sahibi oldukları cariyeleleri bunun dışındadır ve bunlar yüzünden kötülenmezler.³⁵⁸ Artık, her kim Allah’ın kendisine verdiği eş veya cariyelemeden öteye giderse, haddi aşmış olur.’³⁵⁹ Buhârî’nin Kitab’ül- Nikâh babında İbn Abbas’tan gelen rivayete göre Peygamber (as): Hayber gazvesi zamanında mut’a nikâhını ve evcil eşeklerin yenilmesini yasak etti’ demiştir.³⁶⁰

Aişe annemizin bu güçlü ve tercihe şayan istidlal ve metoduna İbn Abbas da başvurmuştur. Nitekim mut’a nikâhının haram olduğunu ifade eden hadisleri Kuran’a arz etmekte ve ayeti ‘.... Belirlenen zamana kadar’ bölümüne gelinceye kadar okuyarak ‘onlardan faydalandığınıza mukabil, kararlaştırılmış olan mehirlerini verin..³⁶¹’ ayetiyle çelişmesinin mümkün olmadığını ileri sürmektedir.³⁶²

³⁵⁷Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarfih, çeviri, tahrir ve notlar: Abdullah Feyzi Kocaer, Hüner Yayınevi, Konya 2009, I, 323-324.

³⁵⁸Mü’minûn, 23/5-6

³⁵⁹Hâkim, Müstedrek, II, 305 Daha sonra Hâkim şöyle demiştir: ‘Bu haber, Buhârî ve Müslim’in şartlarına uygun olduğu halde nakletmemişlerdir.

³⁶⁰Buhârî, Nikâh 32 Buna benzer bir rivayet yine Ali İbn Ebî Talib’den gelmiştir. Mut’a nikâhı muayyen bir zamana bağlı olarak yapılan nikâhtır. Bu, Câhiliye devrinde yürürlükte olan nikâh şekillerinden birisidir. Bu nevi nikâhtan gâye bir zaman için kadından faydalanmaktır. Bir aile yuvası kurup ebedî yaşamak ve çocuk üreterek cemiyetin ve soyun devamına hizmet değildir. İslam’ın ilk devirlerinde bir zarûret üzerine bazı gazvelerde Mut’a nikâhına ruhsat verilmiştir. Fakat Hayber’de müsaade edilmeyip yasak edildi. Mekke’nin fethi seferinde bir daha ruhsat verilip, Vedâ Haccı’nda kesin şekilde yasaklandı. Rivayet ve yorumlar için Bkz. Sofuoğlu, Buhârî ve Tercemesi, VIII, 3936-3937.

³⁶¹Nisa 4/24

³⁶²Taberî, *Tefsir*, trc. Hasan Karakaya, Kerim Aytekin, Hisar Yayınevi, İstanbul 1996, II, 489-490.

Burada İbn Abbas ve Aişe validemiz birbirine zıt iki noktada bulunmalarına rağmen görüşlerini delillendirme hususunda her ikisinin de metodu aynı olup o da rivayet olunan Kuran'a arz etmek, ona muhalif veya muarız olanı reddetmektedir.

Buraya kadar anlatılanlardan anlaşılmaktadır ki, Kuran ile hadis birbirinin tamamlayıcısıdır ve aralarında bir ayrılık söz konusu değildir. İlk hicri asrın sonlarında ortaya çıkmaya başlayan uydurma hadisler manzumesi içerisinde, Kuran ile çelişkili rivayetler bulunabilmektedir. Bu hadislerin sahih rivayetlerden ayrılması hususunda, sahabenin de zaman zaman başvurduğu Kuran'a arz metodu faydalı olmaktadır.³⁶³

2.3.2.HADİSLERİN SÜNNETE ARZI

Diğer taraftan, hadisler kendi içerisinde de çelişkili olamazlar. Çünkü Allah'ın dinini anlatmak durumunda olan Peygamberimizin din ile ilgili açıklamalarında tutarsızlık câiz değildir. Hadislerin metin açısından sıhhatlerinin tespitinde en geçerli kaynaklardan biri, yine sünnetin kendisidir. Çünkü sahîh hadislerdeki üslûbu bilinen ve uzun yıllar insanların arasında yaşadığından; hem ibadet hem de insan ilişkilerindeki davranışları gözlemlenen Hz. Peygamber'in bu yönlerine aşina olduğunda; neleri nasıl söyleyebileceği veya yapabileceği hakkında belirgin bir kanaate ulaşılabilir. Nitekim hadis diye nakledilen bazı uydurma sözlerin; dil ve üslup özelliklerinden de anlaşılabilir. Sahîh hadislerden ayrılacağını öne süren hadis âlimleri, bu hususa işaret etmiş olmaktadır.³⁶⁴

Örnek:1: Kadın, Köpek Veya Eşegin Namaz Kılının Önünden Geçmesi

Müslim Ebû Hüreyre'den Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu rivayet etmektedir: 'Kadın, eşek ve köpek namazı bozar. Fakat (önünde) deve semerinin arka tarafındaki yaslanılan tahta parçası kadar bir şey bulunursa, bu onu korur.'³⁶⁵

³⁶³Çakın, *agm.*, s. 260.

³⁶⁴Karacabey, *Hadis Tenkidi*, s. 243.

³⁶⁵Müslim, Salât 266 Ebû Hüreyreden başka sahabeler de kadının namazı bozacağını rivayet etmişlerdir. Ebû Zerr onlardan biridir. Bkz. Müslim, Salât 265

Hz. Aişe bu haberlere itiraz etmiştir. Buhârî ve Müslim, Sahih'lerinde Mesrûktan o da Hz. Aişe'den şu haberi rivayet etmişlerdir: 'Hz. Aişe'nin yanında namazı bozan şeyler içerisinde köpek, eşek ve kadın da zikredilince şöyle dedi: 'Bizi eşeklere ve köpeklere mi benzettiniz! Allah'a yemin ederim ki, ben Resûlullah'ın kıble yönünde, sedirin üzerinde yatarken onun namaz kıldığını gördüm. Bazen ihtiyacım oluyor, Resûlullah'ı rahatsız etmemek için oturmak istemiyordum ve ayakları arasından çıkıyordum.³⁶⁶' Bu misal, Hz. Aişe'nin sözünü tercih etmeye delalet eden açık bir ifadeden yoksun olmakla birlikte, yine de onun görüşünün, daha öncelikli olduğu düşüncesiyle kabul edilebilir olduğunu göstermektedir. Zira o, Resûlullah'tan bizzat müşahede ettiği bir hususu nakletmektedir. Ayrıca, Hz. Aişe'nin hoş karşılamadığı kadının, köpek ve eşeğin seviyesine indirilmesi de, münekkidin hadisin sıhhatiyle ilgili şüphesini arttırmaktadır. Buhârî bu sebeple Sahih'inde konuyla ilgili bab başlığını 'Namaz kılan kişinin önünden geçen herhangi bir şey, onun namazını bozmaz diyen kimse'³⁶⁷ şeklinde koymuştur.

İmam Nevevî bu konuda şöyle demektedir: 'İmam Malik, İmam Ebû Hanife, İmam Şafi ve eski ve yeni âlimlerin çoğunluğu ne bu sözü edilen şeylerin ne de başka şeylerin namaz kılanın önünden geçmesiyle namazın bozulmayacağını söylemişlerdir.

Bu hadisteki namazı kesmekten maksat, bu şeylerin namaz kılanın önünden geçmesiyle namaz kılanın kalbini meşgul etmesidir. Yoksa namazı bozması değildir.³⁶⁸

Örnek:2: Ebû Hüreyre'nin Cünüp Olarak Sabahlayanın Oruç Tutamayacağına Dair Görüşüne İtirazı

Ebû Bekir b. Abdurrahman anlatıyor: 'Ebû Hüreyre'nin, 'Cünüp olarak sabahlayan oruç tutmasın' dediğini işittim ve bunu babam Abdurrahman b. el-Haris'e anlattım. Babam kabul etmedi ve konuyu araştırmak üzere birlikte Aişe ve Ümmü

³⁶⁶ Buhârî, Salât 105; Müslim, Salât 270; Başka rivayetler için Bkz. Buhârî, Salât 103,104

³⁶⁷ Buhârî, Salât 105

³⁶⁸ Sahih-i Muslim Muhtasarı, çeviri, tahrir ve notlar: Abdullah Feyzi Kocaer, Hüner Yayınevi, Konya 2013, I, 276.

Seleme'ye gittik ve babam durumu Aişe ve Ümmü Seleme'ye sordu. Her ikisi de Hz. Peygamber'in ihtilam dışında cünüp olarak sabahladığını sonra orucuna devam ettiğini söylediler. Daha sonra babamla birlikte Mervan'ın huzuruna çıktık. Babam olayı anlattı. Mervan, Ebû Hüreyre'ye git ve ona bunu mutlaka söyle, dedi. Ebû Hüreyre'ye gittik. Abdurrahman durumu anlatınca o, 'Bunu size Hz. Aişe ve Ümmü Seleme mi söyledi? Diye sordu. Evet, cevabını alınca da, 'Onlar bu konuyu daha iyi bilirler' dedi. Bunun üzerine Ebû Hüreyre, kendisinin bu sözü bizzat Hz. Peygamber'den değil, Fadl b. Abbas'tan işittiğini söyledi ve bunun sonucunda Ebû Hüreyre kendi görüşünden vazgeçti.³⁶⁹ Ebû Hüreyre'nin, ed-Fadl b. Abbas'tan, bu tek hadisten başka herhangi bir şey rivayet ettiğini bilmiyoruz.³⁷⁰

Buhârî ve Müslimdeki rivayetlerde Aişe validemiz şöyle demiştir: Resûlullah (sav)'in, ailesiyle ilişkide bulunup cünüp olarak sabahladığı olurdu. Sonra yıkanıp orucunu tutardı.³⁷¹

Bu hadiste, sahabenin metin tenkidi yaptıkları, başkasından işittikleri rivayetleri konuyla ilgili şahıslara sorarak araştırdıkları açıkça görülmektedir. Nitekim Abdurrahman b. El-Haris, bu konuda Ebû Hüreyre'den farklı bir bilgiye sahip olduğunu anlayınca, Hz. Peygamber'in kendisine ulaşmayan, konuyla ilgili başka açıklamalar yapmış olabileceği düşüncesiyle, Ebû Hüreyre'den işittiğiyle yetinmeyerek, işin doğrusunu öğrenmek üzere derhal Resûlullah'ın hanımlarına gitmiştir. Ebû Hüreyre ise; görüşünün yanlış olduğunu anlayınca hatasında ısrar etmemiş, müminlerinin annelerinin konuyu daha iyi bildiği düşüncesiyle, kendisinin de hadisi bizzat Resûlullah'tan işitmediğini zikrederek rivayet aldığı şahsın Fadl olduğunu açıklamıştır. Hz. Peygamber'den bizzat işiten, ona yakın ve konuyla ilgili

³⁶⁹Buhârî, Savm 22; Müslim, Sıyâm 75

³⁷⁰Zerkeşî, age., s. 67.

³⁷¹Buhârî, Savm 22,25; Müslim, Sıyâm 76; Rivayetler, gusül abdesti alması gerektiği halde, sabaha kadar yıkanmayan kimsenin yıkandıktan sonra oruç tutup tutamayacağı, daha doğrusu orucuna devam edip edemeyeceği konusuna açıklık getirmektedir. Sahurdan evvel veya sonra ihtilâm olan kimsenin sabah olduktan sonra yıkanıp oruç tutabileceği bilinmektedir. Bu rivayetlerde, Hz. Peygamber'in ihtilâm olduğu için değil, cinsel ilişki sonucu cünüp olarak bazen sabahladığı ve yıkanıp orucuna devam ettiği bildirilmektedir. Vâlidelerimizin, üzerine basa basa Hz. Peygamber'in ailesiyle ilişkiden dolayı cünüp olarak sabahladığına dikkat çekmeleri, bu konuda kimsenin zihninde herhangi bir şüphe kalmamasını sağlamak içindir. Bazı hallerde itiraz edilemez delillere ihtiyaç duyulur. Bkz. İmâm Nevevî, Riyâzû's-Sâlihîn, tercüme ve şerh: M. Yaşar Kandemir, Erkam Yay., İstanbul 2010, V, 520.

bir kimsenin rivayet ettiği hadis, başkalarından rivayet eden kişinin sözünden kabule daha layıktır. Zira başkasından rivayet eden kişi, bu hükmü ayrı bir metinden çıkarmış ve bu konuda Rasulullah'ın son hükmünü bilememiş olabilir. şu halde sahabenin Hz. Aişe ve Ümmü Seleme'nin rivayetlerini tercih etmeleri, diğer sahabilerden söz konusu hususu daha iyi bilmeleri, Resûlullah'ın yakınında bulunmaları ve Peygamber'in hanımlarından başkasının bilemeyeceği hususlara muttali olmalarından dolayıdır.³⁷²

Örnek:3: Hz. Peygamber'in Koyunun Kol kemiğinin Etini Sevdine Dair Rivayetlere İtirazı

Buhârî'nin rivayetine göre Ebû Hüreyre şöyle demiştir: 'Hz. Peygamber ile birlikte bir davetteydik. Kendisine et olarak bir koyunun kolu ikram edildi. O, onu severdi ve onu dişleriyle sıyardı.³⁷³

Tirmizî, 'Bu babda İbn Mesud, Aişe, Abdullah b. Ca'fer ve Ebû Ubeyde'den de rivayetler vardır.' Dedikten sonra, bu 'hasen-sahih bir hadistir' demiştir.³⁷⁴

Ahmed b. Hanbel'in Ebû Hüreyre'den naklettiği rivayette ise kısaca, 'Resûlullah koyunun kolunu severdi.' demiştir.³⁷⁵

Tirmizî'nin, Abdullah b. Zubeyr vasıtasıyla Hz. Aişe'den naklettiği bir rivayette Hz. Aişe buna şöyle itiraz etmiştir: ' (Aslında) Resûlullah'ın en sevdiği et, koyun kol kemiğinin eti değildi. Fakat o, eti ancak ara sıra bulabiliyordu ve bu nedenle de onu yemede acele adardı. Ziya burası koyunun en kıvamında pişen yeridir.'³⁷⁶

Örnek:4: Hz. Peygamber'in Zilhicce Orucu Tuttuğuna Dair Rivayetlere Karşı Çıkması

³⁷²Dümeyni, age., s. 72-73.

³⁷³Buhârî, Enbiya 3; Bu rivayeti Müslim, Tirmizî ve İbn Mace Ebû Hüreyre'den rivayet etmişlerdir. Bkz. Müslim, İman 327, Tirmizî, Et'ime 33; İbn Mace, Et'ime 28.

³⁷⁴Bkz. Sünen-i Tirmizî Tercemesi, mütercim: Osman Zeki Mollamehmetoğlu, Yunus Emre Yayınevi, İstanbul, ty., III, 312 .

³⁷⁵Ahmed, Müsned, I, 394, 397

³⁷⁶Tirmizî; 'Bu hadis hasendir, onu sadece bu tarikten bilmekteyiz' demiştir. Bkz. Mollamehmetoğlu, *Tirmizî Tercemesi*, III, 313.

Ebû Dâvûd ve Nesâî, Huneyde b. Hâlid'den, o da hanımından Hz. Peygamberin bazı hanımlarının şöyle dediklerini rivayet etmişlerdir: 'Hz. Peygamber, Zilhicce'den dokuz günü, Aşure günü, her aydan üç gün, her ayın ilk pazartesi ve Perşembe günü oruç tutardı.'³⁷⁷

Nitekim Müslim ve üç Sünen sahipleri el-Esved'den Hz. Aişe'den rivayet ettiği şu hadisi nakletmişlerdir: 'Resûlullah'ın Zilhicce'den on gün oruç tuttuğunu asla görmedim.'³⁷⁸

Nevevînin açıklamasına göre, ulemâ şöyle demiştir: 'Bu hadis, Zilhiccenin on gününde oruç tutmanın mekruh olduğunu ilham etmektedir. Buradaki on'dan murad, Zilhicce'nin evvelinden itibaren dokuz gündür. Bu günlerde oruca teşvik eden rivayetler vardır, öyle ise sadedinde olduğumuz hadis te'vile muhtaçtır. Zira Zilhicce'nin ilk dokuz gününde oruç tutmak mekruh değil, bilakis şiddetle müstehabtır. Bilhassa, dokuzuncu günü ki Arefedir. O gün oruç tutmanın fazileti ile ilgili pek çok hadis vardır. Öyleyse Hz. Aişe'nin 'Bu on günde oruç tutmadı' sözü te'vile muhtaçtır. Resûlullah'ın ya hastalık, sefer gibi bir sebeple oruç tutmadığına veya oruç tuttuğu halde Hz. Aişe'nin görmemesi, Hz. Peygamber'in oruç tutmadığına delil olamaz. Ahmed İbn Hanbel'den kaydettiğimiz rivayet de bu te'vili desteklemektedir. Müsneddeki rivayete göre Hafsa validemiz şöyle söylemiştir: 'Dört şey vardır ki Resûlullah (yaşadığı müddetçe) şu dört şeyi hiç bırakmadı. 1- Aşure orucu 2- Zilhicceden on gün 3- Her aydan üç gün 4- Sabah namazından önceki iki rekeat'³⁷⁹

Bazı hadis hafızları şöyle demişlerdir: 'Hz. Peygamber'in orucunu Hz. Aişe'nin de bilmemesi ihtimal dâhilindedir. Çünkü o, günlerini dokuz hanım arasında paylaşıyordu ve belki de onun oruçlu olduğu günler Hz. Aişe'ye denk gelmemiştir. Şu hâlde, iki rivayetin uzlaşması bakımından hadisi 'biz görmedik'

³⁷⁷Ebû Dâvûd, Savm 61; Nesâî, Sıyâm 83

³⁷⁸Müslim, İtikâf 9; Tirmizî, Savm 50; Ebû Dâvûd, Savm 62; İbn Mâce, Sıyâm 39

³⁷⁹İbrahim Canan, *Kütüb-ü Sitte*, Akçağ Yayınevi, Ankara 1995, IX, 472.

şeklinde okuman gerekir. Şu kadar var ki, Hz. Peygamber'in oruç tuttuğundan bahseden hadis, tutmadığını belirten hadisten daha evladır.³⁸⁰

Örnek:5: Hz. Peygamber'in Ayakta Bevlettiğine Dair Rivayetine Karşı Çıkması:

Tirmizî, Nesâî ve İbn Mâce'nin rivayet ettiklerine göre Hz. Aişe şöyle demiştir: 'Her kim size Resûlullah'ın ayakta bevlettiğini haber verirse, onu tasdik etmeyin. Zira Resûlullah ancak oturarak bevlediyordu.'³⁸¹

Buhârî ve Muslim'in Sahihlerindeki rivayetlerde ise Huzeyfe Hz. Peygamber'in ayakta bevlettiğini rivayet etmiş.³⁸² Bazı âlimler ise, iki rivayetin arasını uzlaştırmışlardır. Çünkü Hz. Aişe'nin rivayet ettiği hadisteki nefy, genellikle ve devamlı yaptığını gösteren kâne sîgasıyla varit olmuştur. Huzeyfe'nin hadisinde ise kâne yoktur. Bu ise, bir kere de olsa, bir fiilin kesin olarak yapıldığını gösterir.³⁸³

Örnek:6: İbn Abbas'ın Kurban Gönderenin de İhramlı Gibi Olduğu Görüşüne Karşı Çıkması

Amra bint Abdurrahman'dan bir rivayete göre Ziyad b. Ebû Süfyan Hz. Aişe'ye şöyle yazmıştır: 'Abdullah b. Abbas; 'Kim hac için önceden kurban gönderirse kesilinceye kadar hacıya haram olan hususlar ona da haram olur', dedi. Ben de kurbanımı önceden gönderdim. Bu hususla ilgili emrini bana yaz.' Amra devamlı şunları nakletti: Aişe 'İbn Abbas'ın dediği gibi değil, 'Ben Resûlullah'ın önceden göndereceği kurbanı kendi elimle işaretledim, sonra Resûlullah da işaretledi

³⁸⁰Zerkeşi, age., s. 58.

³⁸¹Nesâî, Tahâre 25; İbn Mâce, Tahâre 14; Tirmizî, Tahâre 8; 'Aişe'nin hadisi bu babta rivayet edilen hadislerin en hasen ve en sahihidir.' demiştir. Tirmizî'nin bu sözden kastı, Bu hadisin en az zayıf olduğunu ve bu babta rivayet edilen diğer hadislere tercih edildiğini belirtmektedir. Bu babta Ömer, Büreyde ve Abdurrahman bin Hasene'den hadis rivayet edilmiştir. Bkz. Mollamehmetoğlu, *Tirmizî Tercemesi*, I, 31.

³⁸²Muslim, Tahâre 73-74; Buhârî, Vudû 65 Huzeyfe şöyle söylemiştir: Peygamber bir kere Ensar'dan bir kavmin süprütülüğüne vardı da ayakta dikilerek işedi. Bende O'na bir miktar su götürdüm, kendisi onunla abdest aldı.

³⁸³Zerkeşi, age., s. 53.

ve babamla birlikte Mekke'ye gönderdi. Kurban kesilinceye kadar Allah'ın ona helal kıldığı hiçbir şey Resûlullah'a haram olmadı.³⁸⁴

Beyhakî Sünen'inde Şuayb'ın şöyle dediğini rivayet etmiştir. Zuhri şöyle dedi: 'İnsanlardan bu konudaki kapalılığı ilk önce gideren ve onlara bu husustaki Sünnet'i açıklayan kişi, Hz. Peygamber'in eşi Hz. Aişe'dir. (Zuhri dedi ki:) Bana Urve (b.- ez-Zubeyr) ve Amra (bint Abdurrahman b. Sa'd b. Zurâre), Hz. Aişe'nin şöyle dediğini haber vermişlerdir. 'Hz. Peygamber'in kurbanlarının bağlarını ben kendim büküyordum ve o Medine'de ikâmet ettiği hâlde kurbanını boyun halkası takılmış olarak gönderiyordu, ama kurban kesilinceye kadar hiçbir şeyi yapmaktan kaçınıyordu.' Hz. Aişe'nin bu sözü kendilerine ulaşınca, insanlar onun bu görüşünü alıp amel ettiler, İbn Abbas'ın fetvasını ise terk ettiler.' Beyhaki diyor ki: 'Mesrûk ve el-Esved de Hz. Aişe'den bu anlamda haberler rivayet etmişlerdir.'³⁸⁵

Câbir'den bunun aksi rivayet edilmiştir³⁸⁶ denilecek olursa, Tahâvî Ma'ânî'l-Âsâr adlı eserinde Abdumelik b. Câbir'den, o da Cabir b. Abdullah'tan onun şöyle dediğini nakletmiştir: 'Hz. Peygamber'in yanında oturmaktaydım. Bir de o, gömleğini göğüs kısmından yırttı ve ayak tarafından çıkarttı. Bunu gören topluluk, Hz. Peygamber'e bakınca, o şöyle buyurdu: 'Ben gönderdiğim kurbanlarının boyunlarına bugün halkalarının takılıp, şu şu yerde onlara kurbanlık nişanının yapılmasını emretmişim, fakat daha sonra onu unutmuş ve bu gömleğimi giymişim. Dolayısıyla (unutarak giydiğim) bu gömleğimi, başımdan çıkarmam olmazdı. (Bilindiği gibi) o, kurbanlarını (Mekke'ye) göndermiş, kendisi ise, Medine'de kalmıştı.'³⁸⁷

Tahâvî der ki: 'Hz. Aişe'den zikrettiğimiz bu rivayetler tevâtür derecesinde birçok tarikten gelmiştir ki, Câbir hadisine aykırı olarak, Hz. Aişe'den başka kimsenin haberi bu derecede tevatüre sahip değildir. Hz. Aişe'nin bu hadisinin isnadı

³⁸⁴Buhârî, Hac 110; Müslim, Hac 369,370; İbn Mâce, Menâsik 94

³⁸⁵Beyhakî, Sünen, V, 234; Zerkeşi, age., s. 73-74.

³⁸⁶Hz. Câbir anlattığına göre: 'Ashab'tan Medine'de Hz. Peygamber (as) ile kalanlardan bir kısmı Kâbe'ye kurbanlıklar göndermiş, bunlardan dileyen ihrama girmiş, dileyen de girmemiştir. Bkz. Nesâî, Hac 71

³⁸⁷Tahâvî, *Şerhu ma'ânî'l-âsâr*, thk. Muhammed Zuhri en-Neccâr, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1987, II, 264.

sahihidir ve bu hususta ilim ehli arasında hiçbir görüş ayrılığı yoktur ve (akıl destekleyeceği) görüş ve mânâ da bu yöndedir.³⁸⁸

Bu örnekte olayı yaşayan kimse başkasından daha iyi bileceği için onun sözünü tercih etme kaidesi geçerlidir. Nitekim Aişe validemiz kendi eliyle Resûlullah'ın kurbanlarını işaretlediğini, sonra Hz. Peygamber'in onları Mekke'ye gönderdiğini ve ona hiçbir şeyin haram olmadığını ifade etmektedir. Olayı yaşayan kimsenin rivayetinin tercih edilmesinin gerekliliğinde şüphe yoktur. Zira o bizzat yaşadığı, gördüğü bir olayı haber vermektedir. Ziyad b. Ebû Süfyan'ın Aişe'nin rivayetini öğrenmeye önem vermesi ve onu karşı görüşü temsil eden İbn Abbas'ın sözüne tercih etmesi bizim görüşümüzü desteklemektedir.³⁸⁹ Bu fetvayı terk edenler arasında Hanefi İmamları ve İmam Malik de bulunmaktadır.³⁹⁰

2.3.3. HADİSLERİN HADİSLERE ARZI

Hz. Aişe'nin metin tenkidinde başvurduğu bir diğer yöntem de, duyduğu bir hadisi, bildiği veya bizzat işittiği lafızla karşılaştırması, âdeta onun bu şekilde bir sağlamasını yapmasıdır. Kaynaklarımızdaki rivayetlerden, onun bu yöntemi şu şekillerde uyguladığı anlaşılmaktadır:

1- Nakledilen hadisi bizzat kendisi de işittirmiştir ve sorulan hadisi ya aynen onaylar ya da hafızasındaki lafza arz eder.

2- Rivayet edilen hadisi onayladıktan sonra, şayet yanlış anlaşılırsa, Hz. Peygamber'in kasdını izah eder.

3- Nakledilen rivayeti, konuyla ilgili ve daha güçlü gördüğü başka bir hadise arz eder. Ebu Hureyre'nin naklettiği 'Vitr kılmayanın namazı yoktur' rivayetini, beş vakit namaz hakkındaki başka bir hadise arz etmesinde olduğu gibi.

4- Nakledilen hadiste gördüğü eksikliği, kendi bildiği hadiste mevcut bir ziyade ile tamamlar. Burada ise iki ihtimal söz konusudur:

³⁸⁸Tahâvî, *Şerhu ma'âni'l-âsâr*, II, 266.

³⁸⁹Dümeynî, age., s. 79.

³⁹⁰Hatipoğlu, agm., s. 68.

a- Haberde gerçekten yanlış anlama, yanlış aktarma veya yanlış bir çıkarım yahut herhangi bir eksiklik vardır ve o hadisin doğrusunu, tamamını rivayet eder ve bu tür düzeltmelerde bazen hadisi bizzat işittiğini belirtir.

b- İşittiği haberin o haliyle Hz. Peygamber'den sadır olamayacağını, rivayet edenlerin eksik işittiklerini veya yanlış naklettiklerini düşünür ve kendi yorumuyla Hz. Peygamber'in söylemiş olabileceği doğru metni ortaya çıkarmaya çalışır. O, bu tür izah ve düzeltmelerinde âdeta şöyle demektedir: 'Benim yakından tanıdığım Allah Resûlü böyle bir şey dememiştir, O (a.s), dese-dese, ancak şöyle söylemiş olabilir.'

Hemen belirtelim ki, gerek geçmişte ve gerekse günümüzde bazı ilim adamları Hz. Aişe'nin bu şekilde yorumla te'vil cihetine gittiğini söylemişlerdir. Hz. Aişe'nin de, tespit ettiği yanlışları düzeltirken, zaman zaman bu yöntemle hadisleri izah etmeye çalışması gayet tabiidir. Ancak, onun bu izahları, Hz. Peygamber'den işitmiş olması kadar, şahsi yorumu olması da bir ihtimaldir. Özellikle aynı hadis hakkında ondan farklı izahların gelmiş olması veya ona atfen bazı haberlerin nakledilmesi, ikinci ihtimali biraz daha kuvvetlendirmektedir. Netice olarak biz, Hz. Aişe'nin düzeltmelerinde, söz konusu ihtimalin göz önünde bulundurulması gerektiği kanaatindeyiz.³⁹¹

Örnek:1: Ebû Hüreyre'nin Naklettiği 'Vitr Kılmayanın Namazı Yoktur.' **Rivayetine Karşı Çıkması**

Taberâni el- Evsat'ta Ebû Hüreyre'den şu haberi rivayet etmiştir: 'Resûlullah, 'Vitr kılmayanın namazı yoktur.' Bu haber Hz. Aişe'ye ulaştınca, bunu Ebu'l-Kâsım'dan kim işitmiş. Aradan uzun zaman geçmediği gibi, unutmadık da. Ebûl-Kasım ancak şöyle buyurmuştur: 'Kim kıyamet gününde, abdestine, vakitlerine, rükû ve secdelerine riayet ederek, onlardan herhangi bir şey eksiltmeden beş vakit namaz ile gelirse, Allah'ın ona azap etmeyeceğine dair ahdi vardır. Kim de onlardan

³⁹¹Zerkeşi, age., s. 197-202.

eksilterek gelirse, Allah'ın ona bir ahdi yoktur, dilerse ona merhamet eder, dilerse azap eder.³⁹²

Örnek:2: Ebû Hüreyre'nin Şiir İle İgili Rivayetini Düzeltmesi:

Ebû Hüreyre'den rivayet edildiğine göre Hz. Peygamber: 'Sizden birinin karnının irin ve kan ile dolması, şiir ile dolmasından daha hayırlıdır' demiştir.³⁹³ Hz. Aişe, Ebû Hüreyre'nin hadisi aklında tutamadığını, hâlbuki Hz. Peygamber'in 'Sizden birinin karnının irin ve kan ile dolması, hicvolunduğum şiirlerle dolmasından daha hayırlıdır.' buyurduğunu beyan etmiştir.

Aslında şiir Arapların büyük değer verdikleri bir sanat dalıdır. Bir kabilede iyi bir şair çıktığında kabile için bu övünç meselesi olur, hatta diğer kabiledelikler kendilerini kutlayıp tebrik ederdi. O dönemde bir şairin kabilesini şiiri ile savunması bir savaşçının silahıyla savunmasından daha etkiliydi. Şair değersiz bir kimseyi övdüğünde bu kimse toplum nazarında yükselir, değerli bir kimseyi yerdiğinde bu kimsenin değeri beş paralık olurdu.³⁹⁴ Hz. Enes (ra) anlatıyor: Resûlullah (as) Kaza Umresi sırasında Mekke'ye girdiği zaman şâiri Abdullah İbni Ravâha, önünde yürüyor ve şu şiiri okuyordu:

'Ey kâfir çocukları (Resûlullah'a) yol açın!
Bugün ona gelen vahiy adına, size,
Öyle bir vururuz ki, tepenizi yerinden uçurur,
Ve dostu dostuna unutturur.'

Bunu gören Hz. Ömer, 'Ey İbnu Ravâha! Sen Resûlullah (sav)'ın önünde ve Allah'ın harem bölgesinde şiir mi okuyorsun?' dedi. Ancak Resûlullah: 'Ey Ömer bırak onu. Onun şiirleri, Mekkeli kâfirlere okdan daha çabuk tesir eder' diyerek müdahale etti.³⁹⁵

³⁹²Benzer rivayetler için Bkz. Abdurrezzâk, Musannef, III, 5-6; İbn Ebî Şeybe, Musannef, II, 91-92

³⁹³Buhârî, Edeb 92; Müslim, Şiir 7; Tirmizî, Edeb 71; Ebû Dâvûd, Edeb 95; Buhârî, Ebû Hüreyre'den ve İbn Ömer'den gelen iki rivayeti de 'Şiirin İnsan Üzerine, Onu Allah'ı Anmaktan, İlim'den Ve Kuran Okumaktan Men Edecek Derecede Gâlib Olmasının Mekruhluğu' babında zikretmiştir.

³⁹⁴Kocaer, *Sahih-i Buhârî Muhtasarı*, II, 404.

³⁹⁵Canan, *Kütüb-i Sitte*, VIII, 191.

Şerid b. Süveyd (ra) şöyle demiştir: ‘Bir gün Resûlullah (sav)’in terkisinde idim. Kendisi bana ‘Ümeyye b. Ebî Salt’ın şiirlerinden yanında bir şeyler var mı?’ buyurdu. ‘Var’ dedim. ‘Söyle’ buyurdu. Kendisine bir beyit okudum; ‘Devam et’ buyurdu. Bir beyit daha okudum ‘Devam et’ buyurdu. Neticede kendisine yüz beyit okudum.³⁹⁶

Ubey İbn Ka’b (ra), Resûlullah’ın: ‘Şüphesiz şiirin bir kısmında hikmet vardır’ buyurmuştur.³⁹⁷ Ebû Dâvud da İbn Abbas’tan yapılan bir rivayet şöyledir: Resûlullah (as) bir bedevi geldi. (Dikkat çekici bir üslupla) konuşmaya başladı. Efendimiz (as): ‘Şurası muhakkak ki beyanda sihir vardır, şurası da muhakkak ki şiirde de hikmetler vardır³⁹⁸’ buyurdu.

Hiz. Berâ (ra) anlatıyor: ‘Resûlullah (sav), Kureyza günü, (şâiri) Hassan İbn Sâbit’e: ‘Müşrikleri hicvet, zirâ Cebrail seninle beraberdir’ dedi.³⁹⁹ Bu rivayet müşrikleri hicvetmenin meşru olduğunu göstermektedir.

Burada Hiz. Aişe, Ebû Hüreyre’nin Resûlullah’ın sözünü ezberinde tam olarak tutamadığını ileri sürerek yasak edilen şiiri Hiz. Peygamber’i hicveden şiirlere tahsis etmektedir. Çünkü Hiz. Peygamber, Mescid-i Nebevi’de şiir okuyan şairleri dinlemiş, onlara dua etmiş ve hatta birine hırkasını giydirmişti. Ebû Hüreyre’nin rivayeti, Resûlullah’ın açıkça bilinen sünnetine uygun düşmüyor. Hiz. Aişe ise, yerilmiş olan şiirin Hiz. Peygamber’in hicvedildiği şiirler olduğunu beyan etmiştir.⁴⁰⁰

Örnek:3: İbn Mesud’un Bir Rivayetinin Yanlış Anlaşılmasına Karşı Çıkması

Ebû Musa’dan rivayetle Hiz. Peygamber (sav): ‘ Her kim Allah’la kavuşmayı severse, Allah da ona kavuşmayı sever. Her kim de Allah’a kavuşmayı sevmezse, Allah’da onunla buluşmayı istemez’ buyurmuştur.⁴⁰¹ Bu hadisin daha uzun bir şekli Buhârî’de şöyle yer alıyor. Ubâde b. es-Sâmit (ra)’den Efendimiz (sav): ‘ Her kim

³⁹⁶Müslim, Şiir 1

³⁹⁷Buhârî, Edeb 90; Tirmizî, Edeb 69; İbn Mâce, Edeb 41; Ebû Dâvud, Edeb 95

³⁹⁸Ebû Dâvud, Edeb 95; Tirmizî, Edeb 63

³⁹⁹Buhârî, Edeb 91, Meğazi 30

⁴⁰⁰Dümeynî, age., s. 92-93.

⁴⁰¹Buhârî, Rikak 41, Ayrıca diğer rivayetler için Bkz. Müslim, Zikir Dua 5; Nesâi, Cenâiz 10

Allah'a kavuşup görmeyi arzu eder severse, Allah da ona kavuşup görmeyi sever. Her kim de kavuşmaktan hoşlanmazsa, Allah da ona kavuşmaktan hoşlanmaz. Aişe yahûd Hz. Peygamber'in hanımlarından biri:

(Ya Resûlullah)! 'Bizler ölümden elbet hoşlanmayız' dediler. Peygamberimiz hanımlarına: 'Ölüm sizin bildiğiniz gibi değil, lâkin bu şöyledir: Mü'mine ölüm hâli gelince, Allah'ın o kuldand hoşnudluğu, Allah'ın ikram ve ihsânı ile müjdelenir. Bu müjde üzerine artık mü'mine (ölüm gibi) kendisini karşılayacak hâllerden daha sevimli bir şey olamaz. O anda mü'min Allah'a kavuşmayı arzu edip ister. Allah da mü'min kuluna kavuşmayı sever. Fakat kâfir öyle değildir. Ona ölüm hâli hazır olduğunda, Allah'ın azabı ve ukûbeti müjdelenir. O anda kâfire, önündeki ölüm gibi hâllerden daha çirkin bir hâl olamaz. Bu suretle kâfir, Allah'a kavuşmayı fenâ görür, Allah da onunla buluşmayı çirkin görür.⁴⁰²

Ebû Mansûre el-Bağdâdî, Ebû Atiyye'nin şöyle dediğini rivayet etti: Mesrûk ile birlikte Hz. Aişe'nin yanına girdik. Mesrûk ona, İbn Mesud'un, 'Kim Allah'a kavuşmayı isterse, Allah da ona kavuşmayı ister. Kim de Allah'a kavuşmayı istemezse, Allah'da ona kavuşmayı istemez' diyor (ne dersin) dedi. Hz. Aişe: 'Allah Ebû Abdurrahmana rahmet eylesin. O size hadisin evvelini haber vermiş, siz de ona haberin son kısmını sormamışsınız. Yüce Allah bir kulun hayrını dilediği zaman, ölümünden bir yıl önce o kişiyi muvaffak kılacak ve yönlendirecek bir melek gönderir. Öyle ki, insanlar 'Filan ne kadar da hayır üzere öldü' derler. Ölüm gelip de o, cennetteki sevabını görünce, ruhunu hemen teslim eder veya canı birden çıkar. İşte bu onun Allah'a kavuşmayı, Allah'ında ona kavuşmayı istedikleri zaman gerçekleşir. Fakat Allah, bir kulun şerrini dilerse, ölümünden önce o kişiye de bir şeytan görevlendirilir ve o onu fitneye düşürür. Öyle ki, insanlar, 'Filan ne kadar da şer üzere öldü' derler. Nihayet ölüm gelip de, kendisine gelecek azabı görünce, can

⁴⁰² Buhârî, Rikâk 41; Hattabî şöyle dedi: Allah'a kavuşmak birkaç vech üzeredir. Bunlardan biri 'Allah'ın huzuruna çıkmayı yalan sayanlar, gerçek en büyük ziyâna uğramışlardır...' (En'am, 6/31, Yunus, 10/45) kavlinde ki gibi, öldükten sonra dirilmek manasındır. Biri de 'Kim Allah'a kavuşmayı umarsa, şüphe yok ki, Allah'ın ta'yin ettiği o vakit, herhâlde gelecektir...' (Ankebût, 29/5) kavlinde ki gibi, ölüm manasındır. İbnü'l-Esîr en- Nihaye'de: 'Burada Allah'a kavuşmaktan murad, ahret yurduna dönmek ve Allah katındakileri istemektir; bununla garaz ölmek değildir, çünkü ölümden herkes hoşlanmaz' demiştir. (Aynî) Yukarıda ki rivayet ve açıklamalar için Bkz. Sofuoğlu, Buhârî, XIV, 6428

çekişmeye başlar. İşte bu da onun, Allah'a, Allahın da ona kavuşmayı istemedikleri zaman gerçekleşir' dedi.⁴⁰³

Örnek:4: Cenazeye Katılmak

İbn Ömer'e Ebû Hüreyre, cenazenin beraberinde giden kimse için bir kırat ecir vardır diyor, denildi. İbn Ömer: 'Ebû Hüreyre bize (hadis rivayet etmeyi) çoğalttı, dedi. Fakat Aişe, Ebû Hüreyre'yi tasdik etti ve 'Ebû Hüreyre'nin söylemekte olduğu hadisi ben de Resûlullah'tan işittim' dedi. Bunun üzerine Abdullah İbn Ömer: 'Yemin olsun ki, biz pek çok kıratlardaki sevabı almakta kusur ettik' dedi.⁴⁰⁴

Müslim'deki bu konuyla ilgili rivayet ise şöyledir: Abdullah b. Ömer şöyle demiştir: 'Ebû Hüreyre'nin söylediklerini duymuyor musun? Kendisi Resûlullah'ı (sav) 'Kim, cenazenin evinden cenaze ile birlikte çıkar ve cenaze namazını kılar defnedilene kadar cenazeye beraber giderse o kimseye iki kırat sevap vardır. Bir kırat Uhud dağı kadardır. Kim de cenaze namazını kılar da geri dönerse Uhud dağı kadar sevab alır' diye buyururken işitmiş. Bunun üzerine Abdullah b. Ömer (rah), Ebû Hüreyre'nin söylediklerini sorup vereceği cevabı kendisine bildirmesi için Habbâb'ı Aişe'ye gönderdi. Bu sırada Abdullah b. Ömer mescide bir avuç çakıl taşı alıp elinde evirip çevirmeye başladı. Sonunda gönderdiği elçi döndü ve 'Aişe, Ebû Hüreyre'nin doğru söylemiş olduğunu söyledi' dedi. Bunun üzerine Abdullah b. Ömer elindeki çakılları yere çarptı ve : 'Öyleyse kırat sevablarımızdan pek çoğunu kaybettik' dedi.⁴⁰⁵

Nesâî'nin kaydettikleri hadisler de Ebû Hüreyre (ra)'yi destekler mahiyettedir. Berâ b. Âzîb (rah)'den Resûlullah şöyle buyurdu: 'Namaz kılincaya kadar, cenazeyi takib eden, bir kırat ecir alır. Defnedilinceye kadar cenaze ile beraber yürüyen, iki kıraat ecir alır. Kırat Uhud (dağı) gibidir. Abdullah b. Muğaffel (ra)'den

⁴⁰³Zerkeşi, age., s. 95.

⁴⁰⁴Buhâri, Cenâiz 57

⁴⁰⁵Müslim, Cenâiz 55

Resûlullah şöyle buyurdu: ‘Kim bir cenazeyi takip eder de defnedilinceye kadar (beklerse) iki kırat ecir alır. Defnedilmeden önce dönerse bir kırat ecir alır.’⁴⁰⁶

2.3.4. HADİSLERİN TARİHE- VAKAYA ARZI

Tarihsellik, âdemoğlunun oluşturduğu ve sonra da kendisini kuşatan, fakat içinde kendi iradesini kullanarak hareket ettiği kural, değer, norm vb. motiflerden oluşan kültürel bir atmosferdir.⁴⁰⁷ Niyahet o, insan kaynaklı bilgi, kavrayış, davranış vb. her şeyin sonlu/ geçici ve değişken oluşudur.⁴⁰⁸ Tarihsellik probleminin merkezinde insan vardır. İnsan bir de peygamberlik kurumunun merkezi kavramıdır. Bu durumda kurumun son bireyi Hz. Muhammed’in söz ve eylemlerindeki tarihsellik gündeme gelecektir.⁴⁰⁹

İslam her ne kadar cihanşumûl olsa da hayata geçirilmesi tarihsel şartlar içerisinde gerçekleşmiştir. İnsanlığa açık bütün mesajların doğasında kaçınılmaz olarak bu tarihsellik vardır.⁴¹⁰ Bunun bir sonucu olarak Hz. Muhammed, dünyanın sınırlı bir bölgesinde ve tarihin belirli bir döneminde yaşamıştır. Peygamberlik süresi içinde de genellikle Mekke ve Medine gibi iki şehirde bulunmuştur. Getirdiği dinin pratiğe geçişi de oralarda yaşayan insanlarla birlikte gerçekleşmiştir. Bu nedenle o, dinin tebliğinde içinde yaşadığı fiziki çevre, toplum ve kültürden kopmamış; yeme, içme, giyim ve çeşitli davranışlarında yaşadığı bölgenin şartları içinde hareket etmiştir. Konuşmalarında ilk muhataplarının durumlarını gözetmiş, her birinin akıl ve

⁴⁰⁶Nesâî, Cenâiz 54; İbnü'l-Cevzî, İbn Akîl'den naklen diyor ki: Kırat onikide bir dirhem veya yirmide bir dinardır. Kırat, halkın kullandığı belirli bir ölçü olduğundan burada anlamayı kolaylaştırmak için kullanılmıştır. İbn'ül Münîr ise ‘Kırat, Uhud Dağı gibidir’ sözüyle Resûlullah, verilecek sevabın büyüklüğünü ifade etmek istemiştir. Çünkü Uhud, hem büyük bir dağdır hem de müminlerin sevdiği bir dağdır. Bkz. Sünen-i Nesâî, şerh: Hafız Celaleddin es-Suyutî, mütercimler: A. Muhtar Büyükcınar, Ahmet Tekin, Ö. Faruk Harman, Yaşar Erol, Kalem Yay., İstanbul 1981, III-IV, 453-454.

⁴⁰⁷ Wilhelm Dilthey, Introduction to the Human Sciences, by Ramon J. Betanzos, Harvester-Wheatsheaf, London, 1988, s. 79.

⁴⁰⁸Jean Francois Lyotard, *Postmodern Durum*, çevr. Ahmet çiğdem, II.Basım, Vadi Yay., Ankara 1997, s.64; Doğan Özlem, *Kültür Bilimleri ve Kültür Felsefesi*, İstanbul 1986, s. 25.

⁴⁰⁹Bu konuda bilgi için Nevzat Tartı, *Hadislerin Tarihsel Boyutu* (Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2001) başlıklı teze bakılabilir.

⁴¹⁰Erich Rothacker, *Tarihselcilik Sorunu*, çevr. Doğan Özlem, Ara Yay., İstanbul 1990, s. 56.

bilgi seviyelerine göre davranmıştır.⁴¹¹ Burada hatırlanması gereken bir mesele daha vardır. Hz. Peygamber bazı durumlarda toplumun geleneğine tabii olsa veya değişimin etkisinde bulunsa da, onun toplumu değiştirmek gibi bir yetkinliği de vardı. Yani Hz. Peygamber, geleneğe ve değişen şartlara ayak uydurmakla yetinmemiş, toplumdaki teolojik, sosyal, ekonomik, hukuki vb. pek çok alanda mevcut sapmaları değiştirmiş ve tek tanrı inancını yerleştirmiş, iktisadi ve sosyal adalet ilke edinmiş, hukukun üstünlüğünü sağlamıştı.⁴¹²

Hadis metinlerini değerlendirirken göz önünde bulundurulması gereken metin tenkidi kriterleri arasında sayılan ‘tarihe-vâkıya aykırılık’ ilkesi, hadislerin Hz. Peygamber’e aidiyetini belirleme aşamasında ciddi bir yere sahip bulunmaktadır. Zira Hz. Peygamber’e atfedilen her bir hadis, aynı zamanda Hz. Peygamber döneminin olgu ve olaylarını yansıttığı iddiasına da sahiptir.⁴¹³ Hadiste, söz konusu edilen hadisenin meydana geldiği zamana delalet eden bir bilgi varsa ve bu bilgi de muhaddisin söz konusu olayın gerçek vakti ile ilgili bilgisine ters düşüyorsa; o, bu hadisin tümünden sahih olmadığına hükmeder. Muhaddislerin tarihi, hadislerin sahihlerini zayıflarından ayırmak için bir ölçü olarak kullanması, birçok örnekle teyit edilebilecek bir husustur.⁴¹⁴ Fakat tek başına kesin hüküm vermemize yetecek bir konumda da düşünülmemelidir.⁴¹⁵

Örnek:1:İbn Ömer’in Resûlullah’ın Umre Sayısına Dair Rivayetine Karşı Çıkması:

Buhârî ve Müslim, Mansûr’dan, Mucâhid’in şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: Ben ve Urve b. Zübeyr mescide girmiştik. Gördük ki, Abdullah b. Ömer, Hz. Aişe’nin odasına dönük oturmuş, insanlar da mescitte kuşluk namazı kılıyorlardı. Ona, onların bu namazı hakkında sorduk, o ‘Bidattir.’ Dedi. Urve ona ‘Ey Ebû

⁴¹¹Mehmet Görmez, *Sünnet Ve Hadisin Anlaşılması Ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Ankara 1997, s. 301-302.

⁴¹²Nevzat Tartı, *Hadiste Tarihsellik Tartışmasının Oluşturduğu Peygamber İmajı*, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi II (2002), Say. 1, s. 31.

⁴¹³Süleyman Doğanay, *Hadislerde Metin Ve Muhteva Tahlilinin Tarihi Boyutu*, HTD, Say. 1, c. 5, 2007, s. 84.

⁴¹⁴Dümeynî, *Hadis Metin Tenkidi Metodları*, s. 158-159.

⁴¹⁵Ali Arslan, *Hadis Kaynaklarındaki Tarihe/Vâkıya Aykırı Rivayetlerin Değerlendirilmesi*, HÜİFD, 2009, c. VIII, Say. XIII, s. 157.

Abdurrahman! Resûlullah (kaç defa)⁴¹⁶ umre yaptı?’ diye sordu, o ‘Birisi Receb ayında olmak üzere dört defa umre yaptı.’ dedi. (Bunu duyunca) onun bu hususta yanıldığını söylemeyi ve ona itiraz etmeyi itiraz etmeyi hoş görmedik. Bu esnada Hz. Aişe’nin, odasında dişlerini temizlemekte olduğunu işittik. Bunun üzerine Urve: ‘Ey müminlerin annesi’ Ebû Abdurrahman’ın dediğine kulak vermez misin? Deyince o ‘Ne diyor?’ diye sordu. Urve ‘O, Resûlullah, birisi Receb ayında olmak üzere dört defa umre yaptı’ diyor.’ dedi. Bunun üzerine Hz. Aişe şöyle dedi: ‘ Allah, Ebû Abdurrahman’a merhamet eylesin! Resûlullah’ın her umresinde o da beraber bulunmuştu. Fakat o asla Receb ayında umre yapmadı.’⁴¹⁷

İbnu’l-Cevzî Müşkil’inde şöyle der: ‘İbn Ömer’in (bu itiraz karşısında) sükût etmesi, şu iki durumdan başka bir şeyle açıklanamaz. Ya şüphe ederek susmuştur yahut unuttuktan sonra hatırlamıştır ve sükût ederek Hz. Aişe’nin söylediğini kabul etmiştir. Hz. Aişe ise bu konuyu daha sağlam bir şekilde bellemiştir. Yine Enes (ra) da ‘Resûlullah dört defa umre yaptı, (haccıyla beraber yaptığı dışında) hepsi Zilkâde ayında idi.’⁴¹⁸ demektedir. Bu hadiste Hz. Aişe’nin hem hıfz, hem de iyi bir anlayış sahibi olduğunu görmekteyiz.⁴¹⁹

Yine Buhârîdeki başka bir rivayette Enes (ra): Resûlullah dört defa umre yaptı; bunlardan yalnız haccı ile beraber yaptığı umresi müstesna, diğerleri hep Zilkâde ayındadır: Hudeybiye’den dönüşteki umresi⁴²⁰; ertesi yıldaki umresi⁴²¹;

⁴¹⁶Buhârî, Umre 3

⁴¹⁷Buhârî, Umre 3, Mağazi 45; Müslim, Hacc 220; Hz. Aişe değerini yükseltmek için İbn Ömer’i künyesiyle zikretmiştir. ‘Hz. Peygamber’in yaptığı bütün umrelerde o da vardı’ derken de onun bu meseleyi unuttuğuna işaret etmiştir. Hz. Aişe İbn Ömer’in ‘umrelerin biri Receb ayında idi’ sözü dışında söylediklerini reddetmemiştir. Bkz. İbn Hacer el-Askalânî, Fethu’l-Bârî, Sahih-i Buhârî Şerhi, Polen Yay., İstanbul 2006, IV, 269.

⁴¹⁸Ebû Dâvûd, Menasik 79.

⁴¹⁹Zerkeşi, age., s. 106.

⁴²⁰Hz. Peygamber (sav) Hendek savaşıdan sonra Mekkeliler’le barış girişiminde bulundu ve hac için Mekke’ye gideceğini açıkladı. Zilkade ayının başında 1500 kadar ashabıyla yola çıktı, savaş gayesi olmadığından yanlarına hafif silahlar almalarını söyledi. Bu sırada Mekkeliler de Mekke ile Cidde arasında bulunan Mekke’ye 9 mil uzaklıktaki büyük bir köy olan Hudeybiye’ye çıktılar. Hudeybiye’de iki taraf karşılaştı. Yoğun siyasi diplomasi tarfiğinden sonra burada bir antlaşma yapıldı. Buna göre Müslümanlar bu yıl Mekke’ye hac için giremeyecek, ertesi yıl girecek ve sadece üç gün kalacaktı. İşte Hz. Peygamber’in Hudeybiye umresi budur. Aslında burada umre yarım kalmış, Hudeybiye’de traş olup kurbanı keserek ihramdan çıkmıştır. Her ne kadar umre tamamlanamamış olsa da tarihte Hudeybiye Umresi olarak anılmıştır. Bkz. Kocaer, Sahih-i Buhârî Muhtasarı, I, 402 Rivayet için bkz. Buhârî, Mağazi 45.

Huneyn ganîmetlerini dağıttığı yer olan Cı'râne'den yaptığı umresi⁴²² ve haccı ile beraber yaptığı bir umre⁴²³, demiştir. Bu hadisten açıklıkla Resûlullah'ın dört umresinin dördünde Zilkade ayında edâ edildiği anlaşılır. Hz. Aişe'nin İbn Abbas'a itirazı, Ebû Dâvûd ve İbn Mâce'nin Mücâhid tarikinden naklettikleri şu haberde başka bir şekilde anlatılmaktadır: Mücâhid şöyle der: İbn Ömer'e 'Resûlullah (sav) kaç defa umre yaptı? diye soruldu, o 'iki defa' dedi. Bunun üzerine Hz. Aişe 'İbn Ömer pekala bilir ki, Resûlullah (sav) Veda haccı'na birleştirdiği umresi hariç, üç defa umre yapmıştır dedi.⁴²⁴

Örnek:2: İbn Abbas'ın Hz. Peygamber'in Kefeni Hakkındaki Rivayetini Tashihi:

Müslim, Hz. Aişe'nin şöyle dediğini rivayet etmiştir: 'Resûlullah, içinde gömlek ve sarık olmaksızın, saf beyaz pamuktan mamul üç giysi ile kefenlendi. Yeni giysiye gelince, bu konuyu insanlar karıştırdılar. Zira Hz. Peygamber'in kefenlenmesi için yeni bir giysi satın alındı, ancak bu yeni kefen terk edildi. Ve Resûlullah, saf beyaz pamuktan üç giysi ile kefenlendi. Bunun üzerine onu Abdullah b. Ebû Bekir aldı ve: 'Kefenlenmek üzere onu kendim için saklayacağım.' dedi. Sonra da 'Şayet Allah, Peygamberi için bundan hoşnut olsaydı, onu bununla kefenlerdi' dedi ve onu satıp, parasını tasadduk etti.⁴²⁵

Ebû Dâvûd ve İbn Mâce Sünenlerinde, Yezid b. Ebi Ziyad'dan, o Mıksem'den, İbn Abbas'ın şöyle dediğini rivayet etmişlerdir: 'Resûlullah, ikisi yeni giysi, diğeri de üzerinde iken vefat ettiği gömleği olmak üzere üç Necrân elbisesi ile kefenlendi.'⁴²⁶

⁴²¹Andlaşma gereği ertesi yıl yapılan umredir. Bir önceki umrenin kazası olduğundan kaza umresi denilmiştir. Hicretin 7. yılında yapılmıştır. Bkz. Kocaer, Sahih-i Buhârî, I, 402

⁴²²Müslümanlara hücum hazırlıkları içinde bulunan Havazin kabilesini vurmak için Şevval ayında çıkan Huneyn gazvesinden sonra çıkmış olan Mekke ile Taif arasındaki Cirâne'den ihrama girdiği Cirâne umresi. Bu umre de Mekke Fethi'nden sonra Zilka'de ayında Hicri 8. Yılda yapılmıştır. Bkz. Kocaer, Sahih-i Buhârî, I, 402.

⁴²³Bilindiği üzere veda haccıyla birlikte yaptığı umredir.

⁴²⁴Ebû Dâvûd, Menâsik 79; İbn Mâce, Menâsik 46-47.

⁴²⁵Müslim, Cenâiz 45.

⁴²⁶Ebû Dâvûd, Cenâiz 34; İbn Mâce, Cenâiz 11.

Müslim'in yine Hz. Aişe'den naklettiği bir rivayette ise o şöyle anlatmaktadır: 'Resûlullah, Abdullah b. Ebû Bekir'e ait bir yemen giysisine konuldu, sonra bu giysiden alındı ve Yemen işi saf beyaz pamuktan üç giysi ile kefenlendi.'⁴²⁷ Yine aynı şekilde Müslim şu haberi rivayet etmiştir: 'Hz. Aişe'ye, insanlar, Resûlullah'ın Yemen işi bir kefen ile kefenlendiğini iddia ediyorlar dediklerinde o: 'Yemen işi bir kefen getirdiler, ama onunla kefenlemediler.' demiştir.⁴²⁸

Hz. Aişe de Resûlullah'ın, içinde gömlek ve sarık olmaksızın, saf beyaz pamuktan üç giysi ile kefenlendiğini rivayet etmiştir ki, onun bu haberini Kütüb-ü Sitte İmamları kitaplarında nakletmişlerdir.⁴²⁹

2.3.5. HADİSLERİN AKLINA VE KANAATİNE ARZI

Hz. Aişe'nin istidrâklerinde başvurduğu diğer bir yöntem de, işittiği haberleri, fetvaları akıl ölçüsüne vurmasıdır. O, bu tür haberlerin makul olmadığını anlar anlamaz, derhal çok açık bir şekilde bunun tutarsızlığını ifade eder. O bunu yaparken, sahip olduğu birikimle kendisinden gayet emin bir şekilde cevaplar verirdi. Hatta onların bu tür makul olmayan haberler karşısında, biraz istihzai ve iğneleyici bir üslûp kullandığını dahi söyleyebiliriz.

Hz. Aişe'nin metin tenkidinde kullandığı arz yöntemi içerisinde mütaala edebileceğimiz bir diğer yöntem de, işittiği rivayeti veya fetvayı kanaatine arz etmesidir. Burada akla arz ile sırf akl-ı selimi; kanata arz ile de, onun rey ve içtihadına dayalı fikhi görüşünü kastediyoruz. Sahip olduğu ilmi birikim ve muhakeme gücü sayesinde, kişisel kanaatini ifade etmekten de geri durmamıştır. Onun gerek rivayetlere yönelik eleştirilerinde, gerekse kendisine sorulan sorulara

⁴²⁷Müslim, Cenâiz 46.

⁴²⁸Müslim, Cenâiz 46.

⁴²⁹Buhârî, Cenâiz 18; Müslim, Cenâiz 45-46; Ebû Dâvûd, Cenâiz 34; Nesâ'i, Cenâiz 39; Mâlik, Cenâiz 5; İbn Mâce, Cenâiz 11; Hanbel, Müsned, I, 94, 102, 222; Bu babta Ali, İbn Abbas, Abdullah bin Muğaffel ve İbn Ömer hadis rivayet etmişlerdir. Aişe'nin hadisi hasen-sahihtir. Peygamberin kefeni hakkında rivayet edilen hadislerin en sahihidir. Resûlullah'ın ashabından ve sonrakilerden ilim adamlarının çoğunluğunun ameli bu hadis üzeredir. Bkz. Tirmizî, Cenâiz 19.

vermiş olduğu cevaplarda rey ve içtihadını kullandığı, kanaat belirtip, fetvalar verdiği sıkça görülmektedir.⁴³⁰

Örnek:1: Ebû Hüreyre'nin Cenazeyi Yıkayanın Gusletmesi Gerektiğine Dair Görüşüne İtirazı:

Ebû Hüreyre'nin şöyle dediği rivayet edilmektedir: 'Kim bir ölüyü yıkarsa, gusleder, kim de onu taşırsa abdest alır.'⁴³¹ Onun bu sözü Hz. Aişe'ye ulaştınca o şöyle demiştir: 'Yoksa Müslümanların ölüleri necis mi? Bir ağaç (tabut) taşıdığından dolayı bir kimseye ne diye abdest gereksin.'⁴³²

Hâkim'in İbn Abbas tarikiyle kaydettiği bir rivayete göre Resûlullah (sav): 'Ölülerinizi yıkama sebebiyle size gusletmek gerekmez. Ölüleriniz, tâhir olarak ölür, necis değillerdir. Ellerinizi yıkamak size kâfidir' buyurmaktadır.⁴³³ Muvatta'daki rivayetine göre Hz. Ebû Bekir (ra) vefat edince, hanımı Esmâ bintü Umeys onu yıkar ve işi bitince etrafındaki muhacirlere sorar: 'Bugün çok soğuk bir gün, ben oruçluyum da. Bana gusletmem gerekir mi? Orada bulunanlar 'hayır' dediler.'⁴³⁴

Hattabi der ki: 'Ölü yıkamaktan gusül yapmanın veya taşımaktan dolayı da abdest almanın vacip olduğuna hükmeden tek fakih bilmiyorum. Bu meseledeki emir, istihbab için beyan edilmiş benziyor. Şu da mümkündür: Yıkayan kimseye yıkantı suyundan sıçramalar olmuştur, ölünün bedeninde yeri bilinmeyen bazı necaset bulaşığı vardır, böylece yıkayan kimseye pis su icabet eder, bu sebeple tam olarak arınmak için tepeden tırnağa bir gusulde bulunmak muvafık olur. Taşıyanın

⁴³⁰Zerkeşi, age., s.204.

⁴³¹Ebû Dâvûd, Cenâiz 39; İbn Mâce, Cenâiz 8; Tirmizî, Cenâiz 17; Hadisle ilgili olarak Tirmizî şu açıklamayı yapar: 'Hadis hasendir. Ebû Hüreyre (rah)'tan mevkuף olarak ta rivayet edilmiştir. Ölüyü yıkayan kimse hakkında Ulema ihtilaf etmiştir. Ashab ve daha sonra gelenlerden bir kısım ilim ehli: 'Ölü yıkayana gusletmesi gerekir' demiştir, bazıları da abdest gereki demiştir. İmam Mâlik: 'Ölü yıkayanın gusletmesini müstehab addederim, bunu vacip görmüyorum demiştir. İmam Şafii'nin hükmü de böyledir. Ahmed İbn Hanbel 'Kim ölü yıkarsa ona gusletmesinin vacib olmayacağını ümid ediyorum'. Abdeste gelince, hakkında söylenebilecek şeyin en azıdır. Bkz. Zeki Mollamehmetoğlu, *Tirmizî Tercemesi*, II, 203.

⁴³²Ebû Dâvûd, Cenâiz 39.

⁴³³Hâkim, Müstedrek, I, 543, hadis no. 1426.

⁴³⁴Muvatta, Cenâiz 3.

abdest almasıyla ilgili emrin de şöyle bir açıklamaya dahi tabi tutulduğunu kaydeder:
' Taşıyan abdestli olmalıdır, ta ki cenaze namazına katılabilsin.'⁴³⁵

Bir diğeri de Huzeyfe'dir ve onu da Beyhakî rivayet etmiştir. Bu ise Hz. Aişe'nin karşı çıkışını güçlendirmektedir. Fakat Beyhakî şöyle demiştir: 'Bu hususta Ebû Hüreyre'den gelen merfû rivayetler, bazı ravilerin tanınmadığından, bazılarının ise zayıflıklarından dolayı kavi (güçlü) değildir. Sahih olan, bu haberlerin, Ebû Hüreyre'den gelen mevkûf haberler olduğudur.'⁴³⁶

Nâfi anlatıyor: İbn Ömer (rah), Said İbn Zeyd'in vefat eden bir oğlunu yıkayıp kokulandırdı ve cenazeyi kabre taşıdı. Sonra mescide girip, abdest almaksızın namaz kıldı.⁴³⁷ Buhârî'nin Kitabı'l- Gusl 'de Ebû Hüreyre 'den gelen bir rivayette Hz. Peygamber (sav): 'Mü'min necis olmaz' buyurmuştur.⁴³⁸

Örnek:2: Ebû Hüreyre'nin Açlıktan Öldürdüğü Bir Kedi Yüzünden Azap Edilen Bir Kadın İle İlgili Rivayeti:

Bir defasında Hz. Aişe, açlıktan ölümüne sebep olduğu bir kedi yüzünden azap edilen kadın ile ilgili Ebû Hüreyre⁴³⁹'nin rivayetini duyunca onu bu konuda sert bir şekilde sorgulamıştı. O, 'Ey Ebû Hüreyre! Doyurmadığı, sulamadığı ve üstelik yeryüzündeki börtü-böcekten yemesi için salmadığı (neticede açlıktan ölümüne sebep olduğu) bir kedi yüzünden bir kadının Cehennemde azap çektiğini⁴⁴⁰ Resûlullah'dan rivayet eden sen misin? diye sorunca Ebû Hüreyre: 'Ben bunu Resûlullah'tan işittim' dedi. Bu defa Hz. Aişe 'Allah katında bir mümin, bir kedi

⁴³⁵Canan, *Kütüb-ü Sitte*, XI, 29.

⁴³⁶Beyhakî, *Sünen*, I, 303.

⁴³⁷Buhârî, *Cenâiz* 8, *Muvatta*, *Taharet* 18

⁴³⁸Buhârî, *Gusül* 24.

⁴³⁹Ebû Hüreyre'den rivayetle Resûlullah (sav): 'Bir kadın doyurup, sulamadığı ve yerin haşeratından yemesine müsaade etmediği bir kedi sebebiyle azap olunmuştur' buyurmuşlardır. Bkz. Mslim, *Selam* 152; Bu hadisi Buhârî *Kitabül-Enbiya* da tahrir etmiştir. Hadis-i Şerif kedi öldürmenin ve aç susuz kediyi hapsedmenin haram olduğuna delildir. Kedi sebebiyle azap olunan kadının Müslüman olup olmadığı ihtilafıdır. Nevevi: Hadisin zâhirine göre bu kadın müslümandır. Cehenneme girmesi kedi sebebiyledir' diyor.' Kaadî İyâz: 'Caiz ki bu kadın kâfirmiş ve küfründen dolayı azab edilmiştir. Kedi sebebiyle ise bu azabın üzerine ziyade edilmiştir. Çünkü bunu kadın hak etmiştir' demektedir. Ahmed Davutoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme Ve Şerhi*, Sönmez Neşriyat A.Ş Yay., İstanbul 1983, VIII, 5895.

⁴⁴⁰Bkz. Buhârî, *Ezan* 90, *Enbiya* 54; Müslim, *Selam* 151-152, *Birr* 133-134.

yüzünden azap çekmeyecek kadar değerlidir, ama bu kadın (aynı zamanda) bir kâfir idi, Ey Ebû Hüreyre! Resûlullah'tan hadis rivayet ettiğin zaman ne rivayet ettiğine bir bak!' dedi.⁴⁴¹

Hız. Aişe'nin bu değerlendirmesini isabetli bulmayan Yusuf el-Karadâvî konu ile ilgili olarak şu açıklamayı yapmaktadır: 'Müminlerin annesi Aişe, hadisin bu siyayla rivayetini, Ebû Hüreyre'nin Hz. Peygamber'den işittiğinde, lafzını iyice belleyemediği zannı ile reddetti. Hz. Aişe'nin delili, bir kedi yüzünden mümin bir insana azab edilmesini çok görmesidir. Çünkü Allah yanında mümin, konuşmayan bir dilsiz hayvan yüzünden cehenneme atılmayacak kadar değerlidir. Allah Hz. Aişe'yi bağışlasın, burada gayet önemli bir şeyde gafil davranmıştır ki, o da, yapılan işin delalet ettiği husustur. Çünkü açlıktan ölünceye kadar kedinin hapsedilmesi, o kadının kalbinin donukluğuna, Allah'ın zayıf yaratıklarına karşı katılığına, merhamet ışıklarının kalbine girmediğine dair en açık bir delildir. Cennete ise ancak merhametli olanlar girer. Allah ancak merhametli olanlara merhamet eder. Eğer o kadın yerdekilere merhamet etseydi, Yüce Allah'da ona merhamet ederdi. Şüphesiz bu ve benzeri hadisler, insani değerler açısından İslam için övünç kaynağı sayılmaktadır. Öyle ki, her canlı mahluka hizmet ediliyor, her yaş ciğer taşıyan canlıyı gözetmekten dolayı ecir veriliyor..⁴⁴²

Bu değerlendirmenin ardından Karadâvî, aynı hadisin, hem İbn Ömer⁴⁴³, hem de Câbir⁴⁴⁴ tarafından rivayet edildiğini, dolayısıyla Ebû Hüreyre'nin bu rivayetinin de tek kalmadığını da ifade etmektedir.⁴⁴⁵

⁴⁴¹Haber için Bkz. Ebû Dâvûd et-Tayalisi, Müsned s.199.

⁴⁴²Yusuf el-Kardâvî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, çevr.: Bünyamin Erul, Rey Yay., Kayseri 1993, s. 140-141.

⁴⁴³Buhârî, Ezan 90; Müslim, Birr 133.

⁴⁴⁴Cabir (rah) şöyle demiştir: Resûlullah (sav) şöyle buyurdular: '...Şu muhakkak ki, sizin gireceğiniz her yer bana arz olundu. Ez cümle bana cennet arz olundu. O derece (yaklaştırıldı) ki, ondan bir salkım üzüm koparmaya uzandım da, koparmaya elim varmadı dedi. Bana cehennem de arz olundu, orada Benî İsrâil'den kedisi yüzünden azâb olunan bir kadın gördüm. (Vaktiyle) hayvanı bağlamış da, doyurmamış yerin haşeratından yemesine de müsaade etmemiş.....' Bkz. Müslim, Kusuf 9.

⁴⁴⁵Kardâvî, *Sünneti Anlamada Yöntem*, s. 141.

Örnek:3: Fâtıma Bint Kays'ın: 'Üç Talakla Boşanmış Hanıma Nafaka Ve Barınak Yoktur.' Şeklindeki Genellemesine İtirazı

Müslim Ebû İshak'dan şu haberi nakletmiştir: Esved b. Yezidle ulu cami'de oturuyorduk. Şa'bi de yanımızda idi. Derken Şa'bi, Fâtıme bint Kays hadisini, Resûlullah (sav)'ın ona mesken ve nafaka vermediğini rivayet etti. Bundan sonra Esved bir avuç çakıl taşı alarak onun üzerine attı. Ve şunları söyledi: 'Yazık sana! Böyle bir şeyi rivayet ediyorsun. Ömer (rah): Biz Allah'ın kitabını ve Resûlullah'ın sünnetini belledi mi unuttu mu bilmediğimiz bir kadının sözü ile terk etmeyiz. Ona mesken de vardır nafaka da. Allah (azze ve celle): 'Onları evlerinden çıkarmayın. Kendileri de çıkasınlar. Meğerki âşikâr bir kötülük işlemiş olsunlar'⁴⁴⁶ buyurmuştur dedi.⁴⁴⁷

Müslim ve dört Sünen'in sahipleri, Şa'bi'den şu haberi nakletmişlerdir: 'Fatıma bint Kays'ın yanına girdim ve Resûlullah'ın onun hakkında vermiş olduğu hükmü sordum. O, kocası kendisini üç talakla boşayınca, barınak ve nafaka konusunda Resûlullah'a başvurduğunu, ama Hz. Peygamber'in kendisine ne barınak, ne de nafaka verdiğini söyledi.'⁴⁴⁸

Müslim'deki bu rivayetin bir diğeri ise şöyledir: Şa'bi Fatma binti Kays'dan rivayetle şöyle dedi: 'Kocam beni üç defa boşadı. Bunun üzerinden ben evimden taşınmak isteyerek Peygamber'e (sav) gelmiştim. (Bana): Amcanoğlu Amr b. Umri Mektûm'un evine git de onun yanında iddetini bekle' buyurdular.'⁴⁴⁹

Buhârî, bu haberi Sahih'inde muallâk (isnadsız) olarak şu şekilde nakletmiştir: Hz. Aişe bunu, yani Fatıma hadisini aşırı bir şekilde ayıplamış ve şöyle demiştir: 'O, (etrafında başka kimsenin bulunmadığı) ıssız bir evdeydi ve böyle bir çevreden korkulduğu için Resûlullah ona bu hususta ruhsat verdi.'⁴⁵⁰

⁴⁴⁶Talâk, 65/1

⁴⁴⁷Müslim, Talâk 46.

⁴⁴⁸Müslim, Talâk 44; Ebû Dâvûd, Talâk 39; Nesâî, Talâk 70; İbn Mâce, Talâk 10; Tirmizî bu hadisin hasen-sahih olduğunu belirtmiştir. Bkz. Tirmizî, Talâk 5.

⁴⁴⁹Müslim, Talâk 45.

⁴⁵⁰Buhârî, Talâk 40 Peygamberimiz, Fâtıma bintü Kays'a bu şahsi durumu ve zaruretli halinden dolayı boşandığı evden çıkmasını emretmiş ve nafakası da olmadığını bildirmişti. Fâtıma'ya bu şahsi illet ve

Ashabımız (olan Şafii âlimler) bu konuda şöyle demektedir: ‘Bu hadisten, bir müftünün, nassa muhalefet eden veya has olan bir hükmü umumileştiren diğer bir müftüye karşı çıkmasının caiz olduğu hükmü çıkmaktadır. Çünkü Hz. Aişe, Fatıma’nın ‘Kesin boşanmış bir hanıma barınak hakkı yoktur.’ Şeklindeki genellemesine karşı çıkmıştır. Oysa Fatıma’nın kendi evinden intikal sebebi, kocası tarafından ansızın baskına uğrama korkusu veya dilinin uzunluğu vb. mazeretine dayanmaktadır.’⁴⁵¹

Örnek:4: Resûlullah’ın Mina’dan Dönüşte Ebtah Denilen Yerde Konaklaması:

Resûlullah Mina’dan dönüşte Ebtah denilen yerde konaklamış, Zilhicce’nin on dördünde burada gecelemiştir. Resûlullah’ın bu fiiline uyararak Hz. Ebû Bekir, Ömer, Osman, İbn Ömer gibi birçok sahabe burada konaklamıştır.⁴⁵² Hatta rivayet edildiğine göre İbn Ömer burada konaklamanın sünnet olduğu görüşündeydi.⁴⁵³ Ebû Hüreyre ve İbn Ömer, bunun Allah’a yaklaşma cihetiyle gerçekleştiği kanaatinde olduklarından onu haccın sünnetlerinden sayarken; onun tevafuk eseri olduğunu benimsemeleri hasebiyle sünnet olarak görmeyen Hz. Aişe⁴⁵⁴ ve İbn Abbas⁴⁵⁵ ise, burada konaklamıyorlar ve oranın herhangi bir kurbet kastı gözetilmeksizin, rastgele konaklanılan bir yer olduğunu söylüyorlardı.⁴⁵⁶

zaruretleri için mübâh kılınmış olan durum, elbette başkalarına teşmil edilemezdi. Zaten Kuran ve diğer hadisler buna mâni idi. İşte Aişe validemiz, Fâtıma’nın şahsıyla ilgili bir hükmü, illetini bildirmeksizin umumiymiş gibi yayıp fetva vermesini ayıplamış, bunu redd ve inkâr etmiştir. İmâm Müslim bu Fâtıma bintü Kayş kıssasını anlatan hadislerin yirmiden fazla rivayetini Sahih’ine alıp, birbirini acıklayacak bir tertiple çok güzel şekilde sıralamıştır. Bkz. Ahmet Davutoğlu, Sahih-i Müslim Tercüme Ve Şerhi, Sönmez Neşriyat A.Ş. Yay., İstanbul 1980, VII, 479-448, ‘Üç talakla boşanan kadına nafaka verilmemesi bâbı.’

⁴⁵¹Zerkeşi, age., s. 118.

⁴⁵²Müslim, Hac 59; Tirmizî, Hac 87, İbn Mâce, Menasik 81.

⁴⁵³Müslim, Hac 59.

⁴⁵⁴Ebtah’a inmek sünnet değildir. Resûlullah Ebtah’ta ancak (Medineye doğru yola) çıkışı kolay olduğu için konakladı. Bkz. Müslim, Hac 339.

⁴⁵⁵İbn Abbas (rah) şöyle: ‘El-Muhassab da konaklamak bir şey değildir. O Resûlullah (sav) indiği bir menzildir’ demiştir. Bkz. Müslim, Hac 59.

⁴⁵⁶Müslim, Hac, 59.

Hiz. AiŒe annemiz bu hususta Œöyle diyordu: ‘Resûlullah Ebtah’ta ancak (Medine’ye doğru yola) ıkıŒı kolay olduğu için konakladı⁴⁵⁷; ama bu sünnet değildir.⁴⁵⁸ Dolayısıyla dileyen orada konaklar, dileyen de konaklamaz.’⁴⁵⁹ O baŒka bir rivayette ise bunu ‘Vallahi o, orada yalnızca benim yüzümden konakladı.’ diyerek açıklamıŒtır.⁴⁶⁰

Dolayısıyla Hiz. AiŒe ve İbn Abbas⁴⁶¹ gibi, Ebtah’ta konaklamanın sünnet olduğunu kabul etmeyenler, bunun hacc menasikinden olmadığını, terkinden dolayı da bir Œey gerekmediğini söylemek istemiŒlerdir. İbn Ömer gibi mezkûr konaklamanın sünnet olduğunu söyleyenler ise, Hiz. Peygamber’in bütün fiilerini örnek alma Œeklindeki genel temayülden hareket etmektedirler, ama bunu bağlayıcı görmemektedirler.⁴⁶²

2.3.6.HADİSLERİN MANTIK VE DİLE ARZI

Hiz. AiŒe’nin rivayetleri tashih ederken kullandığı yöntemlerden bir diğeri de, onları dil ve mantık kuralları doğrultusunda değerlendirmeye tâbi tutmasıdır. İŒitmiŒ olduğu bazı yanlış anlayıŒ veya çıkarımları bu tür tahlillerle düzeltmeye alıŒmıŒ ve ince kavrayıŒıyla Hiz. Peygamber’in kullandığı mecazi ifadeyle neyi kastettiğini kolaylıkla anlayabilmiŒ ve onun muradını izah etmiŒtir.⁴⁶³ Konuyla ilgili tespit edebildiğimiz bir tane rivayet vardır.

Örnek: Ebû Said’in KiŒinin, İçinde Öldüğu Elbiseyle Dirileceği Dair Rivayetine İtirazı

⁴⁵⁷Buhârî, Hac 147; Müslim, Hac 59; Ebû Dâvûd, Menasik 86.

⁴⁵⁸AiŒe demiŒtir ki: Resûlullah sadece Medineye dönüŒte yola çıkmak için daha kolayına geleceğinden dolayı Muhassaba inmiŒtir. (Muhassaba ta inmek aslında) sünnet değildir. İsteyen orada iner, isteyen inmez. Buraya Hasbe, Mahsab, Ebtah ve Bethâ isimleride verildiğini belirtelim. Bkz. Ebû Dâvûd, Menâsik 86.

⁴⁵⁹Ebû Dâvûd, Menasik 87.

⁴⁶⁰İbn Hacer, Fethu’l-bârî, IV, 257; Ebû Dâvûd, Menâsik 86 da ise Hiz. AiŒe Œöyle demektedir: ‘Ben umremi kaza ettim ve Resûlullah umre bitinceye kadar beni Ebtah’ta bekledi.

⁴⁶¹Buhârî, Hac 148.

⁴⁶²Bkz. İbn Hacer, Fethu’l-bârî, III, 692; GeniŒ bilgi için Bkz. Bünyamin Erul, Sahabenin Sünnet AnlayıŒı, T.D.V. Yay., Ankara 2012, s. 282-285.

⁴⁶³ZerkeŒi, age., s. 207.

Ebû Dâvûd'un Sünen'inde rivayet ettiğine göre, Ebû Saîd el-Hudrî, ölümünün yaklaştığını anlayınca, yeni bir elbise isteyip giydikten sonra şöyle demiştir.: Resûlullah'ın şöyle buyurduğunu işittim: ' Ölü, içerisinde öldüğü elbise ile diriltilir.'⁴⁶⁴

Hiz. Aişe buna karşı çıkarak şöyle demiştir: 'Allah, Ebû Sâîd'e rahmet eylesin. Hiz. Peygamber bununla sadece kişinin hangi amel üzere öldüyse onu kastetmiştir.'⁴⁶⁵ Nitekim Resûlullah başka bir vesile ile şöyle buyurmuştur: 'İnsanlar, yalın ayak, çıplak ve sünnetsiz olarak haşrolunacaktır.'⁴⁶⁶

⁴⁶⁴Ebû Dâvûd, Cenâiz 14 Bu haberi, İbn Hibbân Sahihinde, Hâkim Müstedrekinde rivayet etmiş ve şöyle demiştir: 'Bu haber, Buhârî ve Müslim'in şartlarına uygundur, ama onlar bunu rivayet etmemişlerdir.' Bkz. Hâkim, Müstedrek, I, 340; İbn Hibbân, Sahih, XVI, 307, no. 7316.

⁴⁶⁵Bu yönde merfu haberler için Bkz. Müslim, Cenne, 83,84 ; Câbir şöyle demiştir: Ben Peygamber (sav)'i 'Her kul hal üzere dirilecektir' buyurdıklarını işittim.; Abdullah b. Ömer şöyle demiştir: Ben Resûlullah'ı 'Allah bir kavmi azab etmeyi dilerse, azab o kavmin içindekilere isabet eder. Sonra amelleri üzerine diriltirilirler' buyururken işittim.

⁴⁶⁶Müslim, Cenne 56, 57, Buhârî, Enbiya 8, 48

SONUÇ

Resûlullah'ın en genç eşi Hz. Aişe'nin şahsiyeti, hayatı ve ilmi yönü her Müslümanın özellikle bayanların kendilerine ait birçok şey bulabileceği bir hazine gibidir. Müminlerin anneleri arasında özellikle ilme çok yetenekli oluşuyla dikkat çekmiştir. Son derece yetenekli, zeki, ilmi seven ve öğrenme gayreti içinde olan Hz. Aişe ilk eğitimine babası Ebû Bekir (rah)'ın yanında başlamış daha sonra bu ilmini zihninin en açık ve duru olduğu zamanlarda Resûlullah'ın yanında devam ettirmiştir. Bu durum O'nu birçok sahabenin önüne geçirmiştir. Bu özellikleri nedeniyle Hz. Peygamber'in en önemli öğrencilerinden biri olmuştur. Hz. Peygamber de onun yeteneklerini geliştirmesi ve öğrenmesini kolaylaştırmak için elinden geleni yapmış ve ona yardımcı olmuştur. Hz. Aişe, aynı zamanda her fikrini açıkça çekinmeden ifade edebilecek kadar özgüven sahibi, cihat etme arzusuyla harp meydanlarında mücahitlere yardım edecek kadar kahraman, Müslümanların iyiliği, fesadın önlenmesi adına bir devenin üstünde bir savaşı idare edecek kadar da cesur bir portre sergilemektedir.

Hz. Aişe'nin ilim alanında en önde saflarda yer alması, onun merak duygusunu ilim elde etmek amacıyla kullanması aynı zamanda çok iyi bir gözlemci olması ve araştırmacı bir ruha sahip olması da geniş ilminin temel noktaları olmuştur. Bu özellikler sayesinde başta hadis, tefsir ve fıkıh olmak üzere edebiyat, şiir, hitabet, nesep ilmi ve tıp alanında da kadın erkek bütün Müslümanların gıpta ettikleri bir seviyeye ulaşmıştır.

Hayatın bütün aşamaları Müslümanlar için örnek ve rehber olan Hz. Peygamber'in özellikle aile hayatının iyi biliniyor oluşunu Hz. Aişe validemize borçluyuz. Gelen ayet-i kerimeleri iyi anlayabilmek için Resûlullah'a sorular sorar ve cevabını alana dek Hz. Peygamber'in peşini bırakmazdı. O'nunla beraber olduğu vakitleri en iyi şekilde değerlendirir ve Resûlullah'ın davranışlarını, yaşayışını en ince ayrıntısına kadar incelerdi. Ondaki ilme olan merak ve ilgi Peygamberimizin ona derin bir sevgi duymasına vesile olmuştur.

Hz. Aişe, hemen her konuda pek çok hadis rivayet ederek ‘muksirûn’ diye adlandırılan yedi sahabinin arasında yer almıştır. Örnek olması açısından Buhârî’deki rivayetlerini incelediğimizde O’nun hemen her konuda rivayetlerinin olduğunu görmekteyiz. Bu da o’nun hadis literatürünün ne kadar geniş olduğunu ve bu alan başta olmak üzere birçok alanda söz sahibi olduğunun en açık delillerinden bir tanesidir. Sahabeler bir konu hakkında ihtilafa düşseler meselelerinin çözüme ulaşması için ona başvurur ve mutlaka onların işine yarayacak bir bilgi bulurlardı.

Hz. Aişe’nin İslâmi ilimlere yaptığı hizmetlerin belki de en büyüğü, onun pek çok rivayete yaptığı tenkitleridir. Hz. Aişe, sadece hadis nakletmekle kalmamış aynı zamanda Kuran’a ve hadislere uymayan rivayetlerde çok hassas davranmış, ravileri kim olursa olsun eleştirmiş ve yanlış bulduklarını düzelterek müspet eleştiri düşüncesinin gelişmesine öncülük etmiştir. Kuran’a ve hadislere uymayan rivayetleri başta Kuran olmak üzere hadis, sünnet, tarih, vakıa, akıl unsurlarına arz etmiştir. O’nun bu istidraklerine Zerkeşî ‘el-İcâbe’ adlı eserinde yer vermiştir. Hadislerin sebab-i vürudunu izah ederek yanlış anlaşılmasına izin vermemiştir. Binlerce hadis rivayet etmesine ve yanlış anlaşılmanın önüne geçmesine rağmen onun, birisi hakkında fena bir söz söylediği vaki değildir. O bu yanlış anlaşılmanın önüne geçmesiydi muhakkak ki bunlara yenilerinin eklenmesi kaçınılmaz olacaktı.

Hz. Aişe Resûlullah’ı o kadar iyi tanıyordu ki Hz. Peygamber’in vefatından sonra dahi, çeşitli olaylar karşısında ‘Şayet Allah Resûlü sağ olsaydı/ bu olayı görseydi... şöyle şöyle yapardı’ şeklindeki ifadelerde olduğu gibi, zaman zaman O’nun adına bazı yorumlarda bulunmaktan da geri durmamıştır. İşittiği haberin o haliyle Hz. Peygamber’den sadır olamayacağını, rivayet edenlerin eksik işittiklerini veya yanlış naklettiklerini düşünür kendi yorumuyla ‘Benim tanıdığım Allah Resûlü böyle bir şey dememiştir, O (sav), dese-dese, ancak şöyle söylemiş olabilir’ diyerek adeta Peygamberimizin zihnine sahipmiş gibi, neredeyse O’nun düşündüklerini düşünebilmektedir.

Hz. Aişe’nin dünyası sadece Medine ile sınırlı olmamış, o, uzak beldelere mektuplarla öğretimin sağlanmasına öncülük etmiştir. Birçok alanda öncü olan Aişe validemiz hanımlar hakkındaki yanlış anlaşılan rivayetleri düzeltme yoluna giderek birçok meselenin doğru anlaşılmasına vesile olmuş ve yaşantısıyla hanımlar için büyük bir örnek olmuştur.

Sonuç olarak, Hz. Aişe'nin bir hazine hükümünde olan hadis ilmindeki yeri ve bu ilme katkısı n pana çıkarılmaya çalışılmıştır.

KAYNAKLAR

- Abbott**, Nabia, Aishah The Beloved Of Mohammed, London 1985.
- Abdurrahmân**, Aişe Abdurrahman b. Şâtî', Rasulullah'ın Annesi ve Hanımları, çvr. İsmail Kaya, Uysal Kitabevi, Konya 1991.
- Abdurrezzâk b. Hemmam**, es-San'ânî, el-Musannef, thk. Habiburrahmân el-A'zamî, el-Meclisu'l-İlmî, Beyrut, ty.
- Ağırman**, Cemal 'Muksirûn', DİA, TDV Yay, İstanbul 2006.
- Ahmed b. Hanbel**, el-Müsned, (I-X) thk. Abdullah Muhammed ed-Derviş, Daru'l-Fikir 1991.
- Akgül**, Saliha, Saadet Hanesinin Bahtiyar Gülleri Ezvâc-ı Tâhirât, Gül Yurdu Yay, İzmir 2007.
- Akıncı**, Ahmet Cemil, Aişe, Bahar Yay, İstanbul 2005.
- Algül**, Hüseyin, İslam Tarihi, I-IV, Gonca Yayınevi, İstanbul 1986.
- Aişe bint Abdurrahman Bintü's-Şatt**, Resûlullah'ın Annesi Ve Hanımları, çeviren: İsmail Kaya, Uysal Kitabevi, Konya 1987.
- Arslan**, Ali, Hadis Kaynaklarındaki Tarihe/ Vâkıya Aykırı Rivayetlerin Değerlendirilmesi, HÜİFD, c. VIII, say. XIII, 2009.
- Âşık**, Nevzat, Sahâbe ve Hadis Rivayeti, Akyol Neşriyat Ve Matbaacılık, İzmir 1981.
-, Hz. Aişe'nin Hadisçiliği, İzmir 1987.
-, Abdullah b. Şeddâd, DİA, TDV Yay, İstanbul 1988.
- Âşıkkutlu**, Emin, Hadiste Ricâl Tenkidi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yay, İstanbul 1997.
- Âşûr**, Seyyid Hârûn, Nisa-ün Nebi, el-Kahire Hadîse
- Aydınli**, Abdullah, Amre bint Abdurrahman, DİA, TDV Yay, İstanbul 1991.
- Aynî**, Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmûd b. Ahmed el-Aynî, Umdetü'l-kârî Şerhu Sahîhi'l-Buhârî, I-XX, Mısır 1392/1972.
- A'zami**, Muhammed Mustafa, Hadis Metodolojisi ve Edebiyatı, İz Yay, İstanbul 2010....., Menhecü'n-Nakd, Riyâd 1982

- Aziz**, Aysel, Araştırma Yöntemleri-Teknikleri Ve İletişim, Turhan Kitabevi, Basın Yayın Ltd Şti., Ankara 1994.
- Balci**, Ali, Sosyal Bilimlerde Araştırma, Yöntem Ve İlkeler, Pegem A Yayınları, Ankara 2001.
- Bayraktar**, İbrahim, Metin Tenkidi ve Müşkil Hadisler, Ondokuz Mayıs İlahiyat Fakültesi, Samsun 1993.
-, Metin Tenkidi ve Müşkil Hadisler, Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, Erzurum 1995.
- Beyhakî**, Ebû Bekr Ahmed b. Huseyn, Kitâbu's-sunen el-Kebîr, I-X, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, ty.
- Boelli**, Nusrettin, Kadınların Hadis İlmindeki Yeri, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay, İstanbul 1998.
- Buhârî**, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmail, Sahîh-i Buhârî, mütercim; Mehmed Sofuoğlu, I-XVI, Ötüken Yay, İstanbul 1987.
- Sahîh-i Buhârî, Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul, ty.
- Bloch**, Marc, Tarihin Savunusu Ve Tarihçilik Mesleği, trc. Mehmet Ali Kılıçbay, Birey Ve Toplum Yay, Ankara 1985.
- Canan**, İbrahim, Kütüb-ü Sitte, Akçağ Yayınevi, İstanbul 1995.
- Carullah**, Musa, Hatun, yay. hzl. Mehmet Görmez, Kitâbiyât, Ankara 2001.
- Cerrahoğlu**, İsmail, Âta b. Ebû Rebâh, DİA, TDV Yay, İstanbul 1991.
- Ceylan**, Meryem Canan, Entelektüel Ve Siyasi Bir Kişilik Olarak Hz. Aişe, Ahsen Yay, İstanbul 2004.
- Coşkun**, Selçuk, 'Hadislerin Tarihe Arzı'nın Uygulamadaki Bazı Problemleri' (Hz. Aişe'nin Evlilik Yaşı Örnekleminde Bir İnceleme), Ekev Dergisi, say.20, (Yaz 2004)
- Çakan**, İsmail Lütfi, Hadis Edebiyatı, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay, İstanbul 2012.
-, Hadis Usûlü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay, İstanbul 2010.
- Çakın**, Kamil, Hadislerin Kuran'a Arzı Meselesi, A.Ü.İ.F. D, XXXIV
- Çepni**, Salih, Araştırma Ve Proje Çalışmalarına Giriş, Erol Ofset, Trabzon 2001.
- Demir**, İsmet, Hz. Muhammed'in Özel, Ailevi ve Sosyal Hayatı, Seçil Ofset, İstanbul 2003.
- Demirel**, Harun Reşit, Hz. Aişe Ve Siyaset, YYÜİFD, c. III, say. 3, 2000.

- Doğanay**, Süleyman, Hadislerde Metin Ve Muhteva Tahlilinin Tarihi Boyutu, HTD, say. 1, c. 5, 2007.
- Dümeyni**, Hadiste Metin Tenkidi Metodları, çvr. Ahmet Yücel, Kitabevi Yay, İstanbul 1997.
- Ebû Dâvûd**, Süleyman b. Eş'as-Sicistânî, es-Sünen, İstanbul 1981.
- Ebû Nuaym**, Ahmed b. Abdullah el-İsbehânî, Hilyetü'l Evliyâ Ve Tabakâtü'l-Asfiyâ, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, I-X, Beyrut, ty.
- Efendioğlu**, Mehmet, Sahabeye Yöneltilen Tenkitler, Marmara Üniversitesi Vakfı Yay., Seçil Ofset Matbacılık, İstanbul 2011.
- Emin**, Ahmed, Duha'l-İslam, X. Baskı, I-III, Daru'l-Kitabi'l-Arabi, Beyrut, ty.
- Erich Rothacker**, Tarihselcilik Sorunu, çvr. Doğan Özlem, Ara Yay, İstanbul 1990.
- Erul**, Bünyamin, Sahabenin Sünnet Anlayışı, Türkiye Diyanet Vakfı Yay, Ankara 2012.
-, 'Hadiste Eleştirel Yaklaşımın Öncüsü Olarak Hz. Aişe', TDV Yayınları, Ankara 1999.
-, Mesrûk b. Ecda, DİA, TDV Yay, Ankara 2004.
-, Sahabe Döneminde 'Tekzib Ve Tekzibin Mahiyeti', AÜİFD, c. XXXIX
- Fayda**, Mustafa, 'Aişe', DİA, TDV Yay, İstanbul 1989.
-, İfk, DİA, TDV Yay, İstanbul 2000.
- Fığlalı**, Ethem Ruhi, Ali, DİA, TDV Yay, İstanbul 1989.
-, Cemel Vakası, DİA, TDV Yay, 1993.
- Görmez**, Hatice, Hz. Aişe'nin Tefsir Rivayetleri, Ankara 2006.
- Görmez**, Mehmet, Sünnet Ve Hadisin Anlaşılması Ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu, TDV Yay, Ankara 1997.
- Hâkim**, Ebû Abdullâh en-Neysâbûrî, Kitâbu Ma'rifeti Ulûmi'l-Hâdis, thk. Muazzam Huseyn, Medine 1977
-, el-Müstedrek alâ's-sahihayn, Dâru'l Ma'rife, Beyrut, ty.
- Hamidullah**, Muhammed, İslam Peygamberi, çvr. Salih Tuğ, İmaj Basım, Ankara 2003.
- Hattâbî**, Ma'âlimu's-sunen, thk. Abdusselâm Abdüşşâfi'i Muhammed, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1991.
- Hatipoğlu**, Mehmed Said, 'Hazret-i Aişe'nin Hadis Tenkitçiliği', A.Ü.İ.F.D. , XIX, 1973.

- Haylamaz**, Reşit, ‘Mü’minlerin En Mümtaz Annesi Hz. Aişe’, Işık Yay, İstanbul 2012.
- Jean Francois Lyotard**, Postmodern Durum, çvr. Ahmet Çiğdem, II. Basım, Ankara 1997.
- Kahraman**, Abdullah, ‘Kadın Fakihlerin Öncüsü Hz. Aişe’, Diyanet İşleri Başkanlığı, c.45, say. 2, 2009.
-, Tâvus b. Keysân, DİA, TDV Yay, İstanbul 2011.
- Kallek**, Cengiz, Kâsım b. Muhammed b. Ebû Bekir, DİA, TDV Yay, İstanbul 2001.
- Kandehlevî**, M.Yusuf, Hayatu’s-Sahabe, hzl. Ömer Lütfi Erdal, I-II, Işık Yay, İstanbul 2010.
- Kandemir**, M. Yaşar, Alkame b. Vakkâs, DİA, TDV Yay, İstanbul 1989.
-, Amr b. Meymûn, DİA, TDV Yay, İstanbul 1991.
-, el-Câmi’u’s-sahîh, DİA, TDV Yay, İstanbul 1993.
- Kaptan**, Saim, Bilimsel Araştırma Ve İstatistik Teknikleri, Tekışık Web Ofset, Ankara 1991.
- Karacabey**, Salih, Hadis Tenkidi, Sır Yay, İstanbul 2001.
- Karataş**, Mustafa, Hadislerin Sayısı, Nun Yay, İstanbul 2008.
- Kardâvi**, Yusuf, Sünneti Anlamada Yöntem, çvr. Bünyamin Erul, Rey Yay, Kayseri 1993.
- Kavakçı**, Yusuf Ziya, İslam Araştırmalarında Usul, DİB Yay, Ankara 1976.
- Kazancı**, A. Lütfî, Âişe bint Talha b. Ubeydullah, DİA, TDV Yay, İstanbul 1989.
- Kazıcı**, Ziya, ‘Hz.Muhammed’in Aile Hayatı Ve Eşleri’, Çamlıca Yay, İstanbul 2009.
- Kehhâle**, Ömer Rıza, A’lamu’n- Nisa fi Aleml- Arab ve’l- İslam, I-V, Müessesetü’r- Risale, Beyrut, ty.
- Keleş**, Ahmet, Hadislerin Kuran’a Arzı, İnsan Yay, İstanbul 1998.
- Köksal**, Asım, İslam Tarihi, I-XVIII, Şamil Yay, İstanbul 1987.
- Kocaer**, Abdullah Feyzi, Sahih-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh, Hüner Yayınevi, Konya 2009.
-, Sahih-i Müslim Muhtasarı, Hüner Yayınevi, Konya 2013.
- Koçyiğit**, Tâlat, Hadis Târîhi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Ankara 1988.
- Köse**, Saffet, Esved b. Yezîd, DİA, TDV Yay, İstanbul 1995.
- Kutub**, Seyyid, Fîzilâl-il Kur’an, mtr. M. Emin Saraç, Bekir Karlığa, İ.Hakkı Şengüler, I-XVI, Hikmet Yayınevi, İstanbul 1970.

Kur'an Yolu Türkçe Meâl Ve Tefsir, Hayreddin Karaman, Mustafa Çağrıç, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadreddin Gümüş, DİB Yay, Ankara 2004.

Kuzudişli, Bekir, Hadis Tarihi, 2007, Basılmamış Kitap

Itr, Nureddin, Mencehü'n-Nakd fi Ulûmi'l- Hadîs, Dâru'l-Fikr, Dımeşk 1981.

İbn Abdülber Nemerî, Ömer Ebû Yusuf, el- İstîâb fî ma'rifeti'l-ashâb, thk. Ali Muhammed Bicavi, I-IV, Dâru Nehdati, Mısır ty.

....., Câmiu Beyânî'l-İlm ve Fadlih, thk. Ebu'l Eşbâl ez-Zuheyrî, Demmâm, 1994.

....., el-İstizkâr, thk. Alî en-Necdî Nâsîf, Kahire 1973.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed, el-Kitâbu'l Musannef, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût, I-VII, Beyrut 1989.

İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Ali b. Cevzî, Telkîhu fuhûmi ehli'l-eser fi 'uyûti't-târih ve's-siyer, Karaçi, ty.

....., Kitâbu'l-Mevdûât mine'l-Ehâdîsi'l-Merfûât, thk. Nurettin b. Şükri Boyacılar, I-III, Riyad 1997.

İbnü'l-Esîr, İzzüddîn b. Abdilkerîm b. Abdilvâhid eş-Şeybânî, Üsdü'l-Gâbe, thk. Halil Me'mun Şiha, Dâru'l-Ma'rife, I-VII, Beyrut 1997.

..... İslam Tarihi el-Kâmil fi't-Tarih Tercümesi, çvr. M. Beşir Eryarsoy, I-XII, Bahar Yay, İstanbul 1985.

....., İslam Tarihi El-Kâmil Fi't-Tarih Tercümesi, çvr. Ahmet Ağrakça, III, Bahar Yay, İstanbul 1986.

İbnü'l-Emin, Mahmud Esad Seydişehri, İslam Tarihi, çvr. Önder Avcı, Divan Yay, I-II, İstanbul 1983.

İbn Hacer el- Askalânî, Ahmed b. Ali, el-İsâbe fî Temyîzi's- Sahâbe, Daru'l-Fikr, Beyrut 1978.

....., Tehzîbu't-Tehzîb, I. Baskı, I-XIV, Dâru'l-Fikr, ty.

....., Takrîbü't-Tehzîb, thk. Ebû'l-Eşbâl Sağîr Ahmed Şağîf el-Bâkistânî, Riyad 1416.

....., Hedyü's-Sârî Mukaddimetü Fethi'l Bârî, I. Baskı, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut, ty.

....., Feth'ul- Bârî, Sahih-i Buhari Şerhi, Polen Yay, İstanbul 2006.

İbn Hazm, Ali bin Ahmed b. Sâid b. Hazm el-Endülûsî, Esmâü's-sahâbeti'r-ruvât ve m âli külli vâhıdın mine'l-aded, nşr. Seyyid Kisrevî Hasen, Beyrut 1412/1992.

....., İhkâm fî Usûli'l-Ahkâm, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Matbaatü'l-Asime, Kahire 1970.

İbn Hibbân, Ebû Hâtîm Muhammed b. Hibbân b. Ahmed et-Temîmî el-Bastî, es-Sikât, I-IX, Haydarâbâd 1393/1973.

.....es-Sahîh, thk. Şuayb el-Arnâvût, Müessesetü'r- Risâle, Beyrut 1988.

İbn Kayyim el-Cevziyye; Zâdu'l-Meâd Rahmet Peygamber'i Ve Devleti, trc. ve thk. Muzaffer Can, Cantaş Yay, İstanbul 1989.

....., el-Menârü'l-Münif fis-Sahih ve'd-Daif, thk, terceme ve ta'lik: Muzaffer Can, Cantaş Yayınları, İstanbul 1992.

İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim, el-Maarif Nebiler Ve Sahabilerin Sireti, trc. Hasan Ege, Şelale Yay, İstanbul, ty.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el-Kazvîni, Sünen-i İbn Mâce, tercemesi ve şerhi; Haydar Hatipoğlu, Kahraman Yay, 1982.

İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, Dâru Sadır, Beyrut, ty.

İbn Sa'd, Ebû Abdullah Muhammed, et-Tabakâtu'l-Kübrâ, I-VIII, Dâru Sadır, Beyrut, ty.

İbnu's-Salâh, Ebu Amr Osman b. Abdirrahman eş-Şehrezurî, Ulûmu'l-Hadîs, thk. Nureddin İtr, Beyrut 1406.

Mutlu, İsmail, 'Mü'minlerin Annesi Hz. Aişe, Mutlu Yay, İstanbul 1996.

Nedvî, Seyyid Süleyman, 'Hz. Aişe', çvr. Ahmet Karataş, Timaş Yay, İstanbul 2005.

Nedvî, Ebu'l-Hasen, Hz. Ali el-Murtezâ, Risale Yay, İstanbul 1995.

Nesâî, Ebû Abdurrahmân Ahmed b. Şuayb, es-Sünen, İstanbul 1981.

....., şerh: Hafız Celaleddin es-Suyutî, mtr. A. Muhtar Büyükçınar, Ahmet Tekin, Ö. Faruk Harman, Yaşar erol, Kalem Yay, İstanbul 1981.

Nevevî, Riyâzü's-Sâlihîn, tercüme ve şerh: M. Yaşar Kandemir, Erkam Yay, İstanbul 2010.

Numâni, Mevlana Şibli, Son Peygamber Hazreti Muhammed Siretü'n-Nebi, çvr. Yusuf Karaca, I-II, İz Yay, İstanbul 2003.

Mâlik b. Enes, el-Muvatta, thk. M. Fu'ad Abdulbâkî, İstanbul 1981.

Müslim, Ebû'l- Huseyn Müslim b. Haccâc, es-Sahîh, thk. M. Fu'ad Abdulbaki, İstanbul 1981.

....., Sahîh-i Müslim Tercüme Ve Şerhi, Ahmed Davutoğlu, Sönmez Neşriyat A.Ş Yay, İstanbul 1980.

Önkâl, Ahmet, Amr b. Âs, DİA, TDV Yay, İstanbul 1991.

- Özarlan**, Selim, Allah'ın Görülebilmesi /Rü'yetullah Sorunu Ve Dirilişle İlişkisi, FÜSED, c. 11, say. 1, 2001.
- Özel**, Ahmet, Alkame b. Kays, DİA, TDV Yay, İstanbul 1989.
- Özkan**, Mustafa, Siyasal-Sosyal Gelişmeler Karşısında Hz. Aişe'nin Duruşu Üzerine, Diyanet İşleri Başkanlığı, c.45 say.1, İstanbul 2009.
- Özlem**, Doğan, Kültür Bilimleri Ve Kültür Felsefesi, İstanbul, 1986.
- Öztürk**, Nilgöl, 'Hz. Aişe Ve Tefsir İlmindeki Yeri', Şanlıurfa 2007.
- Özpınar**, Ömer, Hadıs Edebiyatının Oluşumu, Ankara Okulu Yay, Ankara 2005.
- Pilavoğlu**, Mehmed Kemâl, Hazreti Âişe Validemiz, Güven Maatbası, Ankara 1965.
- Polat**, Salahattin, Hadis Araştırmaları (Tarih-Usûl-Tenkid-Yorum), İnsan Yay, İstanbul, ty.
-, Metin Tenkidi, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay, İstanbul 2010.
-, Hadis Araştırma Ve Tenkit Kılavuzu, İFAV yay, İstanbul 2011.
-, Metin Tenkidi, İFAV Yay. , İstanbul 2010.
- Rickhman**, H.P., Anlama Ve İnsan Bilimleri, trc. Mehmet Dağ, Ankara Üniversitesi Yayınevi, Ankara 1992.
- Sandıkçı**, Kemal, Sahîh-i Buhari Üzerine Yapılan Çalışmalar, DİB Yay, Ankara 1991.
- Savaş**, Rıza, 'Hz. Aişe'nin Evlenme Yaşı İle İlgili Farklı Bir Yaklaşım', D.E.Ü.İ.F.D say. IX, İzmir 1995.
- Seligsohn**, M., 'Aişe', İA., Milli Eğitim Basımevi, Devlet Kitapları, Eskişehir 1997.
- Sezgin**, M. Fuad, Buharî'nin Kaynakları, Ankara 2000.
- Sıddıki**, Muhammad Zubayr, Hâdis Edebiyatı Tarihi, trc. Yusuf Ziya Kazıcı, İrfan Yayınevi, İstanbul 1966.
- Suyûti**, Tedribu'r-Ravi Şerhu Takribi'n- Nevevi, Mısır 1379/1959.
- Şâfiî**, er-Risale, thk. Ahmed Muhammed Şakir, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut, ty.
- Şâkir**, Ahmed Muhammed, el-Bâisu'l-Hasis Şerhu İhtisârî Ulûmi'l-Hadis, Dâru'l-Kütubi'l İlmiyye, Beyrut, ty.
-, Selâse kütüb 'ani'l'-Müsned, Beyrut 1412/1992.
- Taberî**, Ebu Cafer İbn Cerir Muhammed b. Cerir b. Yezid, Milletler Ve Hükümdarlar Tarihi, çvr. Zâkir Kadirî Ugan, Ahmet Temir, I-V, Maarif Basımevi, Ankara 1955.

....., Tefsir, trc. Hasan Karakaya, Kerim Aytakin, Hisar Yayınevi, İstanbul 1996.

Tahâvî, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed, Şerhu ma'anîl-âsâr, thk. Muhammed Zuhri en-Neccâr, Dârul Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1987.

Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed, Mucemü's-Sağîr, Dârü'l-Kütubi'l-İlmiyye, Beyrut 1983.

Tahhân, Mahmud, Yeni Hadis Usûlü, trc. Cemal Ağırman, Rağbet Yay, İstanbul 2010.

Tatlı, Bekir, Hadislerde 'Dünya' ve 'Arz' Kelimeleri-Buhari Örneği, AÜİFD, say.1, 2007.

Tartı, Nevzat, Hadislerin Tarihsel Boyutu, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2001.

..... Hadiste Tarihsellik Tartışmasının Oluşturduğu Peygamber İmajı, Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi II, say. 1, 2002.

Tayâlisî, Ebû Dâvûd et-Tayâlisî, Müsned, Haydarâbâd 1321.

Tekineş, Ayhan, Hadisin Sübûtunu Tespitte 'Kur'an İle Karşılaştırma' Meselesi, İLAM Araştırma Dergisi, c. II, say. 2, 1997.

....., Hadisleri Anlama Problemi, Işık Yayınları, İstanbul 2002.

Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed, es-Sünen, İstanbul 1981.

....., Tirmizî Şerhi Ve Tercemesi, Yunus Emre Yayınevi, mtr. Osman Zeki MollaMehmetoğlu, İstanbul, ty.

Türkdoğan, Orhan, Bilimsel Araştırma Metodolojisi, Timaş Yayınları, İstanbul 2000.

Umerî, Ekrem Ziya, Hadis Tarihi, çvr. İsmail Kaya, Esrâ Yayınları, Konya 1990.

Wilhelm Dilthey, Introduction to the Human Sciences, by Ramon J. Betanzos, Harvester-Wheatsheaf, London 1988.

Vajda, Georges, Bazı Şii-İsnâ-Aşeriyye Yazarlarına Göre Allah'ın Görülmesi (Rü'yetullah) Meselesi, çvr. Sabri Hizmetli, AÜİFD, c. XXV

Yardım, Ali, Hadîs II, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir 1992.

Yazır, Elmalı'lı M. Hamdi, Hak Dini Kur'an Dili, I-XII, Eser Neşriyat Ve Dağıtım, İstanbul 1982.

Yenibaş, Hasan, Vazifelendirmede Peygamber Metodu, Işık Yay, İstanbul 2011.

Yıldırım, Enbiya, Hadiste Metin Tenkidi, Doktora Tezi, Bursa 1996.

Yıldırım, Suat, Kur'ân-ı hâkim ve açıklama meali, Feza Gazetecilik, İstanbul 1998.

- Yıldız**, Hakkı Dursun, Abdullah b. Zübeyr b. Avvâm, DİA, TDV Yay, İstanbul 1988.
- Yücel**, Ahmet, Hadis Tarihi Ve Usûlü, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay, İstanbul 2010.
- Zehebî**, Muhammed b. Ahmed b. Osman, Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ, thk. Şuayb el-Arnâvût, I-XXV, Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, 1405/1985.
- Zemahşerî**, Ebû'l-Kâsım Cârullâh Mahmûd b. Ömer, el-Keşşâf an hakâiki't-tenzîl, I-IV, Dâru'l-ma'rife, Beyrut, ty.
- Zerkeşî**, el- İcâbe li İrâdi Mâ'stedrekethu Aişe alâ's-Sahâbe (Hz. Aişe'nin Sahabeye Yönelttiği Eleştiriler), Otto Yay, Ankara 2010.
- Zirikî**, Hayreddin, el-Alâ'm, I-VIII, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrut 1984.